

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:

<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:

www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavs-retten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

Hardsyssels Årbog

1978

ANDEN RÆKKE – BIND 12

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

1978

ANDEN RÆKKE – BIND 12

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringøbing Amt

GADGAARD NIELSENS BOGTRYKKERI
LEMVIG

OMSLAGSBILLEDE:

Rindom mergelleje i storbedstiden, Gl. postkort

INDHOLD

<i>Hans Chr. Flytkjær: Tørv, tegl og mergel i Rindom</i>	5
<i>Rigmor Lillelund: Videbrev og markmandsinstruks for Holstebro købstad</i>	17
<i>Chr. Andersen: Fra Velling station</i>	25
<i>Oluf Vestergaard: Røverbander på Herningegnen under besættelsen</i>	31
<i>Kjeld B. Jensen: Minder fra det gamle Vestjylland</i>	37
<i>Gunnar Nislev: Fire generationer på Gudum Kloster</i>	49
<i>Chr. Isen: En jernbanearbejder</i>	63
<i>Egon Mårup: Jydske Dragonregiment i Holstebro</i>	67
<i>Hans Rostholm: Udgravninger ved Herningsholm</i>	79
Meddelelser fra historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt	115
Meddelelser for Historisk samfund for Ringkøbing amt	123
Regnskab	126
Bogammeldelser	127
Register	129

Hardsyssels Årbog 1978, under redaktion af:
Benny Boysen, Linde, tlf. (07) 48 72 46 (redaktør)
Rigmor Lillelund, Naur, tlf. (07) 43 20 44
Jørgen Østergaard, Herning, tlf. (07) 12 33 28

Tørv, tegl og mergel i Rindom

Af H. C. Flytkjær

Om udnyttelsen af værdier i Vestjyllands undergrund handler denne artikel, hvis forfatter hele sit liv har været nabo og øjenvidne til den store aktivitet, som på dette område har udfoldet sig i Rindom. En del oplysninger i afsnittet om mergellejet – specielt talmaterialet – er hentet fra Harald Skodshøjs bog „Mergel og kalk i Vestjylland“.

TØRVEGRAVNING

Rindom hører ikke til de udprægede vestjydske tørvesogne. Beboerne længere inde i landet talte om „æ grøn sown“, og hertil hørte sognet, i modsætning til den brune, lyngklædte længere inde. Kun i krigstider har der været afsætning for tørv af en så dårlig kvalitet.

Under 1. verdenskrig 1914-18 startede gdr. og møller P. Svendsen en produktion af æltetørv i en ham tilhørende engparcel ved Føllingbæk på Vesterhede. Herfra blev der leveret ret store mængder, men det var jo af den slags, der gav meget og ildrød aske, og så snart krigen var forbi, var det også slut med omsætningen.

25 år senere under 2. verdenskrig, blev der forsøgt igen i to naboparceller til Svendsen. Det var hos Peder Jørgensen og Frederik Nielsen, men resultaterne blev jo som i det første tilfælde. Noget kom der dog ud af det, man fandt hos P. Jørgensen, „Rindumkarret“, et stor lerbækken, som nu er et af Ringkøbing museums store seværdigheder. Det blev samlet op i måske hundrede stumper, og Jørgensen tog dem i en pose med ud til daværende museumsforst. landsretssagfører Dalgaard Knudsen, der imidlertid ikke var hjemme, hvorfor posen blev lagt uden for døren. Jørgensen blev senere bebrejdet en så letsindig omgang med oldtidsklenodier.

Dalg. Knudsen rejste selv til København med stumperne, og her blev de af Nationalmuseets konservatorer sat sammen.

Da P. H. Antonius, Karl Ditlevsen, Heager og min far, Peder Flytkjær, i 1923 oprettede „Nørby pumpelag“, lånte man af P. Svendsen et par tohjulede kærre, som havde været brugt til udkørsel af tørvemassen, når denne skulle gattes ud over formene. Her blev de brugt til at køre jord ud, hvor der manglede dæm-

ninger. En femvinget mølle fra Skals trak vandsneglen, indtil vi i 1942 gik over til elkraft.

I klængene ved Vonåen blev der under 2. verdenskrig også forsøgt tørvegravning. Her ligger under 1 meter klæg et tørvelag, som egentlig så meget lovende ud, det er dybsort, men ved tørring blev det nærmest til tørvesmuld, der blev ikke forsøgt med æltning, og selv om det da godt kunne brænde, var det en svovlet kvalitet med rød aske. Det skal nok komme til at se meget slemt ud, før man igen forsøger sig her.

TEGLVÆRKET

Mig bekendt findes ingen skriftlige beretninger herom, så det følgende beror ganske på, hvad min far har fortalt, og hvad jeg selv har oplevet.

Jeg formoder, at det var det første egentlige industriforetagende her i sognet. Omkring århundredskiftet, vel nok nogle få år før, blev det startet af gårdejer P. H. Antonius, Mejlbygaard, i daglig tale kaldet Peder Anton. Han var sønderjyde af fødsel og en initiativrig mand, der ville forsøge at lave mursten af de store mergelforekomster i gårdens jord. Mergelen blev trukket op af graven, hvor den var håndlæsset på en tipvogn, af en petroleumsmotor ved hjælp af en stålwire.

Derfra kom mergelen over i nogle hestetrukne æltetrosser og ved vandtilførsel blandet med lidt sand, for så gennem en maskine at blive presset ud i en passende pølse og skåret af i murstensstørrelse. Det blev efter tørring og brænding til pæne gule sten, men de havde den fejl at de ikke så godt tålte frost, så forsøget var mislykket.

Der blev fundet brugeligt ler i kæret nord for værket, også i vores jord, og min far solgte et stykke til omgravning, for den betydelige sum af 300 kr., men der var for lidt til en større produktion, selv om man tilsidst hentede ler på den anden side af sogneskellet i Heager. Lange spor til tipvogne måtte lægges, og en mand med en hest og to vogne gik her i fast rutefart. Det var for dyrt og besværligt, så virksomheden måtte ca. 1910 opgives med stort tab for ejeren. Ved værkets beliggenhed, vel 300 m. lige øst for mit hjem, kom det til at spille en betydelig rolle i min barndoms oplevelser, som jeg vil forsøge at genopfriske nogle af.

Den første teglmester, som jeg kun husker dunkelt, hed Andresen, men den anden, og dermed også den sidste, hed Madsen, ham kom jeg til at kende meget godt. Han var morsingbo, og i den første tid ugift, hvorfor han og hans broder Karl, hver dag kom hos os og spiste middag. Vi havde i 6 år en pige som hed Ane, hun var datter af „den kloge mand“ i Rindom, smeden Lars Kannevorf Andersen, og var meget optaget af brødrene Madsens besøg. De havde den vane, at når de kom gående op ad markvejen til middag, gik de med hænderne i siden, som når gymnaster tager „hofter fat“, og det var Anes daglige bemærkning til mor: „Så no kommer æ jydpotter“. En dag drøftede Karl og Ane broderens forestående bryllup, og Karl sagde: „Nu vil hun et vent længer“, hvilket Ane lavede

*Belæssede tipvogne
trækkes op af lejet ved
hjælp af stålwire og
petroleumsmotor.*

om til et spørgsmål, „Ka hun et vent længer“, hvortil Karl indigneret sagde: „Du tror måske hun er . . . . .“.

Hvormange mand, der var beskæftiget, husker jeg ikke, men det har nok været en 10-12 stykker. „Jens Motor“, som stod for ophalingen fra mergelgraven, husker jeg tydeligt. Ellers gik der ikke mange dage, hvor jeg ikke var rundt og snakke med de forskellige, og jeg følte, at de var mine venner, især var det min lyst at løbe rundt ovenpå ovnen, hvor fyrmesteren gik og hældte kulsmuld ned i de gloende gab under fyrehætteerne. Jeg mindes især et år, hvor Ane og jeg var til skt. hansblus derovre, det var en stor tjæretønde som blev brændt af, og at det havde været meget varmt, mærkede vi nok mest dagen efter, da vi i strålende sol „kravlede i roerne“, som det dog sved i vore ansigter og hænder.

Med tipvognene, der hentede ler, fik jeg mange køreture, men engang var det nær gået galt. Vi holdt i Heager med fuldt læs, og jeg stod på min plads mellem vognene, da brinken pludselig begyndte at synke ned i graven, og det hele væltede ned med et vældigt klask. Om jeg selv sprang til den rigtige side, eller blev hevet af, husker jeg ikke, men jeg har ofte mange år efter tænkt på, hvordan man fik det op igen, der var jo ikke noget med at ringe til Falck.

At starte et teglværk i de år, var nok utænkeligt uden bistand af ærøboere, og et par sådanne var også tilkaldt her, jeg husker dem ikke, men min far har fortalt om dem, det var livlige og snaksomme folk.

En ældre murer, der hed Lars Baj og boede i en lille ejendom øst for Rindom kirke, kom på vej til os for at kalke forbi værket, hvor ærømændene straks var parat til snak: „Va ska du lav hos Petter idaw“, „A ska hvite, for a troj et de vist, hva de vaar aa kalk“.

Da værket standsede, blev resterne overtaget af et par kreditorer: tømmerhandler og konsul Laursen, Ringkøbing, og murermester H. P. Hansen, Rindom, disse traf

den aftale med far, at han skulle hjælpe med at læsse mursten, når egnens folk kom kørende for at hente, derfor skulle han have 200 sten. Men så en dag var far ikke hjemme, og så måtte jeg hjælpe en mand, han var ikke fra Rindom. Manden satte stenene op på kanten af den stive vogn, og jeg satte dem på vognbunden. Han sagde så da vi begyndte: „Hvis du kan tage fire sten ad gangen skal du få 10 øre“. Nå, vi fik læsset, og manden satte sig op og kørte, og der stod jeg med mine næsten hudløse fingre, og min tro på mennesker fik sit første alvorlige knæk. Det kan synes helt utroligt i dagens Danmark, men i 1908-10 var 10 øre virkelig mange penge for et barn, det var kun i ekstraordinært særlige tilfælde, at man fik så meget, som f. eks. når min bedstefar, der var veteran fra 1848, fik sin årlige hædersgave på 100 kr.

Efter nogle år skulle den store firkantede skorsten væltes, det var blevet næsten det sidste, som var tilbage.

En morgen, jeg gik til skole, begyndte Antonius's karle med mejsler at hamre og hugge ind i dens venstre side ved jordskellet, og da jeg kom tilbage om eftermiddagen, var de nået over halvdelen ind i den.

Driftleder Th. Olsen fra mergellejet, som dengang var godt i gang, lå på afstand og pegede med sit jagtgevær på skorstenens top, og da han gav et brøl, begyndte den at falde. Det gav et vældigt drøn, da den ramte jorden, og murbrok kerne spredtes i et bredt bælte.

Hermed var værkets saga ude. I dag kan ingen se, hvad her har været.

RINDOM MERGELLEJE

EN AFDELING AF SELSKABET VESTJYLLANDS MERGELFORSYNING

Lederen af Hedeselskabets mergelvirksomhed ingeniør Claudi Westh var på gentagne rejser i Vestjylland opmærksom på forholdene, og brugte øjne og øren overalt hvor han kom, i håb om at finde en løsning, og den første tilskyndelse til dannelse af selskabet „Vestjyllands mergelforsyning“ kom vist nærmest ved et tilfælde. I Nysogn på Holmsland fandtes der i 1905 et mergelselskab, som i sin tid havde fået mergel helt inde fra Sejlgårdslejet ved Funder, og senere fra et leje ved Dejbjerglund. Selskabets unge energiske formand gdr. N. Chr. Julsgaard, søgte i foråret 1905 forhandling med Claudi Westh, da denne var i Ringkøbing. Westh fik et godt indtryk af Julsgaard, og foreslog ham at sætte sig i spidsen for dannelse af en sammenslutning, hvilket han af beskedenhed afslog, men i stedet gjorde han opmærksom på, at der i Rindom fandtes et, vist endda meget stort, mergelleje.

Claudi Westh havde længe været bekendt med mergelen i Rindom, idet Hedeselskabet allerede i 1901 havde undersøgt dette leje, og fundet det ualmindeligt godt. Da der også på Vardeegnen var stor interesse for sagen, gik man endnu videre. Et særligt udvalg, bl. a. med Julsgaard som medlem skulle undersøge mulig-

hederne for køb af et leje. Flere lejer blev beset, men hovedinteressen samlede sig om Rindom. Den 9. jan. 1907 afgav P. Antonius et bindende tilbud om salg af 10 td. l. af Mejlbygaards jord for 4000 kr. pr. td. l. for de første 5 td. l. og 3000 kr. for de næste 5. Det var afdelingsleder I. P. Olesen, som for Hedeselskabet tog lejet på hånden, men forud var der gået en meget grundig undersøgelse, som Julsgaard var så interesseret i, at han i 14 dage fulgte Olesen som en skygge: „A vil sjæl vær sikker o, hva de waar vi skuld køf“.

Forventningerne viste sig berettigede, mergelen var meget fin ca. 60-65 % kalk, og Antonius var vist glad for udsigten til at få solgt. Han havde en del år før bygget et teglværk, og også arbejdet mergel op, men begge dele var gået dårligt.

I et brev af 7. marts 1907 til det nedsatte udvalg opsummeredes planerne således: (her i uddrag)

„Den foreslåede bane fra Nr. Omme til Ringkøbing er jo et afgørende moment i hele sagen, thi dels kommer derved et forøget opland for mergellejet. Jeg kan derfor kun tilråde, at sagen fremmes med al kraft, også således, at lejet ikke går over på privat spekulation.

Med hensyn til vanskelighederne, skal jeg tillade mig at bemærke, at det forekommer mig, at et reelt køb af hele „Mejlbygaard“ og helst de to mindre parceller med, er det eneste fornuftige. Priserne der forlanges synes ikke at virke afskrækkende. Derimod synes fordringerne fra de grundejere, der har jord fra lejet og ind til Ringkøbing station at være urimelige, og med den begrænsede tidsgylighed af 10 år ganske uantagelige, men det forekommer mig tænkeligt, at der med trafikministeriet måtte kunne træffes aftale, om at jorden til sporet exproprieres. Men skulle Omme-planen ikke blive vedtaget i denne samling, om det så var muligt, at få koncession på anlæg af en bane fra Mejlbygaard til Ringkøbing.

Det forekommer mig af stor vigtighed for hele Vestjylland, at dette store mergelleje kommer til udnyttelse!

Skulle koncessionen ikke kunne gives til udvalget, må den vel kunne gives til bedeselskabet, eller en anden institution, hvorved det sikres, at den kommer mergelforbrugerne tilgode. Sagen er så vigtig, at udvalget ufortøvet bør have klarhed om, hvorvidt nogen af de antydede veje er fremkommelige allerede inden rigsdagssamlingen slutter, og dette opnås bedst gennem de til egnen knyttede rigsdagsmænd.

Viborg den 7. marts 1907

Det danske bedeselskab, Claudi Westh

Den 25 november 1907 kunne der indkaldes til stiftende generalforsamling på højskolehjemmet i Varde for andelsselskabet „Vestjyllands Mergelforsyning“. Der valgtes repræsentanter for 20 lokalforeninger med ialt 937 medlemmer.

I Tim havde man også forsøgt at danne en lokalforening, men ønskede at stille sig afventende. Da man 10 år senere søgte optagelse, fik man afslag, fordi der på dette tidspunkt ikke kunne tages flere ind.

I et påfølgende bestyrelsesmøde blev P. Gammeltoft, Henne, form., Claus Johansen, Brårup, næstfmd., N. Bloch Nielsen, Billum, kasserer, desuden valgte N. Chr. Julsgaard, Holmsland, og H. P. Hansen, Terpager.

Det store emne for arbejdet vinteren 1907-08 var køb af mergelleje, man besøgte lejet i Rindom, men det kneb at finde den rigtige pris frem. Foreløbig blev der taget jord på hånden hos Mejlbygaards naboer J. P. Hansen og N. P. Nielsen for 2000 kr. pr. td. l. for de første 5 td. l. og derefter 1500 kr.

Der blev holdt generalforsamling i Varde den 10. marts, og her vedtoges det at købe nødvendige arealer ialt 11 td. l. af J. P. Hansen, N. P. Nielsen og P. Antonius, Rindom, for ialt 28.500 kr. og her var man snart i fuld sving, der blev købt tipvogne og lokomotiv i Tyskland til transporten ind til Ringkøbing. De første 65.000 kr. låntes i Handelsbanken i Esbjerg. Gammeltoft var optimist og ville lave stordrift i Rindom, men både i 1908 og 1909 svigtede det, så man stadig måtte købe størstedelen fra Damhuså i Vemb. I 1909 udkørtes dog fra Rindom 2510 vognladninger af de 3400, som blev leveret.

I efteråret 1908 havde man, trods vanskelig økonomi, mod til at gå ind for køb af en stor gravemaskine til 20.000 kr., det vedtoges på generalfors. i Varde 13. december 1909, men mange penge havde været sparet, hvis man straks i 1907 havde bestemt sig for den normalsporede bane i stedet for tipvogne og rampeanlægget på Ringkøbing station havde været overflødigt.

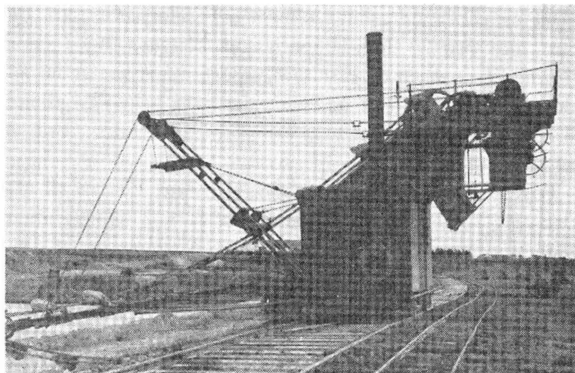
De nødvendige forarbejder til udvidelsen var indledet, men her stødte man straks på vanskeligheder. Den nye bane skulle gå over gdr. Ivar Harpøths jord, og meget ubehageligt nær gårdens bygninger, og derfor sagde han nej „A vel et ha jer o mi jour, hvis a ka blyv fri“ og det stod han fast på i årevis.

P. Gammeltoft gik hårdt på, men intet hjælp, og til sidst gik man til staten, for at få rigsdagen til at gennemføre en lov, hvorefter V. M. kunne anlægge en bane over den halve mil fra Rindom til Ringkøbing, og derved få lov til at ekspropriere den nødvendige jord også over Harpøths. Sagen blev d. 5. jan. 1910 forelagt trafikminister Jensen-Onsted, men ved dennes pludselige afgang tog sagen en ugunstig vending, idet handelsminister Weimann stillede sig afgjort imod. Der fulgte nu lange tovtrækninger på regeringsplan, men endelig blev loven vedtaget, og V. M. blev således det første private selskab i Danmark, der fik en lov, hvorefter der kunne eksproprieres.

Lov om grundafståelse til anlæg af en mergelbane fra Rindom mergelleje til Ringkøbing jernbanestation:

Andelsselskabet „Vestjyllands mergelforsyning“ skal være berettiget til at fordre arealer afstået, til anlæg af en jernbane til befordring af mergel fra Rindom mergelleje til Ringkøbing statsbanestation, efter en af landbrugsministeriet approberet plan. Planen må dog forinden være godkendt af det danske hedeselskab samt Ringkøbing amtssråd, uden hvilken anbefaling arealerne overhovedet ikke skal kunne fordres afstået. For de afståede arealer bliver der af andelsselskabet at ud-

Gravmaskinen som blev anskaffet 1910 fra firmaet Ohrenstein og Koppel i Berlin. Maskinen tog først overjord af, hvorefter den kørt ned på selve mergelbænken for at grave mergel. Da man fik 2 gravemaskiner sparede man den besværlige proces.

rede fuld erstatning, derunder godtgørelse for de med anlæget forbundne ulemper. I mangel af almindelig overenskomst fastsættes erstatninger ved taksation i overensstemmelse med reglerne i forordningen af 23. april 1845 om jords afståelse til kirkegårde.

Da ca. halvdelen af arbejdet fra mergellejet til kirkevejen var færdigt, kom landbrugsministeriets godkendelse d. 15. aug., hvorefter man begyndte på Harpøths jord men under henvisning til, at vurdering ikke var afholdt, og jorden ikke var betalt, nedlagde han ved kongens foged forbud mod jordarbejdet. Harpøths uvilje gav sig til kende ved et nyt fogedforbud, idet indkørselen til Ringkøbing station var flyttet nogle fod i kurven.

Gammeltoft arbejdede energisk og aflagde besøg i flere ministerier. Finansminister Nørgaard med frue ledsaget af folketingsmændene S. Sørensen og Søren Brorson foretog en biltur i Vestjylland og besøgte også mergellejet i Rindom, som ministeren viste stor interesse for. V. M. havde nu 2500 medlemmer.

Foråret 1910 var meget bevæget, Harpøth-sagen satte sindene stærkt i bevægelse, og en hel del uvilje mod Gammeltoft bredte sig. Der var imidlertid åbnet lejer både ved Damhuså, Vemb og ved Klåbygård, Vedsted, men til trods herfor, kunne man ikke efterkomme den store mangel på mergel. Den 2. april 1910 købte man endelig den første gravemaskine af Ohrenstein og Koppel, Berlin, for 17.200 kr., og 1. juli ankom maskinen til Rindom, men baneplanen var forsinket, dertil kom at en lokomotivkedel var sprængt og andre uheld var indtruffet, så mergelgravningen var omtrent gået i stå, hvorfor leveringerne igen måtte ske fra Damhuså. Hele efteråret og næste forår gik sagen om Harpøths jord frem og tilbage. Med de øvrige lodsejere opnåedes rimelige forlig om erstatning, men Harpøth forlangte 20.000 kr. Selskabets gæld var nu 180.000 kr.

På repræsentantskabets møde i juli 1911 besluttede man at sætte hårdt imod

hårdt og påbegyndte baneanlægget over Harpøths jord, og den 19. juli begyndte man, men den 20. lod Harpøth igen kongens foged standse arbejdet under henvisning til, at sagen og erstatningsspørgsmålet var under appel. V. M. var nu kommet slemt i knibe. I et år havde der over hele Vestjylland været ventet på „stor-driften“ i Rindom. Det hele var gået i hårdknude, fordi en enkelt mand følte sin ret gået for nær.

Fogedkendelsen blev af justitsministeriet henvist til afgørelse ved domstolene. Den 25. august måtte Gammeltoft foreslå repræsentantskabet midlertidigt, at lægge sporet uden om Harpøths jord. Anlæggelsen af det midlertidige spor måtte udskydes til foråret 1912. Det blev aldrig til noget, for efteråret bragte løsningen, et forlig med Harpøth.

Viborg overret havde omkring 1. oktober afsagt en dom, der gik ham imod, men denne blev appelleret til Højesteret, men så begyndte det at lysne. Den første Højesteretssagfører Harpøth henvendte sig til, ville ikke have med sagen at gøre, og nu var man endelig ved at kunne få ham i tale. Det kom som en befrielse, da man 20. december opnåede et forlig, han skulle efter dette have 4500 kr. i erstatning.

De økonomiske forhold var blevet stadig dårligere for V. M. og man måtte tage store lån.

Også Harpøthsagen murrede, idet han, da forliget skulle endelig formuleres, havde så mange indvendinger, men nu blev det V. M. der truede med Højesteret, og endelig blev der ro om sagen. Dog var denne ved at vælte V. M. overende. Folk tog standpunkt for og imod, og når Gammeltoft d. 4. maj 1912 måtte vige pladsen som formand, var sagen en medvirkende grund. Man ønskede at vælge distriktsbestyrer i hedeselskabet Pedersen-Hjerk til formand, men da han ikke ville, blev det N. Bjerg Nielsen, Rindom, der var 33 år, og han fik en såre taknemlig opgave, da opgørets bølgegang hurtigt var slettet ud.

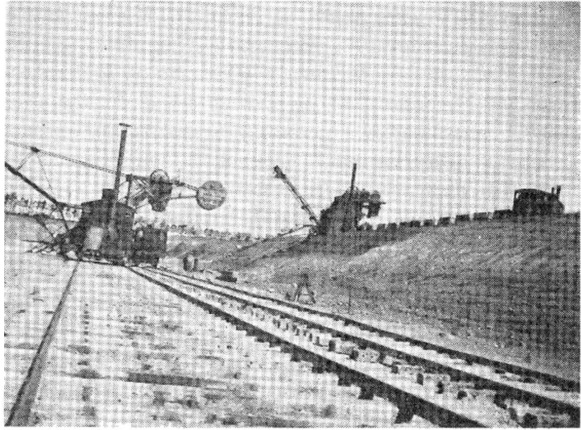
Bjerg Niensens rolige væsen, og store omhu for arbejdet, hans milde sind og gode forhandlingsevner gjorde, at tilfredshed kom til at kendetegne medlemmernes forhold til V. M.

For lejet i Rindom gik det nu hurtigt fremad. I 1908 470 vognladninger, 1909 = 2510, 1910 = 3750, 1911 = 4100 og 1912 = 4700, men allerede i 1913 = 6283. I foråret 1913 var der indkøbt en 10 m. gravemaskine fra F. L. Schmidt for 27.000 kr., og den havde været i fuld sving hele sæsonen og havde fungeret godt.

1913 var et så godt år, at man til december termin betalte 30.000 kr. af på den faste gæld. I marts 1914 opgjordes restgælden til 184.000 og der tildeltes gravemester Olsen, der nu var driftsleder og havde været ansat siden 1909 - et gratiale på 100 kr.

Den gode udvikling fortsatte, og efteråret 1914 købte man yderligere 7 td. l. af P. Antonius for 4000 kr. pr. td. l. og i året kom man op på 10,083 udkørte vognladninger. Gælden kunne nedbringes til 114.000 kr., hvortil kom prisen for det

*Rindom mergelleje 1922.
Gravemaskinen til venstre
fylder mergel i stans-
banevogne, mens
gravemaskinen til højre
fylder overjord i
sippvogne.*

nykøbte. Mod slutningen af 1915, begyndte følgerne af verdenskrigen at spores, og engelske kul, som i 1910 kunne købes for 14 kr. pr. ton begyndte at stige stærkt.

I 1912 var timelønnen for arbejdsfolkene 40 øre og for maskinfolkene 70 øre, i 1915 steg de med 5 øre, men desuden fik gifte arbejdere et dyrtidstillæg. I 1916 kostede kul 145 kr. og i 1917 167 kr. pr. ton. Der udkørtes i 1915 10,103 vogne og overskuddet blev 76.600 kr.

Ved generalforsamlingen i foråret 1916 udtalte Claudi Westh sig rosende om V. M. og sagde, at selskabet nu havde betydning ud over hele Jylland.

Det var et imponerende syn, at se de mægtige vognrækker, der hver dag i sæsonen ekspederedes ind til Ringkøbing, op til 150 vogne på gode dage, det var nu absolut stordrift, der lønnede sig, selvom prisen ikke sattes op, trods stigende udgifter. Prisen holdt sig på 14 kr. pr. vogn helt til dyrtiden efter krigen. I foråret 1916 blev krigens virkninger følelige, DSB meddelte, at man ikke kunne regne med, at få de mange vogne daglig, som var ønsket. Året gik dog nogenlunde, og man nåede op på 9000 vogne, men i 1917 nåede man kun 1000 vogne, og underskuddet blev 8308 kr.

Man havde nu en formue på 137.000 kr., og dette var nået på 5 år, fra 1912, hvor gælden var 240.000 kr.

1917 blev et meget vanskeligt år, med et totalt transportforbud for mergel på banevogne, man benyttede så lejligheden til at forlænge den store gravemaskines udlægger til 15 m., da det havde vist sig, at mergelen gik ned i 17 m. dybde. I november fik man dispensation fra transportforbudet, men det fik ikke megen virkning for 1917. Der blev i stedet taget fat på afrømningen af overjord, så man var klar til at begynde 1918 med fuld kraft. Der blev i året udkørt 6118 vogne fra

Rindom. 1919 sattes prisen til 20 kr. fra Rindom lejet og til 14 kr. fra Klåbygård, men den blev 1920 forhøjet til 28 og 20 kr.

1920 udkørtes fra Rindom 6300 vogne og som bekendt førtes banen her tæt forbi Iver Harpøths gård, og så skete det, at der lige efter at et lokomotiv havde slæbt et mergeltog forbi opstod ild i stuehuset, der nedbrændte. Harpøth hævdede, at det var gnister, der havde antændt og krævede erstatning. Sagen kom for landsretten, og V. M. dømtes til at betale. Sagen gik videre til højesteret, og i 1923 dømtes V. M. også her. Erstatningen sattes til 18.000 kr., men V. M.s ansvarsforsikring på 20.000 dækkede hele beløbet.

En løssøreskade på godt 6000 kr. enedes man med Ulfborg Hind Herreds løssøreforsikring om at dele. 1921 blev selskabets hidtil største år, idet der fra de 3 lejer udkørtes over 24.000 vogne, og der blev 190.000 kr. i overskud.

For 1922 sattes mergelprisen til 24 kr. for Rindom, 16 kr. for Klåby og 20 for Damhuså.

I Rindomlejet var man ved at imødesee vanskeligheder. I de parceller man ejede ville mergelen være opgravet. 1922 blev det sidste år for fuld kraft, og i 1923 var det tømt, dog nåede man op på 9900 vognl. i 1922. Det var derfor nødvendigt, at købe nye arealer hos naboerne. Købet af 18 td. l. hos Jens S. Bach og 2 td. l. hos Jens Jørgensen for ialt 29.500 kr., blev godkendt på generalforsamlingen i 1923. Man meddelte samtidig, at der ikke kunne regnes med større mængder mergel fra Rindom i 1924, fordi store afrømninger skulle foretages. Starten af det nye leje blev forsinket på grund af betydelige vanskeligheder, vand og mindre mergel end beregnet, men man kom dog på godt 3000 vognladninger her, ialt 12.000, og underskuddet blev 8300 kr.

1925 gik bedre, og man fik et overskud på 39.000 kr. ved udkørsel på 16,300 vogne hvoraf 7000 fra Rindom, men alligevel opstod der besvær med økonomien, der foreløbig ordnedes med en kassekredit på 80.000 kr. i Ringkøbing Landbobank. For 1926 gik udkørselen ialt ned på 12,400 vognl., for 1927 en yderligere nedgang til 9.500, men endnu ringere gik det i 1928, hvor man kom ned på 8.400. Ved 20-årsdagen for starten i 1907 oplyses, at der ialt var udkørt 186,576 vognladninger. For 1929 følges kriselinien, og prisen nedsættes til 21 kr. for Rindom og 14 kr. for Klåby. Nu kommer der noget nyt ind i forhandlingerne, idet man tænker på at gå over til udkørsel med bil. Den første fandt sted i 1930.

Regnskabet for 1929 blev dog så godt, at prisen for 1930 nedsattes til 18 kr. og 12 kr. for Rindom og Klåby, der udkørtes ialt 11,608 vognladninger.

Prisen for 1931 bliver igen nedsat til 15 og 10 kr., i foråret -31 må man regne med, at der i Rindom er højest 50.000 m³ tilbage, så der igen må indledes drøje og trættende forhandlinger med naboerne. Hans Vium tilbød et areal, der for de første 3 td. l. skulle koste 15.000 kr. pr. td. l. og derefter 10.000 kr. pr. td. l. Senere ændrede han tilbuddet til 75.000 kr. for 14 td. l. og ville ikke forhandle om en afgift pr. vognladning eller m³, hvorfor forhandlingerne med ham blev af-

Arbejdere ved mergel-
lejet. Af personerne
kendes fra venstre nr. 3
Johannes Pedersen, nr. 5
(med vest og urkæde)
Alfred Knudsen, fra
bøjre nr. 5 (forrest i
skjorteærmer) Mads
Grydgaard, nr. 4 (bagest
med kasket) Aurelius
Jonassen, nr. 3 (bar-
hovedet) lokomotivfører
Martin Jacobsen, yderst
til højre Marius Laurser:.

brudt. I stedet blev Rindom Nygårds jord undersøgt, men mergelen her holdt kun 5-8 % kalk. Endelig tilbød selskabets gl. leverandør P. Antonius 5 td. l. nord for gården med et kalkindhold på 56,8 % for 14.000 kr. pr. td. l. eller 1,50 kr. pr. opgravet vognl., senere ændrede han til 40.000 kr. for alle 5 td. l., men tilbuddet blev ikke modtaget.

1931 blev fra Rindom udkørt 4.500 vognladninger, og for første gang siden 1924 var der et underskud på 9135 kr.

Man drøftede nu helt at standse i Rindom, og flytte materiellet til Damhuså, og dette gennemførtes i foråret 1932, idet man opgav at købe jord i Rindom. Den 6. december 1934 døde formanden N. Bjerg Nielsen uventet, Han fik det smukkeste eftermæle. Det var en ven, der var gået bort, en trofast hjælper, der aldrig blev kaldt forgæves på. I 22 år havde han stået som leder af V. M., og gjort det så alle havde tillid til ham. Sådan skriver Har. Skodshøj i sin bog, „Mergel og Kalk i Vestjylland“, som udkom i anledning af V. M.s 40 års jubilæum i 1947.

Personlig husker jeg fra mindesammenkomsten efter N. Bjerg Niensens begravelse fra Rindom kirke, en arbejdsformand fra Klåbylejet, der sagde: „Æ holdt så umådelig møj a ham“.

I løbet af året 1935 realiserede man i Rindom. Gravemaskinen solgtes for 15.000 kr., sporene for andre 15.000 kr. og jorden, som der ikke var mergel i til J. Sivert Bach for 4000 kr.

Ejendommeligt nok vendte man i 1939 tilbage til Rindom og opgravede med grab mergel i Brødrene Antonius jord, og dette gentog sig med års mellemrum helt til 1968, hvor man gravede hos Chresten Bjerre, men det var stadig i „Mejlby-

gaards“ jord. Det blev sikkert for sidste gang, da man nu næsten udelukkende er gået over til at tilføre jorden kalk.

Til jubilæet i 1947 var skrevet en sang på 5 vers, hvoraf første og sidste lød sådan:

*Lyngklædte, dystre, magre
i den barske blæst
laa de brede jydskke agre
ude imod vest.
Lang var dagen, tung var sliddet
vægtigt var selv folkeviddet
sindigt maatte man med liste
guld af jorden vriste.*

*Nye sunde tanker fødes
naar der er behov,
med teknikkens viden mødes
bonden bag sin plov.
Enkeltmand har længe famlet
nu vil muldens mænd staa samlet
stærkt og enigt frem i dagen
løfte mergelsagen.*

Hans Chr. Flytkjær,
Gårdejer, født 1900
Holstebrovej 80,
6950 Ringkøbing

Videbrev og markmandsinstruks for Holstebro købstad

Ved Rigmor Lillelund

I begyndelsen af 1790-erne arbejdedes i Holstebro på at få en bylov – et såkaldt videbrev – som kunne give klare retningslinier for, hvordan man skulle forholde sig med hensyn til løse kreaturer, markbegn og lignende.

Et videbrev skulle formuleres, så ingen væsentlige punkter blev overset. For en sikkerheds skyld lånte man Ringkøbings videbrev fra 1791, og flere af dets punkter kunne da også bruges i Holstebro. 1792 kom en plan til videbrevet, og året efter var det endelige videbrev færdigt.

Med årene ændrede forholdene sig, og videbrevet blev overflødig og glemt. Der har været ledt meget efter videbrevet for Holstebro Købstad, men først for nylig dukkede det op i en pakke på Landsarkivet i Viborg.

VIIDE-BREV FOR HOLSTEBROE KIØBSTAD.

Da Holstebroer agger Mark ikke er udskiftet efter Anordningerne, og saadant ei heller let kan skee, dels for beliggenheden, og dels dens store forskiellighed, desuden vil udskiftningen ikke være til nogen nytte sålænge Aggermarken ikke følger Gaardene i Byen, da det sælges stækkeviis paa den maade Vedkommende Ejer finder sig best tient med, altsaa kan den Mand som nu ejer meget, om kort Tid slet intet have, nogle har intet, andre har det paa 1-2 a 3 stæder og igien nogle paa 6 a 8 stæder, og den Jord som nu tilhører een Mand kan om det og var udskiftet, inden kort Tiid have mange Ejere, heller ikke er Marken inddelt i Tægter, saa at Korn Vangene ligger samlet paa et stæd, og Græs Vangene et andet stæd, men hver bruger sit Jord som de lyster.

Da Rugaggerne ligger hist og her i mellem Græsaggerne over ald Marken, hvoraf følger at Kornsæden desformedelst er udsat for megen Skade af Kreaturene.

Til saavidt muligt at forekomme dette, og at forsikre enhver Lodsejer om sit, samt forekomme trætte og ueenighed, der ofte har rejst sig af den Skade Kreature-

ne gjør paa Markene, have vi underskrevne, som for nærværende Tiid ejer endeel hver af Holstebroes Byes Markagre og Enge, herved oprettet og indgået et Viide Brev og Vedtægt, saaledes:

1. Enhver skal være forbunden til at holde sine Heste, Kreature og Faar etc. enten Tøjrede eller lovgtede paa sit eget, Nat og Dag, saavel i Foraaret, om Sommeren og i Efteraaret, undtagen fra den Tid ald Kornet er indført og indtil Rugen i Efteraaret er opløbet, dog maae ingen i Efteraaret slaae Kreature løse eller græsse paa andres Jord, før den sidste Kierv af alles Jord her paa Marken er indført, og Hegn skal igjen begynde i seneste 14ten Dage efter at den første Rugsæd er lagt, som herved bestemmes at skal være den 16. Oktober, og vedvare til Rugen bevares af Vinteren, samt begynde saa tidlig i Foraaret som der findes Kreaturer i Marken. Iøvrigt skal herved ald løs drift med Vejene eller paa Marken, være ophævet i Hegns Tiid.

2. Ingen maae herefter Tøjere eller Græsse sine Kreaturer paa Vejene eller til andres Digger eller Grøfter, da samme derved beskadiges.

3. Løse Sviin, Giæs, Høns og Ænder maae ingensinde findes paa Byens Marker eller Veje.

4. Hvor der ei er breed Vej til Græs Marken, men kuns en Eenspoer Vej, maae der ikkuns være to Kreature paa ligeside sammenkoblet.

5. I Hegnstiid maae ingen trække sine Kreature til andres Vanddamme som haves i Marken.

6. Alle løse Kreature af all Slags som findes i Hegnstiid, enten paa anden Mands Jord eller paa Vejene, eller saa kaldede Fællede, optages af Markmanden og hjembringes i den dertil bestemt og indrettede Huus, og inden de udlades skal Ejeren ei allene betale Indtægtspengene saaledes:

af en Hest, Koe eller andet stort Hoved 4 skilling, af et ungt Hoved eller Sviin 2 skilling, af et Faar, Lam, Griis, Gaas eller andre Smaae Kreaturer 1 skilling for hvert stække, men desuden betale den skade som de indtagne Kreaturer have gjort paa anden Mands Korn, Græs, Digger eller Grøfter efter uvillige Mænds sigelse, saavel som disse Mænds betaling, desaaarsag skal Markmanden strax advare Vedkommende som har lidt Skaden, at han kan lade samme syne, og som meldt faae sin Betaling inden det indtagne Kreature udelades.

7. Paa saadan Maade som 6te Post bestemmer er det og tilladt hver anden Mand at optage og til bemeldte Hus at hjembringe saadanne løse Kreature som oven er meldt.

8. Markmanden skal beflitte sig paa at kiende hver Mands Jord og hver Mands Kreature, maae og skal ogsaa optage alle Høvder af hvad Slags det er som maatte findes tøjret eller løse paa anden Mands Jord, men alle de Kreature der findes tøjret saaledes at de kan naae over Ejerens aggerfuere paa en anden Mands Jord, dem skal han opbinde og advare Hyrderne, og tilholde dem at tøjre rigtig, frugter det ikke, da melde det hos Ejeren baade den hvis Høvder det er og den hvis jord de naar over paa, skeer det endda oftere, af de samme Hyrder, og altsaa skiønnes at være af Forsættelig Ondskab, da tager Markmanden Kreaturene, og bringer samme i Markhuus, og da slige Forseelser ansees at være Forsættelig saa maae saadanne optagne Høvder ikke udelades inden baade Indtægtspengene og Skaden er betalt, og ikke inden derfor hver saadanne Høved, liden eller stoer, desuden er betalt til Kæmnere Mulet til Byens Kasse af 4re Mark danske.

9. Alt hvad nogen Lodsejer eller Jordbruger efter dette Viidebrev vorder frapantet, skal leveres paa Raadstuen og der bevares, og staae til indløsning i 4 Uger, men dersom det ikke indløses i saadan Tiid med Reede Penge, saa vorder det efter Trommeslag bortsolgt ved Auction paa Raadstuen for Ejerens Regning og Omkostning.

10. Dersom nogen med Magt eller List fratager Markmanden de af ham optagne Kreaturer, eller ikkun setter beviislig forsøg derpaa, da skal der foruden Indtægtspengene betales en Mulet af 4 Mark dansk for hver Kreatur, liden eller stor, som saaledes frakommer ham. Denne og øvrige Muleter, samt det som efter 6te Post skal betales, maae ved Rodemæsteren udpantes uden Dom hos de skyldige, som ei strax betaler, da Rodemæsteren og for deres umage hver Gang Panter saa meget, at de hver kand faae 8 skilling.

11. En Markmands Løn udredes af Kæmnerkassen saaledes som i Kommissionen den 6te August 1792 er bestemt, og betales hver Fjerding Aar af Byens Kæmner.

12. Alle Indtægtspenge og Mulcter, som efter dette Viidebrev falder skal flyde i Kæmner Kassen, og derover skal Kæmneren holde en rigtig Bog, men for at opmuntre Markmanden til destomere aarvaagenhed og Flittighed i at paapasse alt, saa skal samme tilstaaes den Tredie Part af samme, som han betales hver Fjerdingaar med sin Løn.

13. Vi have ogsaa hermed kommitteret Byefogden og Byens eligerede Mænd, at oprette en udførlig til Byens og hver Mands Nytte sigtende Instrux for Markmanden, som de for Byen og for os alle underskriver, og disse nemlig de eligerede Mænd foreslaar og Byefogden antager Markmanden, baade nu og herefter.

14. Alle de desputter som heraf maatte opstaae, enten imellem Markmanden og Hyrderne, eller imellem Lodsejerne eller disse og Markmanden, skal uden ophold strax afgjøres efter mundtlig forhør af Byefogden og 2de eligerede Mænd, hvoraf hver part vælger den eene, og deres Kiendelse underkaster enhver sig, og hvad de dicterer i hver enkelt tilfælde, maae udpantes uden Dom.

15. Markmanden skal tillige stedse have Flittig indseende med at ingen af u-denbyes paagrændsende driver deres Kreaturer paa Holstebro Mark, og saa ofte noget lidet eller stort Hoved antreffes enten det er om Sommeren, i Foraar eller Efteraar, optager Markmanden samme, og Ejeren er forpligtet deraf at betale Indtægtspengene og skaden saaledes som foran i 6te Post er bestemt og skal i den Henseende dette Viide Brev ei allene Vidnefast bekiendtgjøres de paagrændsende Lodsejere, men desuden læses ved disses Værne Ting.

16. Naar Kreaturene af alle slags enten udlades til Marken eller kommer hjem af Marken, skal Ejerne være forpligtede at paapasse samme, at det ikke gaee over Diggerne i anden Mands Hauge eller indelukker og ikke beskadiger Huuse eller Plankeværker og Stakitter, og sker dette, da optages samme af Markmanden og enhver anden Mand, som føres i den i 6te Post bestemte Huus, og forholdes da med betalingen og Skaden saaledes som i 6te Post er bestemt.

Af dette Viidebrev skal kærneren have en gienpart, da det er hans pligt stedse at tilse, at alt hvad heri er bestemt, vorder efterkommet, daglig at tilholde Markmanden at være aarvaagen og flittig, og i fornøden Tilfælde at melde til Byfogden alt hvad han ikke selv kan anderledes fuldkomme. Markmanden skal ogsaa heraf have en gienpart tillige med en udførlig Instrux, som ogsaa maae være Kærneren bekjendt, at han kan viide hvad Markmanden skal paapasse.

Dette Viide ere vi alle underskrevne enige om, og da vi haver oprettet det som Lods Ejere, saa skal det af os og alle Efterkommende Ejere af Holstebro Ejen-domme vorde uforanderlig holdet, da vi herved erklærer og indgaar at ingen af os herefter eier vore Jorder, eller kan afhænde dem anderledes end at dette Viide jo i alle punkter skal holdes, til hvilken Ende dette approberes af Øvrigheden og Tinglæses.

Holstebro, den 23de Marti 1793

Tranberg

Dette Viidebrev som sigter til God Ordens og Skiks Vedligeholdelse samt til hver Mands sikker og nyttigste Afbrug af sine Ejendomme, bliver hermed i alle dens punkter approberet.

Ribe Stiftskontor, den 10. sept. 1795

Hellfried.

INSTRUX FOR MARKMANDEN I HOLSTEBROE

1. Markmanden er givet Gienpart af Byens Viidebrev dateret 23. Marti 1793, som han skal gjøre sig bekendt, og bevare den til aflevering til hans Eftermand, som han og hver Markmand skal rette sig efter dens Indhold i alle Poster.

2. Markmanden skal stedse være i Marken Dag og Nat, besønderlig før Solens opgang, særdeles fra 1ste april eller saa tidlig der kan ventes at findes Høvder paa Marken, og indtil Jorden belegges med Vinter, at der ikke kan ventes at være Kreature i Marken Længere, og i ald den Tid, undtagen fra den Tid Kornet er indhøstet af marken og 14ten Dage efter at første Rugsæd er lagt, saaledes som i Viidebrevets Post er bestemt, er det hans Pligt at optage alt hvad han finder af Byens Høvder at være løse eller tøjrende paa anden Mands Jord, paa veien eller i Fællede eller beskadiger anden Mands Digger eller Grobe, saa at hvad der er Tøjret saaledes at det kan naa over paa anden Mands Jord, efter den Omgang som Viidebrevets Post bestemmer.

Skulle det skee at han traf og optog en Mands Høvder meere end eengang, da anmeldes det for Byefogden, som da undersøger om dertil er andre Strafværdige aarsager.

I Marken maae Markmanden absolut være i Foraaret og om Sommeren, hver Morgen førend Solens opgang til Klokken 12, og om Eftermiddagen fra Klokken 2 til Aften eller saalænge der er Folk ude, maae han være paa færde, dog skal han ikke være bunden til nogen viss Klokkeslet, men altid saavel om Natten som om Dagen i Middagstiden og Aften til forskellige tiider være i Markerne.

3. Fra den Tid om Foraaret, at der findes Kreature i Marken skal han saavel paa Sønderlandsmark som Nørre Lands Vester-Nørre og Øster Marken paapasse, at udenbyes Kreature ei kommer paa benævnte Holstebroer Marker, og naar disse der antræffes optages samme efter Viidebrevets bestemmelse og føres i Markhuset, ligsaa skal forholdes i Efteraaret, fra den tiid Kornet er inde, og saalænge Kreature findes paa Marken, men fra 1ste Mai til Kornet er inde skal han allene være i Nørre Lands Vester-Nørre og Øster Marker og der paapasse og opfylde de pligter som Viide Brevet og dennes Instrux bestemmer.

4. I den Tiid om Vinteren som ingen Kreature kan formodes at komme paa marken og især saalænge samme med Sne findes belagt, maa Markmanden have Frihed, at arbejde for sig selv eller anden heri Byen efter eget godtbefindende, dog ei før til de tiider som Byefogden og de eligerede Mænd tillader ham det, men paa Landet maae han dog ei i saadan Tiid arbeide.

5. I de tiider han som foran meldt skal være i Markerne, maae han ingensinde paatage sig at forrette det mindste arbejde, ikke engang i Marken, flytte nogens

Kreature under Mulet fra 1 til 4 mark, efter Byfogedens og de eligerede Mænds sigelse, hvilken Mulet skal tilhøre den som bevislig kan angive saadant.

6. Naar mangel findes ved byens Veje, skal han anmelde det for Byfogden paa det samme kan istandsættes, og dersom nogen anlegger usædvanlige Veje eller Jordstier over Marken nogensteds, anmelder han det strax for Byfogden, og angiver hvem han har fundet skyldig i saadanne Forseelser.

7. Markmanden skal og have flittig tilsyn med byens Hyrder, tilholde dem hver at blive ved sine Kreaturer som de passer, og ikke løbe fra samme, naar de, nemlig Hyrderne, ere i Marken, samt om de findes skiødesløse, Forsømmelige eller utilbørlig omgaas og slaer Kreaturene, da anmeldes det strax for deres Hosbonde uden at see igjennem fingre med dem, skeer dette meere end eengang og Hosbonden ei derpaa raader Bod eller forsvarlig afstraffer Hyrderne, saa anmelder Markmanden det for Byfogden, som med 2 af de eligerede Mænd efter den omgangs Maade som Viide Brevets 14. Post bestemmer, strax afgjør disputten, paa samme Maade skal forholdes om Hyrderne eller andre her i byen paa Marken sammenrotter sig, og enten truer eller overfalder Markmanden, dog i fald Markmanden saa bevislig voldelig overfalder at deraf kan flyde voldsbøder, skal Byfogden og de eligerede Mænd sørge for at den skyldige strax loulig tiltales.

8. Bemærker Markmanden, at nogen Hyrde gjør Veifarende Folk fortræd i ord eller gierning eller at de indbyrdes ikke kan forliges, da haver han at angive den skydige for Byfogden.

Forresten skal Markmanden tilholde Hyrderne at de ordentlig trækker deres Høvder i Kobler efter sig, og efter hinanden ved een side paa Vejen, saaledes at Vognene kan komme dem forbie.

9. Fra 1ste Maj til den tiid kornet er inde maae ingen drive deres Kreature og Faar løse til og fra Marken, men det skal altid være sammenkoblet, undtagen paa hans egen Jord, hvor det gjerne maae gaae løs naar det derpaa sikker bevogtes.

10. Den øvrige Tiid af For- og Efteraar er det vel tilladt at drive sine Kreaturer og Faarflok til og fra Marken med Vejen, dog saaledes at det ikke kommer paa anden Mands Jord uden tilladelse, den tiid i Efteraaret undtagen, som Viide Brevets 1ste Post er bestemt, overtrædes disse Poster, saa har Markmanden Ret til at tage Kreaturene og føre det i Markhuset.

11. Markmanden passer ogsaa paa at ingen graver Tørv eller Klyne nogensteds paa de ejendomme som tilhører byen, ligesom og at ingen henter Leer eller Sand nær Digger, Grøfter og Veie, som desformelst tager Skade, skeer det, da melder Markmanden det for Byfogden, at de kan vorde afstraffede.

12. Da ald Kiørsel uden for de rette Veie er ulovlig, og det er vanskelig at træffe dem paa Stedet, som saaledes kiøre over Folkes Ejendomme, saa er Markmanden herved givet Rettighed at fordre af enhver som kiører uden for Vejen paa byens Ejendomme, for hver gang han saaledes træffer dem paa Stedet, af en Vogn 4 Skilling, af en Ridende 2 Skilling og af et Hoved 1 Sk., som han selv maae beholde, og skulle han ei i Mindelighed kunne faae disse Penge, da angiver han det og videre derom til Byfogden, som om det er Byens Folk da vil hielpe Markmanden til sine Indkomster.

13. Der maae ingen sanke Ax paa anden Mands Agger, forinden baade Nee-gene og Riffoederet er taget af Aggeren, og han dertil af Ejeren har tilladelse, finder Markmanden nogen som gjør herimod, da fratager han den det, den saaledes ulovlig har sankket, og melder det for Ejeren og tillige for Byfogden.

14. Han skal i mindste hver anden Dag melde sig hos Byfogden og hos Kæmneren, og engang imellem hos de 2de Formænd af Byens eligerede Mænd, for at erfare om disse have ham noget at sige, i overensstemmelse med dette Instrux og Viidebrevet, som han er pligtig at adlyde.

15. Naar der holdes Markeder i byen med Heste eller Creature, da maae Markmanden have den alvorligste opsigt at ingen skade sker af Fremmede Høvder, og at byens Høvder ved saadanne lejligheder ikke vorder forvildede.

16. Ligesom Markmanden i denne sin Forretning paa det nøjeste og ved alle lejligheder skal vorde understøttet og haandhævet i sine Rettigheder, saa skal det og være Markmandens Pligt med megen høflighed at omgæes alle og enhver, og paa ingen Maade indlade sig i Klammerie med Hyrderne, forseer han sig herudi, da bøde han for hver gang 2 mark efter at det bevislig for Byfogden og de eligerede er godtgiort, og samme afkortes i Louen.

17. Dersom Markmanden i øvrigt findes forsømmelig i sin tjeneste, og ei paa det nøjagtigste opfylder sine pligter, enten ved at see igiennem fingre med nogen og ei indtager det paa anden Mands Jord paa Vei etc. forefindende Qvæg saaledes som dette og Viidebrevet bestemmer, eller og urettelig optager Kreaturer, som ei findes paa foran benævnte utilladelige steder, da skal Markmanden, foruden at miste sin tjeneste tillige miste det han da af sin Løn og Indtægts Pengene har tilgode, og om det sker strax efter han har hævet sin Løn og Indtægtspenge, som skal skee hver fjerding Aar, da skal han for saadan en forseelse, bøde fra 4re mark til 2 Rdl. efter Byfogdens og 2 af de eligerede Mænds Kiendelse, efter den omgangs Maade som Viidebrevets 14. Post bestemmer.

18. Når Markmanden ei længere vil forestaa Tjenesten, skal han være pligtig et halv aar forud, loulig at opsige samme.

Holstebro, den 23. Marti 1793.

Tranberg.

Ratificeret.

Ribe Stiftskontor, den 10. sept. 1795.

Hellfried

Ved trommeslag blev det bekendtgjort for byens borgere, at de nye regler var trådt i kraft. Også folkene i de omliggende sogne skulle gøres bekendt med, at det nu kostede skillinger, når deres kreaturer overskred bygrænsen. Degnen i Måbjerg kundgjorde det for sognets beboere tre søndage i træk på kirkestævne.

Selvfølgelig kom der kritiske røster. En „deputeret på næringsstandens vegne“ var meget imod, at der ansattes en markmand og byggedes et markhus. Han foreslog, at der i hver rode af byens fire kvarterer udnævntes en opsynsmand for et halvt eller et kvart år ad gangen. Han skulle med hjælp af byens borgere holde øje med, at videbrevets punkter blev overholdt. Byens kasse kunne paa den maade spares for en unyttig udgift.

Videbrev og instruks blev dog godkendt af stiftamtmand Hellfrind, der skrev, at videbrevet – „sigter til God Ordens og Skiks Vedligeholdelse samt til hver Mands sikker og nyttigste Afbrug af sine Eiendomme, bliver hermed i alle dens Punkter approberet“.

Rigmor Lillelund
Slægtsforsker, født 1923
Alstrupvej 1, Naur
7500 Holstebro

Fra Velling station

Af Chr. Andersen

Den vestjyske længdebane blev i sin tid anlagt i en egn med meget spredt bebyggelse, hvor det gik langsomt med at få anlagt og udbygget stationsforholdene. I Velling måtte man igennem mange faser, før forholdene kunne siges at være ideelle, og så blev stationen nedlagt. Chr. Andersen, der arbejder meget med sit sogns historie, fortæller om udviklingen fra den første standseplads op til i dag.

Den 8. august 1875 åbnedes banestrækningen Varde-Ringkjøbing, brevsamlingsstedet Rabjerg kro var fra denne dag nedlagt, hvorimod der fra samme tid var oprettet brevsamlingssted på Lem Jernbanestation, og derfra etableret landpostbudgang således: Hver tirsdag, torsdag og lørdag formiddag kl. 8-9 med udvekslingssteder i Dejbjerg Præstegård, Dejbjerglund, Bækbo, Faurby, Lem Præstegård, Lem Skole, Klap-Mølle i Velling samt Vesttarp og Nørby skoler i Velling.

På ovennævnte udleveringssteder afleveredes aviser, breve, mindre pengesummer, småpakker og der modtoges lignende postsager til videre forsendelse.

Vellingboerne kunne nu stå og se togene køre, men der var utilfredshed med, at der ingen holdeplads var i Velling. Fra beboerne og sognerådet blev der sendt en anmodning ind til banen om at få oprettet en standseplads. Dette satte en større brevveksling i gang. Fra banens side mente man, at oplandet var for tyndt befolket. Og med Ringkøbing Fjord til den ene side og kun 6 km til Ringkøbing, var muligheden for at en station kunne svare sig for ringe. Man indvendte også, at en standseplads ved Vesttarp skole ville komme til at ligge i en kurve, og afstanden til Ringkøbing var for kort, og ved Stavnskjærvej havde banen for stort et fald, til at der kunne oprettes en holdeplads.

Omsider gik banen dog med til, at der kunne oprettes en standseplads mellem vogterhus nr. 74 og 75 ved de før omtalte veje. Et overslag, banen lod udarbejde, viste at et vogterhus samt et ventehus med billetsalg og anlæg af perron m. m. ville koste 5000 kr.

Dette blev forkastet og i stedet enedes man med kommunen om, at denne skulle opføre et billetsalgsskur, 10 × 14 fod med spåntag, endvidere betale banen 150 kr. til anlæggelse af et trinbræt. En plan om at billetsalget skulle besørges af vogteren

i nr. 74, der ligger 1600 fod fra stedet, med afløsning fra vogterhus nr. 75, 2500 fod fra trinbrættet, og aflønnes med 5 kr. 88 øre om ugen blev forkastet, og i stedet skulle kommunen sørge for en billetsælger. Det blev J. P. Jensen, der fik dette job, og man kunne i en bekendtgørelse fra DSB læse følgende: „Fra Mandagen den 25. Marts d. Aa. vil togene nr. 38, 66, 65 og 37 standse mellem Vogterhusene Nr. 74 og 75 på Vestbanen ved Velling Billetsalgssted, forsåvidt der måtte være passagerer at optage eller afsætte. Til og fra Billetsalgsstedet sælges kun 3die Klasses Enkelt- og Dobbeltbilletter fra og til Tarm og Ringkøbing Stationer, dog at Billetter til sidstnævnte By også anses for gældende til Lem St. Frimærkepakker og rejsegods modtages i overensstemmelse med DSB's regler for Billetsalgssteder“.

I en skrivelse af 22. januar 1898 står følgende: „Ventelokalet i Velling er som alle de af Sogne eller Interessentskabe opført meget tarveligt, og det kan ligesålidt som det i Naur, Bur, Skosbøl, Dejbjerg, Gårde og Sig værende ventelokale betegnes som tidssvarende, når en Sammenligning anstilles med det af Statsbanen i Hee opførte. Det er derfor forklarligt at Sognerådet griber den første lejlighed, der gives, for at søge at få et bedre Lokale, og at slippe for Vedligeholdelse af denne Bygning.

Da det imidlertid ikke vil vare længe inden lignende Ansøgninger fremkommer angående Ombygning af de ovennævnte Ventelokaler, maa Sektionen anbefale.

Den nugældende Ordning med hensyn til Billetsalget af Jernbanen helt uvedkommende Personer, medfører ret følelige Ulemper og da først og fremmest den, at der er betydelige Vanskeligheder ved at skaffe en anden Billetsælger, når den fungerende ikke vil længere, ligesom det altid er forbundet med Udgifter for Jernbanen, naar den fungerende faar pludseligt Forfald.

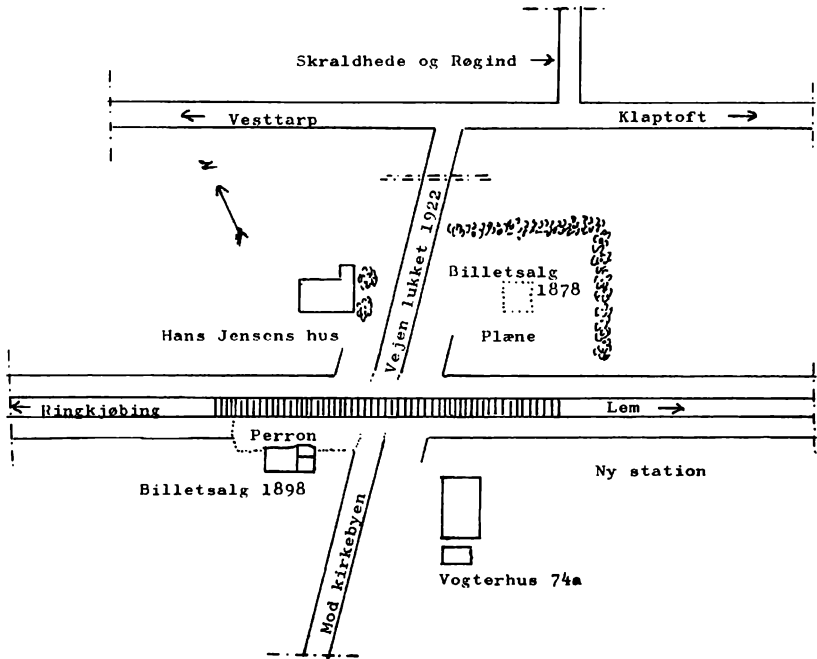
Den nuværende billetsælger i Velling og andre steder staar fuldstændig udenfor Banens Jurisdiktionsomraade, og kan ikke mulkteres for Tjenesteforsømmelse.

Det vilde derfor være heldig, om man ved foreliggende Lejlighed vilde overdrage Billetsalget til en edsvoren fast Ansat.

Billetsælgeren kunde lønnes som Portør eller Banearbejder. Sektionen maa derfor anbefale, at Billetsalget i Velling som andre steder overdrages en fast Ansat, og at der ved Billetsalgsstedet opføres et Vogterhus“.

I 1897 lod vogtermanden Hans Jensen fra vogterhus nr. 76 opføre et hus overfor venteskuret på nordsiden af banen. Sogneråd og jernbane blev efter megen korrespondance enige om, at banen skulle overtage billetsalget mod at kommunen overlod jernbanen en grund på sydsiden af banen til billetsalg og vogterhus.

15. juli 1898 foreligger der et overslag sålydende: Jordarbejde 300 kr., rørlægning og hegn 250 kr., et nyt vogterhus med brønd 3400 kr., en ventebygning med kontor 1600 kr., skillehus med wc 100 kr., jordarbejde, perroner m. m. 350 kr. I alt 6000 kr.

Plan over stationsområdet i Velling før 1922.

14. januar 1899: Hans Jensen er nu blevet ansat og har stillet kaution som billetsælger i Velling, hvorefter han lønnes som sådan med procenter af indtægt ved billetsalget. Han skal indtil den nye bygning kan tages i brug, gøre tjeneste som dobbeltpost uden arbejde på banen, men med forpligtelse til at bevogte overkørslen ved vogterhus nr. 76 og overkørslen ved standsepladsen, med bibeholdelse af hans nuværende dagløn.

I 1914 blev ventebygningen delvis ombygget, det kostede 875 kr.

Omtrent fra den tid husker jeg holdepladsen: Et dejligt sted med en stor grøn plæne, hvor vi børn kunne lege, når vi skulle hente noget eller nogen ved toget. En begivenhed var det, når vi en gang i mellem fik lov at komme med til Ringkjøbing. Hans Jensen (bedre kendt som Pinde-Hans) var en lille mand med guld-øreringe, men for os var han en mægtig mand, der med et flag om dagen og en lygte om aftenen kunne dirigere, når togene skulle køre. Når der var tog i anmarch havde han travlt. Billetter skulle sælges, signaler skulle drejes og leddene skulle lukkes.

Han var en mand, der varetog banens interesser meget samvittighedsfuld, men

var også flink over for banens kunder. F. eks. husker jeg at mor, som jævnligt rejste til Ringkøbing med en kurvfuld æg, ofte fik lov til at skylde for billetter til hun kom tilbage efter at æggene var blevet solgt. En gårdmandskone skulle engang have en billet til 30 øre, men de kunne ikke få pengene til at passe, så hun fik billetten for 28 øre. Hun var så durkdreven, at næste gang havde hun aftalt 28 øre med, men det fandt Hans sig ikke i ret tit, han ville have orden i tingene.

I min skoletid var Hans tit gal på os knægte. Han truede os med at købe en pisk, og det var ikke uden grund. Vi havde fundet på, at vi kunne hænge i de bageste puffer hen til den næste overkøring. Dengang kørte togene ikke ret stærkt efter at de havde holdt, for konduktørerne skulle have billetteret, og det foregik dengang ved, at de gik på trinene uden for kupeerne. I godt vejr lukkede de døren op, men var det storm eller regnvejr, bankede de på vinduet, så trak de rejssende vinduet ned og gav ham billetterne.

Kupeerne var dengang smalle rum, med træbænke på hver side, og ikke i dem alle var der toilet. Det var en mægtig sensation, da de første gennemgangsvogne kom til at køre her på strækningen.

Omkring 1922 blev det bestemt, at der skulle bygges en ny station. Arbejdet blev sat i gang, og man kom uvægerligt til at tænke på de gamle molbo-historier. Man begyndte med at afskære de egentlige vejforbindelser til stationen. En købmand, som havde sikret sig en byggegrund, opgav sin plan, da han så, at stationen blev næsten uden vejforbindelse til den største del af sognet.

I 1923 blev den nye station taget i brug. Hans Jensen blev pensioneret, og der blev ansat to nye mænd. Stationen var med skiftesspor og med plads til lossespor. Nogle krydsninger kom også til at finde sted, men det helt store kunne en så isoleret station aldrig blive til.

Heldigvis har vi altid haft flinke stationsmestre, der f. eks. hjalp os med at bære varen over, hvor der stod adgang forbudt. Og engang havde vores gamle smed fået tilsendt mere jern, end han havde penge til. Efter reglerne skulle stationsmester Prangsgaard returnere varerne, men det gjorde han ikke. Han betalte selv, og smeden betalte så efterhånden, som han hentede det. Havde stationsmestren anelse om, at nogen var på vej til toget, så han efter hvor langt der var, og drejede det sig kun om kort tid inden de kunne nå stationen, holdt han toget tilbage. Engang imellem knurrede togpersonalet, men de nænnede aldrig at gøre andet. Lignende træk kunne fortælles om de andre stationsmestre, vi har haft.

Vi har haft noget besvær med adresseerne. Før vi fik stationen, var alt pr. Ringkøbing. Efter at vi fik stationen, var post pr. Ringkøbing, men jernbanefragt var Velling St.

Den 1. november 1946 blev der postkontor i Velling med udgangssted for postbude, og så havde vi Velling St. både for post og jernbaneforsendelser. Der ved undgik vi mange misforståelser, men så var der andre, der fik besværet. F. eks. havde Nørby i Velling adresse pr. Lem, og Nørby i Lem havde adresse pr.

*Line og Hans Jensen, ansat ved Velling
holdeplads fra 1898 til 1923. Hans Jensen
blev i daglig tale kaldt „Pinde-Hans“
efter et mundheld, han havde.*

Velling. Det er vel nok den periode, stationen har virket bedst, selv om den stadig næsten var uden vejforbindelse.

I 1962 blev der lavet en ny vej forbi stationen, den blev dog ikke lavet for stationens skyld, og der er god brug for den, selvom stationen er blevet nedlagt. Det pudsige er, at samme uge, 31. juli 1962, som vejen blev åbnet, blev stationer nedlagt. Stationen virkede dog et stykke tid som trinbræt, inden den helt blev slettet af køreplanen.

Vi kan nu så stå og se togene køre forbi, ligesom vore bedsteforældre i 1875. og ærgre os over, at de ikke standser.

Chr. Andersen
Tømrermester, født 1911
Velling
6950 Ringkøbing

Røverbander fra Herningegnen under besættelsen

Af Oluf Vestergaard

„Kollund borgerværn“ havde en kort, men dramatisk levetid, nemlig i de sidste år af besættelsen, hvor dansk politi var forhindret i at udføre sit arbejde. Kriminelle elementer havde let spil, men i Kollund fik de det nu besværligt nok. Om dramatiske og muntre episoder i besættelsens sidste år fortæller her f. b. gårdejer Oluf Vestergaard, der selv var med i første række, da det gjaldt om bekæmpelse af tidens røveruvæsen.

Da det nu er 38 år siden verdenskrigen sluttede, vil det jo sige, at kun nulevende mennesker, der rigeligt har rundet de 40 år, husker ret meget af, hvad der foregik et års tid før krigen sluttede. Det kunne måske da være på sin plads, at nedskrive noget af det, jeg erindrer fra det sidste års tid, inden tyskerne forlod vort land.

Det var nok gået op for tyskerne, at det danske politi var behjælpesom med at genere besættelsesmagten. Med andre ord at politiet var involveret i modstandsbevægelsen. Besættelsesmagten slog da til over for politiet. Nogle var heldige og slap „under jorden“, andre måtte sydpå i de tyske koncentrationslejre.

Efter dette overgreb på den danske befolkning, opstod et nyt begreb på Herningegnen: *Røveruvæsen*. Hvad det var for mennesker, der tog dette „håndværk“ i brug som bibeskæftigelse, vides ikke, for ingen af dem blev fanget.

Aviserne begyndte at berette om natlige overfald på bøndergårdene på Herningegnen. Om røvere, der med økse eller en stor hammer, slog en vinduesprosse ind og forlangte penge med trusler på livet. I nogle tilfælde konstateredes det, at røverne var bevæbnede med skydevåben.

Den største part af landbefolkningen blev da klar over, at her måtte sagen tages i egen hånd. Kun et var at gøre, at sætte hårdt imod hårdt. Mange landbrugere havde et jagtgevær, som nu ladet og afsikret blev sat i hjørnet ved sengen inden for rækkevidde. En kraftig knippel blev placeret ved siden af geværet. Et passende langt stykke blykabel blev stoppet i en gummislange monteret med en løkke til

håndledet. Dette gode håndvåben blev gemt bag hovedpuden i sengen. Således var min egen bevæbning i soveværelset, og det var langtfra noget særtilfælde. Der var dog en, der sagde til mig, „du bruger det ikke i påkommende tilfælde“. Jeg husker at jeg svarede, „dem der tror dette, vil tage grundigt fejl“.

En af mine naboer fandt sig en handig jernstang, der blev anbragt ved sengen. Senere iagttog han, at medhjælperen gik ind i sit kammer med gårdens største økse på skulderen.

Heraf ses hvordan stemningen var ved at blive hos landbefolkningen på Herningegnen samtidig med, at aviserne fortalte om endnu flere tilfælde af forsøg på røveri. Et sted var manden gået ned i sin kælder, hvor han affyrede et skræmmeskud ud af kældervinduet. Ilden blev besvaret uden at manden led skade.

Efterhånden havde aviserne skrevet om røveriske overfald, på ejendomme i Nøvling og i Orneborg i Rind. Gjellerup kommune blev siden ramt, da røvere hjem søgte gårde ved vejen fra Hammerum efter Frølund. Der fortaltes, at da det første overfald skete, var manden og 2 sønner bevæbnede med jagtgeværer. Men de turde ikke åbne ild af frygt for, at røverne havde for stor ildkraft i hænde. Røverne forøvede hærværk og stor ødelæggelse på mælkespande o.l., inden de fortrak.

På en gård nær Frølund, trængte de ind i stuehuset. Konen var alene med små børn samt en tjenestekarl, da manden lå på hospital. Karlen kom til stede og forsøgte at fordrive røverne, men blev slået ned. Først ved den tid, var der slået alarm og telefoncentralen havde alarmeret omegnens gårde. Straks strømmede bevæbnede mænd ud fra gårde og huse med de våben, de havde for hånden. Natten var mørk, og støjen fra de „mobiliserede“ mentes at være opfanget af røverne. Skylden for, at ingen af røverne blev fanget, blev især lagt på en, der i vild raseri råbte op, idet han svang en svingel rundt i luften.

Det næste overfald ramte Kollund-området. Det skete en mørk oktobernat i 1944, da krigens uhygge måske var på sit højeste. Støj fra flyvere hørte til nattens orden. Vejle-Herning banen blev hyppigt sprængt imellem Kollund og Kølkjær stationer. Lyskasterne på flyvestation Karup, fejede uafbrudt op i skyerne. Det hele var så tilvant, at det ikke kunne forstyrre ens nattesøvn, om end jernbanen var sprængt 13 steder en nat, på en strækning af kun 1½ km.

Overfaldene i Kollund-området fandt sted natten til en søndag. Mandag aften derefter samledes omegnens voksne mænd i skolens gymnastiksal, hvor tilstanden drøftedes, og der blev oprettet et vagtværn. Ved denne lejlighed fortalte gdr. Søren Nikolajsen, der boede i sin gård, beliggende ved vejen mellem Lind og Kollund, at han den pågældende nat havde haft sit jagtgevær stående ladt og afsikret og, at han havde anbragt sine bukser nær ved sengen for det tilfælde, at der skulle ske noget. Han vågnede kl. tolv, og tænkte da: „Kommer der røvere nu, så er jeg parat“. Næppe havde han tænkt tanken til ende, før det giver et drøn fra vinduet, og en stemme lyder: „Så er det penge her“. Søren svarede: „Penge kan du ikke få, men du kan få en skøj havl“. Søren for i bukserne og ud langs huset.

Han så da i mørket en skikkelse stående på Kollundvej med en cykel. Røveren var tilsyneladende på tilbageslag.

Søren tager sigte og siger, „no skyder a“. Røveren svarede på et gebrokkent sprog. „Döytser skyder først“. Her indskød Søren den bemærkning. „A trover et, te æ svin hår nåt o skyd mej“. Han tilføjede, at det var som om fingeren ikke ville bøje sig om aftrækkeren, han var så nær, at Søren kunne have lagt ham ned. Pludselig springer røveren på cyklen og spurter efter Kollund. Inden manden var helt ude af syne i mørket, lystrede Sørens finger. Han hørte haglenes anslag på cyklen. Samme nat blev der stjålet et par herrebenklæder samt en forbindingskasse i ledvogterhuset ved Knudmose. Røveren var åbenbart ikke sluppet helt fri for skrammer.

Samme nat var andre „stimænd“ ude på togt. Det første offer blev gdr. Niels Kristian Kristensen i Slumstrup nord for åen ved Fjederholt. Ægteparret vågnede ved, at der blev krævet penge, og det skulle være mange. Niels Kristian havde i forvejen gennemtænkt en sådan situation. Han havde derfor købt sig en ny tegnebog, da den gamle var udslidt. Han havde lagt 30 kr. i den gamle, der således var tænkt som løsesum. Han havde også et jagtgevær, men sagde, at han nødigt ville skyde et menneske. Han lindede vinduet og stak den gamle tegnebog ud til røverne, idet han konstaterede, at der var 3-5 bevåbnede personer udenfor.

Røverne var ikke tilfredse med beløbet, kom der ikke mere ud til dem, kom de selv ind i huset, og der ville blive skudt. De samlede så ved fordøren, og Niels Kristian så ingen anden udvej, end at gå ud til døren og forhandle med dem, men inden han fik døren lukket op, forsvandt de ud af gården.

Da Niels Kristian havde sundet sig lidt ovenpå den store forskrækkelse, ringede han til telefoncentralen og meddelte, hvad der var sket. Centralen alarmerede beboerne i den vestlige del af Slumstrup, samt beboerne i Skærbæk. Inden dette virkede var banditterne inde på nabogården, vest for Niels Kristians gård. Der var også gjort forberedelser, så ubudne natlige gæster kunne få en betimelig modtagelse.

Manden havde købt en fløjte, og blæste han kraftigt i den om natten, skulle de hjemmeværende voksne sønner hurtigst muligt forlade sengen, thi da var der fare på færde. Nu skete der det, at røverne også hørte fløjten. Det var jo mystisk og de forsvandt.

Inden alarmeringen nåede at virke, var røverne kommet på den anden side af åen, hvor de forsøgte endnu et kup på gården „Ny Elmholt“. Gårdejeren blev vækket af sin kone, der fortalte ham, at der var mennesker uden for vinduet, der forlangte penge. Også denne mand var forberedt og uden vaklen satte han sig op i sengen, tog det ladte gevær og lod et skud gå ud gennem den øverste del af det lukkede vindue. Da braget var døet hen, lød det ude fra gårdspladsen som når et par løse heste forsvinder i galop.

Mere nåede den røverbande ikke, for nu var beboerne i det alarmerede område

ude på vejene, og der var tændt lys i gårdene. Da ingen vidste, at banditterne var gået til den anden side af åen, havde de derved bedre lejlighed til at forsvinde.

Så hurtigt det lod sig gøre efter denne begivenhedsrige nat, samledes Kollund skoledistrikts voksne mænd i skolens gymnastiksal.

Søren Nikolajsen åbnede mødet med at fortælle om sit møde med røveren. Der blev derpå givet fuld tilslutning til oprettelse af et vagtværn. Alle veje skulle afpatruljeres fra midnat til kl. 6 morgen. Vejlængden skulle afpasses, så en tur kunne tage ca. 2 timer. De der boede inden for et sådant område, skulle i fællesskab selv tilrettelægge de 3 vagthold à 2 mand.

I gdr. Karl Dams storstue i Kollund boede 6 brunkulsarbejdere. Det var sunde stærke karle, hårde halse, som det ville være meget ubehageligt at falde i hænderne på. De skulle nu være borgerværnets ryggrad, hvilket virkede betryggende. Deres honorar var 10 kr. pr. mand.

Så begyndte da de natlige vagtture. Jeg gik hjemmefra kl. 24, med jagtgevær og schæferhund. Hjemmet overlodes til min hustru og tre børn, hvoraf det ældste var 7 år, samt tjenestekarl og pige. Turen var ca. 7 km. og tog 2 timer. Det første stykke gik jeg alene og passerede den første nabogård. Ved den næste bankede jeg på sovekammervinduet, ventede et øjeblik, og min følgesvend var parat. Vor rute gik bl. a. ca. 1½ km langs jernbanen mellem Kollund til åen, der er skellet til Kølkjær.

På jernbanelinien så vi ofte lys, der blev tændt og hurtigt slukket igen. Sabotøerne var ved den tid i fuld aktivitet. Hvad der foregik på jernbanelegemet lukkede vi øjnene for. Vi medbragte iøvrigt et skilt hvorpå stod „Kollund borgerværn“. Røvere traf vi ingen af – kun uskyldige kærestefolk, der forblev uantastet. Tiden havde dog ikke ødelagt sligt.

Hvorlænge vi gik disse nattevagter husker jeg ikke. Det blev dog efterhånden klart, at fra den nat, da Søren Nikolajsen i Kollund og Kristen Jensen i Elmholt havde affyret deres geværer, var røverne som forsvundet fra jordens overflade. Uden forudgående aftale gik nattevagterne i stå, og der blev ikke brug for dem siden. Den brugte medicin viste sig at være effektiv.

I den uhyggelige tid, stod manges nerver på højkant, hvilket gav sig udslag i angst, eller sammenbidt trods, og der kunne let ske forvirring og unødvendig alarmering. Således læstes i dagbladene, at beboerne på en gård var blevet skræmt ved en natlig dunderen på bagdøren efterfulgt af en skrabbende lyd. En af gårdens beboere listede ud af vinduet til haven og nåede uskadt over til nabogården efter hjælp. Det viste sig da, at det var en hest, der var sluppet ud af stalden. Den bankede på bagdøren, for at få sit sædvanlige stykke rugbrød.

Den gamle og ellers så fredelige landsby Kollund, fik også sit lille natlige drama imedens vagtholdene fungerede.

To voksne mænd var ved midnat startet på deres vagtrunde. Natten var stille og mørk. De gik, som de plejede, en runde om stationsbygningen, inden de fort-

satte ud på landet. Der var lys i kontoret, da de gik forbi. Den ene af mændene sagde da: „Gad vist om de ligger med en del penge i kassen en sådan aften“. Stationspasseren, der i stille ensomhed sad og ventede på det sidste tog, hører fodslagene udenfor og opfatter noget snak om penge. Han gribes af rædsel, „*Det må være røvere*“. Han vækker stationsmesteren og resultatet blev, at borgervænet alarmeredes.

Inden længe myldrer det med håndfaste mænd, der sætter kurs mod stationen. Byen blev finkæmmet uden resultat. Et par timer var gået, og alle var samlede igen. De var nu blevet enige om at gå hver til sit. Ved samme tid var de to færdige med deres runde, så stor var deres forbavselse, da de så den store bevæbnede forsamling på gaden.

De to vagtmænd fik så historien om episoden ved stationen. Manden, der tankeløst havde udtalt de udløsende ord, blev da klar over, at han var skyld i episoden og ville ikke skulke sig fra det.

Efter gådens løsning var det værste for manden, at de 6 fastansatte brunkulsarbejdere krævede deres honorarer. Efter en kort rådslagning blev manden bedt om at betale gildet, hvilket han også gjorde på stedet, men det var dog ikke lutter pæne ord, der kom ud fra hans mund, da han hev tegnebogen op af lommen.

Oluf Vestergaard
fhv. gårdejer, født 1906
Indertoften 40, Lind
7400 Herning

Minder fra det gamle Vestjylland

En drengs oplevelser som skolesøgende og som hyrdedreng omkring 1850.

Af Kjeld B. Jensen

I historiebøgerne læses om konger og krige og store begivenheder, men sjældent om det jævne folks liv og færden. Måske kan en beretning om den anonyme bondes trælsomme slid for at holde liv i sig og sin familie meget nemt blive noget begivenhedsfattigt og ensformigt målt med spændende beskrivelser af felttog, statsintriger og hofliv. Men som den uundværlige brik i samfundspuslespillet fortjener den jævne borger at buskes på linie med feltherrer og statsmænd. Kjeld B. Jensen har i denne artikel ud fra optegnelser i en gammel stilebog tegnet et hverdagsportræt af mennesker, som levede på Ringkøbing-egnen for henved 125 år siden.

I det følgende skal berettes om det anonyme liv i Vestjylland som det levedes på landet for 125 år siden, og som det er beskrevet i en erindringsbog af en mand, der oplevede tiden på nært hold som tjenestedreng hjemme og hos fremmede. Nogle år før sin død som 80-årig i 1922 sad Erik Kristensen og nedskrev i en stilebog, hvad han huskede fra dengang, og det er disse håndskrevne „barndoms- og ungdomsminder“, vi skal høre et fyldigt uddrag af. Af pladshensyn genfortælles en del af stoffet, mens citaterne, der bringes med fortællerens egen retskrivning, kædes sammen med kommentarer, hvor det har været nødvendigt for forståelsen.

SLÆGTEN OG HJEMMET

Erik Kristensen blev født 15. oktober 1841 i Hedegaarden, Hover Sogn, som søn af Christen Nielsen og Karen Kirstine Eriksdatter. Moderen stammede fra Holmsland, hvor hun var født i Strandgaarden 1820, men endnu mens hun var ganske lille, flyttede forældrene til hedesognet Hover, som dengang havde under 200 indbyggere. Det fortælles, at den gamle Erich Christensen, vor fortællers mor-

*Erik Kristensens mor
Karen Kirstine Eriksdatter (1820-85),
her fotograferet i Jelling i 1860'erne.*

far, græd da han skulle drage fra Holmsland, mens hans hustru, Anne Kirstine, sang og sagde med optimisme i stemmen: „Det ska' nok gå!“.

Den meget unge Karen Kirstine giftede sig i 1839 med en 14 år ældre tømrersvend fra Madum, Christen Nielsen, og det har nok været på høje tid – set med datidens øjne – for 10 dage efter ægteskabets indgåelse fødte hun en datter. Parret fik bo hos Karen Kirstines forældre i Hedegaarden. Her hjalp de til i bedriften og overtog senere stedet, da den gamle Erich gik på aftægt.

Christen Nielsen interesserede sig for mere end landbruget, sønnen skriver om ham, at han „var en dygtig og virksom Forretningsmand; som ung arbejdede han som Snedker og Tømrer¹, siden begyndte han at handle med Tobak, Træsko og Tømmer, og – før det blev lovligt – med Brændevin og Høkervarer“.

I ægteskabet kom der otte børn, hvoraf Erik var det næstældste. Det var mange munde, der skulle mættes, og hjemmet var ikke just rigt, hvilket også fremgår af Erik Kristensens beskrivelse i erindringsbogen:

„Vi havde langt til Naboer, og Lyngen omgav Bygningerne paa de tre Sider. Var der end et godt Stykke af Ejendommen opdyrket, laa dog Størsteparten – ca. 9/10 – som Lynghede. Af Heden hjemkørtes som Brændsel store, flade Lyngtørv, der som oftest blev sat i Stakke som smaa Huse uden for Hjemmene. Ved Bagning ophededes Ovnene gerne med tør Lyng, og der kørtes adskillige Læs til Hedehjemmene, ja endog til afsides Egne, der savnede Lyng.

Naar der om Vinteren kom Frostvejr uden Sne, gik gamle Aldefar (bedstefar) ud at plukke Lyng i Heden. Den blev bundet i Knipper og siden kørt til Holms-

land. Ved disse Køreture blev der stadig gjort Besøg i Strandgaard, hvor Kusk og Stude overnattede, og min Søster og jeg kendte i vor Barndom ingen Større Glæde, end naar én af os maatte komme med paa Lynglæsset – skønt Studene gik langsomt, og vi var mange Timer undervejs.

Da vort Hjem laa noget højt, var det somme Tider sparsomt med Drikkevand. I et Par gamle Lergrave ved Gaarden var der Vand til Kreaturerne, men der manglede til Husets Brug, da Gaardens Brønd næsten var tør. Og gamle Mormor fortalte, at hun tit, naar hun om Vinteren holdt Vask, havde baaret Sne ind og ladet den smelte.

Jeg husker, at Fader rejste bort i Pindsen, og flere Mil fra Hover, i S. Felding, fik han fat paa to Mænd, som skulde forstaa Kunsten at finde Vand. Den ene Mand blev snart færdig, han vandrede langsomt ude langs Kostalden og holdt en tvedelt Trægren i Hænderne. Idet han gik, begyndte Grenen at dreje rundt, og derved viste det sig, paa hvilket Punkt der skulde graves. Der blev først gravet et Hul i aflang Firkant, nogle Alen dybt, med Størrelse omtrent som et Værelse; deri blev gravet en cirkelrund Fordybning adskillige Alen ned, og det gav store Dynger med Jord af forskellige Slags. Dybest nede vældede Vandet frem, og nu blev der hisset Mursten og Fyldejord ned til Manden, som nu hævdede sig et Stykke opad hver Dag. Arbejdet sluttede til gensidig Tilfredshed for begge Parter, men da Brøndgraveren siden var på Arbejde i Hover, rejste han væk i Utide – *der* var nok sparet paa Snapsen!“

Af alle de nærmeste beundrede Erik mest sin mormor, der var en djærv og tålmodig kvinde. Hun lærte ham mange folkeviser og remser, og han omtaler hende som „kærlig og gudhengiven“. Mere gudelig var hun dog ikke, end hun – da Eriks bror kom til verden – kunne aflevere følgende salut: „Det er sgu en stur dreng“!

SKOLEGANG

Eriks ældste søster, Inger Margrethe, startede sin skolegang i vinteren 1846, og omtrent samtidig begyndte Erik at lære bogstaver. Allerede som fem-årig kunne han læse nogenlunde flydende, hvad der imponerede især bedsteforældrene. Mormoderen udlovede en dusør i form af „en stor slump pebernødder“, hvis drengen inden jul kunne læse Biskop Balles noget sindrige og paragrafbesatte lærebog igennem. Det lykkedes – endog i god tid.

„Endnu en lignende Julepræmie vandt jeg samme Aar“, fortæller Erik. „Gamle Erik Hede spurgte mig, om jeg vilde lære Luthers Katekismus udenad til Jul. Jeg tog fat, og da Moder bevidnede, at Bogen var lært, blev Belønningen mig tilkendt, og det gav Ros i Tilgift. – En Aften i Sengen forklarede Bedstemor os, hvordan vor Stilling vilde blive efter Døden, og da jeg hørte, at de, der ikke her i Livet havde været rare, skulde brænde i „Høllet“, en Ild som aldrig blev slukket, blev

jeg bange og mente, det vilde være en Lykke at dø som Barn, især for mig, der jo havde hørt Ros for min Flid og Dygtighed til Bogen!“

Erik længtes efter at komme i skole, men „jeg maatte først lære at hjælpe mig selv med Buksernes Ned- og Opknapping, og da jeg let tabte Modet, blev der stillet den Fordring til mig, at jeg en hel Dag skulde holde Humøret og ikke græde“.

Drengen var knap seks år gammel, da han første gang mødte i skolen. Som begynder startede han nederst i klassen, men da læreren en dag spurgte, hvor meget børnene kunne af deres katekismus, var Erik i stand til at svare, at han var færdig med bogen. Da sidemanden kækt meldte: „A ka sgu æ buder!“ blev de to omgående byttet rundt. Efter den første eksamen rykkede Erik op som klasens nr. 1, og han havde sågar til opgave at hjælpe nogle af kammeraterne.

En gang imellem kom provsten på besøg, men oftere var det sognepræsten Halse², der aflagde visit for at bivåne undervisningen. Han var en streng mand, som optrådte med megen myndighed:

„Han greb en Dag to drenge ved Haaret og huggede Panderne temmelig haardt mod hinanden flere Gange“. Drengene, som var i 8-9 års alderen, „vilde ikke bruge de Evner, Vorherre havde givet dem!“ Ikke desto mindre var det Pastor Halses skyld, at Erik Kristensen fik så god en skoleuddannelse, som han gjorde:

„Halse havde alvorlig tilskyndet min Fader til at sende mig til en Lærer, der gav en fyldigere Undervisning, end jeg fik hjemme, og dette Raad blev senere taget til Følge, men allerede som 7aarig blev jeg opflyttet i øverste Klasse samtidig med min Søster og nogle Kammerater – alle ældre end jeg“.

FAREHYRDE

Med en alder på syv år var Erik nu så gammel, at han kunne begynde at gøre nytte:

„Bedstefar havde ikke faaet lejet en Dreng til Faarehyrde, og det blev saa min Bestilling. Jeg husker, at han udtalte sin Frygt for, at jeg var for lille, men det blev prøvet, og det gik. Den store Lynghede gav rigelig Plads til Faarene. Tiden faldt rigtignok lidt lang og ensformig, men vi havde en Nabo, der ogsaa holdt Faareflok og Hyrde i Heden, saa der sommetider blev Samvær. I stærk Varme afklædte vi os for at tage et Bad; det skete enkelte Gange, at jeg maatte nøgen indhente Faarene med Klæderne under Armen. Paa en saadan Tur tabte jeg engang Kasketten, og det varede nok et par Uger, før jeg havde Lykke til at træffe den mellem de høje Lyngtoppe. I Hjemmet blev jeg spurgt om den baade af Moder og Bestemoder. Sidstnævntes Forhør husker jeg lød:

- Haar du handlet 'en hen?
- Nej!
- Haar du pottet 'en i en Rævgrov?
- Nej!

- Haar du drownet 'en i æ Mosbæk?
- Nej!
- Men hur ka 'en saa vær henn'?
- Det ve a ett!

Da jeg senere fandt Kasketten og om Aftenen viste den frem, lød det:

– Naa! er dén nu kommen; haaj du saa handlet 'en hen?''

Det kunne godt være en hård tørn for så lille et menneske at passe den store fåreflok. Foruden hjemmets egne var der adskillige fremmede får at holde styr på – ialt henved 80. Der måtte løbes og springes hele tiden, og det skete, at lemmerne blev for trætte og øjnene for tunge:

„En Eftermiddag satte jeg mig ude i Heden ved Faareflokken og nød min Mellemad. Efter Maaltidets Slutning fik jeg Lyst til at tage en lille Hvile og sank tilbage paa Ryggen i Lyngen. Mon jeg ikke kunde prøve en lille Tid at tillukke Øjnene? de vilde jo ret snart selv aabne sig. Forsøget blev gjort, men der gik Timer hen, og da jeg atter kom paa Benene, var Dagen næsten forbi, og Faarene rent forsvundet.

Nærved Hjemmet traf jeg Flokken med Søster som Tilsyn.

Hun fortalte, at hun og Mor havde opdaget Faarene i Kornmarken syd for Gaarden, og det havde voldt hende en Del Besvær at faa dem drevet derfra. Hun blev nu frigivet, og lidt efter vinkede Moder og sagde: „Æ Faar ka du lokk ind nu; du haar bjet saa godt me dem, at det ka slaa te! kom saa ind i æ Kjørhus, naar du er færdig!“

Jeg adlød og modtoges med Spørgsmålene: „Hur haar du wa'n“ og „Hva haar du tawn dæ for derud?“ – Joh, jeg var sluppen i Søvn. Der vankede nu nogle Slag paa min Ryg af et Stykke Reb, og ved mig selv følte jeg, at jeg ikke blev straffet uforskyldt“.

TIL HEE

I oktober 1849, da Erik Kristensen var otte år, kom han til nabosognet Hee, hvor skoleundervisningen var bedre end i Hover. I den tid boede han hos en familie, som skulle holde ham med føde for en bestemt daglig betaling. Eriks far ledsagede drengen til Hee en søndag morgen, og de kom så tidligt, at de kunne overvære gudstjenesten i kirken. For Erik, der var vant til den noget mindre Hover Kirke, var indtrykket overvældende. Han huskede, at søsteren engang havde fortalt, at folk i Hee – lidt respektløst – lignede kirken i Hover ved et fårehus. Den var jo lille og manglede tårn.

Den begavede dreng klarede sig fint i den iøvrigt nybyggede skole³, hvor han gik seks dage ugentlig og desuden, efter aftale mellem faderen og læreren⁴, fik privat undervisning et par aftener. Der vankede ofte ros, både i skolestuen og i plejehjemmet. Værtsparet var flinke, og den gamle mormor i huset ledsagede

hver aften drengen ind i en kold stue, hvor han skulle sove alene. Sengen var blevet gjort indbydende med varme teglsten, og den gamle trykkede tøjlet ned om drengen med stor omhyggelighed.

Alligevel længtes Erik efter hjemmet i Hover, og en søndag morgen fik han lov sammen med en af husets døtre at gå på besøg. Senere var der juleferie og påskeferie, og endelig sidst i april eksamen.

Herefter flyttede Erik hjem til forældrene og tilbragte nu sin anden sommer med fårepassning i heden, men den kommende vinter måtte han påny drage til Hee som skoledreng. Denne gang blev han indkvarteret hos et ældre ægtepar, Maren og Peder Jespersen, og udgifterne hertil blev med korn og andre fødevarer afholdt af gamle Erik Hede.

I de år udkæmpedes den dansk-tyske krig, og drengen slugte avisens beretninger om kampene. Olaf Rye var en af de mest beundrede af de danske officerer, og Erik sørgede, da der kom bud om Ryes fald i juli 1849. Ved fredsslutningen i foråret 1851 vendte egnens unge mænd hjem, og der blev holdt gudstjeneste i Hee Kirke. Otte soldater fra Hee og No sogne vendte aldrig hjem, men mistede livet i krigen.

Erik Kristensen husker i den forbindelse en ung mand fra nabogården Vastrup i Hover. Han nåede ganske vist at komme i kamp, men blev hjemsendt og døde kort efter. Første gang, han var til session i Ringkøbing, blev den unge, livsglade karl kasseret indtil videre, og Erik fortæller:

„Om Eftermiddagen sendte vor Bestefar mig til Vastrup for at spørge om Udfaldet, og Karlens Fader svarede med et glad Ansigt, at 'i Dag slap han fri'. Nu fik jeg Paabud af Gammel-Erik om at bringe den gode Melding hjem til 'Kvind-folkene' – Mor og Bedstemor – saa mente han, de vilde blive saa glade, at deres Vand kom til at løbe ned i Strømperne! Hans Humør smittede mig, og i mit 8de Aar havde jeg lært Bibelhistorien ordret; jeg tog mig ikke Tid til at gaa ind i Stuen, men raabte ind gennem Stuens tillukkede Vindue: 'Frygter ikke! thi se, jeg forkynder Eder en stor Glæde! Jens Peder i Vastrup er givet fri paa Sessionen i Dag!'“

UDFLUGTER

1. maj 1851 var vinterskolen forbi, og Erik meldte sig tilbage i hjemmet i Hover. Atter måtte han i marken med fårene, men det var ham efterhånden en vant bestilling. Fritiden anvendte han „mest til at sno Baand eller skyde med en Bøsse, der var lavet af en gennemboret Hyldegren. Sidst paa Sommeren var der Bær at samle i Heden. Revlingerne, der blev plukket og nyttet som Fejekoste, havde søde Bær – Swaadbær – der var tidlig modne. De mest eftersøgte var Tyttebær – Krøsbær – som Husmoderen brugte til Saft“.

Det var også en vældig adspredelse når drengen fik lov at komme med Aldefar til familien på Holmsland med et lynglæs:

„Turen var paa ca. 2½ Mil, og Studene gik langsomt, saa det tog to Dage. Men det var os kært at være med, og paa et Besøg fik jeg Lejlighed til at gæste Klitterne ved Vesterhavet. En Eftermiddag, mens Bedstefar og Studene holdt Hvil i Strandgaard, kørte gamle Niels Strandgaard og jeg med Hestene langs Fjorden og gennem det Sund, der dengang skilte Holmsland fra Klitten. Vi fik en tid at vente derude paa Fiskerbaadene, men det var jo for mig en Oplevelse at gaa mellem de store Sandhøje med Marehalm, og mellem dem laa Hytterne, hvor Fiskerne og deres Kvinder søgte Husly i Fisketiden. Omsider skimtede vi Fartøjet, der nærmede sig land med Mandskab og Fangst. Fiskene blev baaret fra Baaden op paa Kysten og lagt i Dyrger, hvorfra Køberne saa blev forsynet“.

Erik Kristensen beretter også om andre udflugter, han gjorde:

„Som Barn har jeg to Gange fulgt min Far til Holstebro. Han havde plads paa Bukken hos en Mand som kørte, men mine Ben maatte bære mig, og jeg havde Kreaturet at trække 4 à 5 Mil. Der holdtes om Efteraaret et stort Marked paa to Dage, og vi havde i to Aar i Træk en Stud at undvære. Jeg havde som Plovkusk fulgt Studene – og gamle Morfar – mange Timer og Dage hjemme paa Marken. Nu blev det sidste Følgeskab. Skønt Turene var noget anstrengende, og Egnen ikke var videre oplivende at færdes i, gav det mig nogen Forfriskning. Sidste gang vi var til Marked, købte Far mig en smuk lille Fløjte af Ben. Den blev kær for mig og mine Søskende og bevaredes i Hjemmet adskillige Aar. Vi Børn havde det ikke flot med Legetøj. Min Søster nøjedes saaledes med een eneste Dukke, som var tarvelig udstyret“.

I skolen gik det stadig godt. Ved efterårs-eksamen i 1851, da Erik var 10 år gammel, blev han bænket mellem Hover-skolens ældste drenge. Den gamle „Aldefar“ så helst, at drengen påny kom til skole i Hee, men sommeren havde været meget tør, og der kunne frygtes at blive mangel på føde, så kornet måtte købes til høje priser. Det ville samtidig betyde, at der næppe blev råd til at betale kostpenge for Erik i Hee.

TJENESTEDRENG HOS FREMMEDE

Men ved et tilfælde lykkedes det. Faderen, Christen Nielsen, var begyndt at drive høkerhandel fra hjemmet, og han spurgte en dag en af sine kunder fra Hee om denne ikke havde brug for en hyrdedreng. Det blev snart en aftale, at Erik skulle begynde efter nytåret 1852. Pladsen var hos et par ældre folk, Mette og Jens Bækdal i Nørrekjær, og Erik Kristensen fortæller:

„Blandt de gode Frugter, som Stillingen bragte mig, maa anføres, at jeg blev vænnet til stadig Beskæftigelse, mens jeg uden for Skoletiden plejede i mit Fødehjem at være Dagdriver. Mine Lemmer længtes tit efter Hvile, især de lange Sommerdage, da jeg nu maatte trave fra Morgen Kl. 4 til Sengetid. Vi havde i Sommertiden 1 Skoledag om ugen i Hee og paa den ventedes med Længsel; men

det lød undertiden om Morgenen: 'I Daw blywer du hjemm'! Især lød det tungt for mig den Dag, da jeg vidste, at der skulle holdes Badning om Middagen ude i Stadil Fjord.

Bedriften blev passet med Orden ude og inde, men ved Maaltiderne var Spar-sommeligheden tit lidt trykkende, saa jeg blev ikke mæt hver Gang. Vor Skole-vej var noget lang, og Dagen blev paa mange Timer, men min Madkurv var ikke indholdsrig. Om Vinteren nød vi om Middagen en Kop varm Øl til vort Smørrebrød hos Skolens Naboer; for mig betalte min Fader.

Det kneb for mig især første Sommer at overkomme Bestillingen med Kreaturerne, da det var en stor Mark. Besætningen – 10 Malkekøer, 5-6 Kvier og Kalve og ca. 10 Faar – havde Plads paa flere Steder med lange Afstande. Der vankede saa jævnlig Skænd, fra Madmoderen lød det næsten Dagen igennem. Fra Husbonden fik jeg i Førstningen en Irettesættelse, som var uforskyldt. Da han saa, at jeg tabte Modet, lød det fra ham med nogen Forundring: Er du SAA blød! Han skændte ikke tit, men et Par Gange løb Hidsigheden af med ham, saa der vankede Klø.

Tiden faldt mig tit noget lang, og der blev ikke talt mange Ord til mig uden Befalinger og Skænd. Det skete enkelte Dage, at jeg blev i Marken nogle Timer for at se Kreaturerne tilgode, og der var gerne en Nabdrenge i Nærheden. Det gav jo nogen Afveksling, men mine Foresatte lod falde Bemærkninger, der viste, at denne Herlighed misundtes mig. 1. Pindsedag fik jeg Lov at gæste Hjemmet i Hover. Første Sommer vankede der som Pindsegave fra Mette en lille Skilling, fordi jeg havde vundet Dygtighed til at hente Kreaturerne hjem uden Hjælp, en Begivenhed, der styrkede mit Mod og vakte Tilfredshed i mit Hjem – ikke mindst hos gamle Bedstefar“.

VIDNESBYRD OG HJEMVE

Til trods for den lange afstand havde Erik alligevel lejlighedsvis forbindelse med hjemmet:

„En Sommer-Søndag første Aar kom min Moder gaaende til Nørrekjær for at se mit Tøj tilgode. Til hende lød saa Vidnesbyrdet om mine heldige og uheldige Egenskaber. Jeg var flink til at staa op, naar jeg blev vækket, dygtig til Boglærdom og paalidelig over for mine Pligter, men noget langsom, saa der trængtes til Paamindelse en Gang imellem. Og Mor udtalte for mig, at det var hende en Glæde at høre, at jeg var tro, og det kunde vel haabes, at jeg fik lært at røre Benene!“

Da Erik i august 1852 fik bud om, at han havde fået en lillesøster, gav madmoderen ham den følgende søndag lov til at gå til Hover, og senere var Mette selv med for at samle „krøsbær“ i heden. Men da Erik var hjemme til barnedåben, som blev holdt nytårsaftensdag, skete følgende:

„Det var næsten Aften, da Selskabet kom fra Kirke. Jeg havde tilbragt Tiden sammen med mine Søskende, og vi var glade ved hinanden. Men da det begyndte at mørknes, var jeg nær ved at tabe Humøret; jeg sad afsides og smaagræd, saa jeg holdt ikke af at komme til bords sammen med Gæsterne. Paa min Moders Spørgsmaal lod jeg hende vide, at jeg ikke var glad i min Plads, og da Fader i det samme kom til os, lod hun ham vide, at jeg nok ikke holdt af mine nye Medtjenere. Næste Dag vandrede jeg ene til Hee, og min Stemning havde et Præg, der lignede Aarstiden, saa jeg sukkede dybt“.

En anden gang blev drengen ledsaget af sin far:

„Han overrakte min Madmor Mette en Gave og udtalte som Bevæggrund: Det er for Eriks Skyld; han er godt tilfreds hos Jer! – Dette Træk viser, at mine Forældre ikke viste Smaalighed“.

GILDES-TID

Der blev holdt store gilder på egnen. Erik Kristensen beretter om et dobbeltbryllup i Hover julen 1851, hvor han deltog sammen med sine forældre og søskende. Festen varede i to dage og sluttede sent begge aftener, og der blev spist, drukket og danset bravt:

„Mor havde bedt mig vogte mig, naar Snapseglasset sendtes rundt ved Maaltiderne; men ved Frokosten 2den Dagen glemte jeg Formaningen og fik en Iretsættelse af Far“.

I Hee holdt man sig heller ikke tilbage:

„Efter Egnens Skik holdtes til Jul Selskaber i hvert Hjem i 2 Dage. Første Dag mødte de gifte Folk og tilbragte Eftermiddag og Aften sammen - med Mad, Drikke, Kortspil og Samtale. Anden Dag mødte Ungdommen ved Aftenstid, drak Kaffe, spiste Aftensmad og dansede tit hele Natten. Der blev i de mange Timer nydt megen Mad og Drikke: Smørrebrød, Øl og Snapse eller Punche. Da Tjenestefolkene stadig var Deltagere blev det ogsaa min Tur at være med; men vi blev anmodet af vor Lærer at gaa Hjem fra Gilde saa betids, at vi kunde faa nogen Søvn inden Dag – vi havde maaske en Skoledag for os. Jeg mindes, at det Dagen efter et Ungdomsgilde forekom mig, at Violinens Toner tydelig hørtes.

Paa en Dag, da Mette og Jens havde Besøg af de ældre Gæster, kom jeg fra Skole, og i Køkkenet stod paa Bordet Levninger fra Maaltidet. Det blev mig tilladt at forsyne mig, men da jeg havde faaet vel begyndt, lød det fra Madmoder: Skynd dig nu aa blyw færdig, at a ka fo æ Sawyer o Plads! Der ka ingenting udrettes, mens du staa her aa snawer! – Jeg vilde straks slutte og forsvinde, men saa fik jeg dog Paalæg om først at blive forsynet med lidt Eftermad – Rødgrød“.

FLYTTEDAG

Efter tre års tjeneste i Nørrekjær holdt Erik flyttedag, og ved afskeden fik han en lommeskilling fordi han havde været flink og pålidelig. Den nye husbond var Mette Bækdals bror, som boede i en større gård nær skolen i Hee.

„Fra Skolen“, fortæller Erik, „kunde jeg nu smutte hjem til Middagsmad, og Stillingen var i sin Helhed efter mine Ønsker. Herskabet var et Par midaldrende Folk, der ikke dengang var blevet Forældre. Konens Forældre levede i en særskilt Lejlighed i Stuehuset og modtog en bestemt Sum, dels Penge, dels Fødevarer – af Brændevin 2 Potter om Ugen. Den gamle Kone gjorde Tjeneste, navnlig ved Malkningen, og jeg kom snart i god Forstaaelse med Gammel-Mor og hjalp hende med at indhente Vand og Brændsel. Hun havde dog i nogen Tid Besvær med at huske, hvad jeg hed. Vor Karl havde Hjem i Sognets Udkant, havde tjent i Gaarden flere Aar og var en god Medtjener. Pigen var ogsaa flink, noget livlig, og hun og jeg sang Viser sammen. Hos hende prøvede jeg første Gang at malke en Ko. Vi havde fire Heste, seksten Malkekøer, nogle Ungkræ og Faar. Om Sommeren gjorde jeg rent i Staldene i Morgenstunden, og jeg havde Brug for Kræfterne, da jeg læssede paa Børen – og Møddingen blev noget høj“.

Erik var i sin nye plads i to år, og det sidste år blev han konfirmeret. Præsten, Peter Rasmussen⁵, var en fredelig natur, som elskede at sysle med sin have. Vilh. Beck kaldte ham for „pastor flæsk“, fordi Beck en dag traf ham i Ringkøbing før et vækkelsesmøde og spurgte: Nå, skal De til møde? hvortil Pastor Rasmussen svarede :Nej, jeg er ude for at sælge en so¹⁶. Erik Kristensen fortæller, at præsten under sine prædikener og ved undervisningen tit blev bevæget til tårer.

„Højtiden i Kirken overværedes af mine Forældre og Bedstefar fra Hover, og han fældede Taarer under Talerne. Efter et fleraarigt Sygeleje var gamle Bedstemor død om Vinteren før Jul. Jeg havde holdt af hende, men deltog i Dansen ved et Julegilde, mens hun laa Lig og var siden skamfuld derover“.

I Eriks plads var der imidlertid kommet en ny karl, og det gav problemer:

„Han gav mig Lussinger og prøvede endog det samme med Pigerne. Vor Madmoder var saa uheldig at fornærme ham, og hun fik den Hilsen: Aah hold Kjæft, Kjælling! En Dag kom jeg grædende fra ham, og vor Husbonde satte ham saa alvorligt i Rette, at det nær var blevet til Nævekamp mellem dem“.

PLADS PAA HOLMSLAND

Forholdene bedredes snart, efter sine år i Hee kom Erik Kristensen nu som knap 15-årig ud at tjene hos sine flinke slægtninge, Mette og Niels Strandgaard på Holmsland:

„I dette Hjem tilbragte jeg de næste to Aar og havde mine kronede Dage. Min Bestilling var let at overkomme, da det var en mindre Bedrift. Jeg hjalp Mette ved Malkningen, om Vinteren hjalp jeg Daglejeren at tærsk Korn, og om Sommeren

*Erik Kristensen,
degnen i Vindeler
i sine velmagtsdage.
Fotografi omkring 1900.*

saa jeg Heste, Køer og Faar tilgode paa Græsmarken. Agre og Enge var jævne, saa jeg kunde overse et stort Landskab: Stadil, Hee og Hover, Ringkjøbing By i 1/2 Mils Afstand og den store Fjord med Klitter som Baggrund tilhøjre, men tilvenstre Velling, Dejbjerg og Stauning.

Gamle Mette var mig en særdeles flink Madmoder, og jeg var i Regelen glad for at gaa hende til Haande inde og ude. Vi sad om Vinteren en Tid sammen i Mørkningen, før der tændtes Lys; Mette sad ved Kakkellovnen med Bindehosen, Niels hvilte sig paa Sengen. Der holdtes lidt Samtale, og jeg leverede en lille Vise – om ulykkelig Kærlighed!“

EFTERSKRIFT

Her slutter Erik Kristensens erindringer. I stilebogen er de sidste afsnit skrevet med rystende hånd, og der afbrydes midt i en sætning – forøvrigt en påbegyndt beretning om kvaksalveren Laust Glavind?.

Om den begavede drengs videre skæbne kan kort fortælles, at hans interesse for bogen varede ved. Som ganske ung blev han biskolelærer – én sommer ved hele tre skoler samtidig. Derefter var han elev på Staby Lærerskole, kom 1860 på Jelling Seminarium, hvorfra han dimitteredes tre år senere. I 1864 meldte han sig som frivillig, men hans kompagni, der lå på Fyn, kom ikke i kamp, før krigen sluttede. I seks år var han lærer i Hanning ved Skjern, før han 1871 kom til Vin-

delev ved Vejle. Her virkede han som en højt skattet underviser i snart 40 år, indtil han trak sig tilbage i 1908.

„Æ gammel degn“, som han kaldtes, døde 80 år gammel 2. februar 1922. Han blev enkemand to gange; en datter fra første ægtesskab gik i sin fars fodspor og blev lærer, mens den ældste søn som 19årig druknede under sejlads i Østersøen.

På sine gamle dage nedskrev Erik Kristensen altså sine erindringer fra barndomstiden⁸, og de guldne blade har fortalt os lidt om livet i Vestjylland for 125 år siden, om nøjsomhed, om arbejdsomhed og fester, og om børns dengang naturlige opgaver og pligter fra de var smaa.

Kjeld B. Jensen
Boghandlermedhjælper
født 1947
Søndergade 33
6920 Videbæk

NOTER.

1. Alfred Kaae fortæller i „Hover, Sognet ved Aaen“ (1967), at Christen Nielsen i koleraåret 1848 blev opfordret til at tage så mange fjæl hjem, at han i givet fald kunne lave et passende antal kar til at bade eventuelle patienter i.
2. K. F. Halse, sognepræst i Hover 1843-49. Han var ugift; en begavet og godgørende mand, men kunne blive noget hidsig og var utilfreds med sognets behandling af ham. Døde 1859 i Kopperup.
3. Hee skole byggedes 1848.
4. P. C. Pedersen (1821-95), lærer i Hee 1847-92, en betydelig underviser af den gamle skole.
5. Peter Rasmussen, præst i Hee 1848-68.
6. Anekdoten gengives af Paul Nedergaard i „En dansk Præste- og Sognehistorie 1849-1949“, IX B. Ribe Stift, s. 760.
7. Laust Glavind (1808-91), en berømt og berygtet kvaksalver fra Holstebroegnen. Se H. P. Hansen: „Kloge Folk“, bind I (1960) og Johannes Bech: „Laust Glavind“ (1939).
8. Stilebogen er gået i arv til et barnebarn, Agnethe Hansen, Vandel.

Fire generationer på Gudum Kloster

Af Gunnar Nislev †

Den 22. april 1978 døde forfatteren Gunnar Nislev, der vil være kendt af mange som „Jægermester Plov“. Hans død bekendtgjordes i en annonce, han selv havde skrevet, og heri sagde han, „skulle nogen savne mig, vil jeg altid være at finde i mine bøger“. Kort før hans død, modtog redaktionen dette manuskript om Nislevslægtens dybe rødder i den vestjyske jord – også her vil man møde den gamle Jægermester Plov.

Mens det ikke er en sjældenhed, at vestjyske *bondegårde* i de sidste århundreder er gået i arv fra far til søn i mange slægtled, er dette en undtagelse, når det drejer sig om vestjyske *herregårde*.

Der er nok flere forklaringer på denne kendsgerning. At gårdmændene blev mere velsignede med drengebørn end herremændene og arvefølgen dermed mere sikret, kan der næppe føres noget bevis for. Mere sandsynligt er det, at herremændenes sønner oftere kom til at studere og derved førtes ind i andre erhverv end landbrug. Men den mest sandsynlige forklaring er nok den, at de hyppige kriser i et så ustabilt erhverv som landbruget betød en større risiko for de store gårde end for de mindre, hvor ejerens og hans families personlige indsats og evne til at spænde livremmen ind øgede chancerne for at stå krisen igennem; mens herremændenes vanskeligheder ofte blev af sådanne dimensioner, at den personlige indsats og et mindre privat-forbrug ikke kunne blive af afgørende betydning. Dertil kom vel også, at det hos herremændene ofte skortede på evnen til at sætte tæring efter næring.

I alt fald er det en kendsgerning, at de fleste vestjyske herregårde kun i få slægtled er gået i arv fra far til søn.

En undtagelse herfra er Gudum Kloster, som i fem slægtled gik i arv fra far til søn, i tre forskellige århundreder.

Det må vel derfor være af interesse at følge den slægt, der kom til at indtage en særstilling blandt vestjyske herremænd. Især da gården i sig selv ikke havde særlige fortrin, der gav ejeren større chancer end andre.

Gudum Kloster var oprindelig et Benedictiner nonnekloster, som lå i den dal og

ved den å, hvor nu gården Kloster-Mølle ligger. I 1484 var klosteret så forfaldent, at det blev flyttet op til kirken, hvor præstegården den gang lå. Det nye kloster blev bygget sammen med kirken, så nonnerne gennem en dør i nordsiden af kirken kunne gå direkte derind.

Selv om klosteret var et af landets mindste, ejede det dog over 500 td. hartkorn. Så godt som hele Gudum sogn tilhørte klosteret, foruden en mængde gårde i nabosognene. I 1490 kom også Struergaard til klosteret som gave fra bispem i Århus. Han havde overtaget gården som sikkerhed for ubetalte sjælemesser af gårdens ejer! Iøvrigt benyttedes ofte klosteret som forsørgelsesanstalt for adelens ugifte døtre. Tyge Brahes søster, Margrethe blev også „optugtet“ i klosteret.

Efter reformationen i 1536 blev klosteret kongeligt len og havde i de følgende halvandet hundrede år en række adelige lensmænd. I 1631 brændte gården og genopbyggedes af lensmanden Lauritz Below; men ruinerne af det gamle kloster må have ligget længe, for i 1642 hentede Ulfborg kirke mursten fra Gudum Kloster til nyt gulv i kirken. Gudum kirke havde også fået nyt gulv, idet kirkens hvælvinger nedtoges i 1635, og stenene lagdes på gulvet, som derved hævdes. Samtidig fik kirken nye adelsstole og flere siddepladser.

I 1717 solgte kongen – Frederik den 4de – gården til kaptajn Rasch for 8.500 rigsdaler. Gården havde da 162 td. hartkorn, og var altså nu i fri handel og havde i den følgende tid forskellige ejere, hvoraf J. F. Vedel frasolgte bøndergodset, så der tilbage kun var 23 td. hartkorn.

I 1762 blev gården så solgt til daværende forpagter på Kongensgaard i Nissum, Christen Olesen for 5.500 rigsdaler. Der medfulgte otte huse.

Den nye ejer, som altså blev den første i rækken af Olesen'er på gården, var født på Ballegård ved Lemvig. Han var 35 år og havde i syv år været forpagter på Kongensgaard, der efter fæstegodsets salg var på 14 td. hartkorn. Gudum Kloster var efter flere ejerskifter blandt folk, der ikke var landmænd, uden tvivl for sømt – hvilket også fremgår af, at den nye ejer allerede i 1765 måtte rive hovedbygningen ned og opføre en ny – den som endnu står der i dag.

At det har stået sløjt til med den gamle Belowske hovedbygning fremgår også af, at L. M. Vedel i sin „Indenlandske Rejse“ er fuld af beundring over den nye hovedbygning og dens skønne stuer, når han sammenligner med hjemmet i hans fars tid.

Om den første Christen Olesen på Gudum Kloster ved man meget lidt. I en håndskreven slægtsbog, som min faster Margrethe Schaumburg efterlod mig ved sin død, fortæller hun, at Christen Olesen var gift med en norsk dame, der for slægten står som indbegrebet af skønhed og ynde. Hun var lille og spinkel, og hendes forlovelsesring af mat guld viser, at hun har haft ualmindelig små og fine hænder. Hun skal have haft megen magt over sin mand; og han havde til sin død stor kærlighed til hende, og ville, da han var blevet gammel og svag, helst have hende om sig hele tiden.

Han var en høj og svær mand, der på sine gamle dage var meget plaget af astma, hvorfor han ofte sad på en stol midt i salen, med åbne vinduer til begge sider. Når hans kone så blev for længe i køkkenet, bankede han med sin stok i gulvet for at kalde på hende.

På baggrund af min fasters beskrivelse af denne min tiptipoldemor stude-
jeg lidt ved iblandt nogle gamle papirer fra Gudum Kloster at støde på et skøde, hvori en Mads Iversen Quistgaard tilskøder sin „kjere søstersøn, Iver Olesen, Gudum Kloster“ gården Øreveyle i Gudum. – Det viste sig så ved nærmere undersøgelse, at Christen Olesen *ikke* var gift med en norsk dame, men med Maren Iversdatter Quistgaard, datter af Iver Pedersen Quistgaard fra Skikkild i Vejrum.

Hvorfra historien om den norske dame stammer, begriber jeg ikke. Yderligere viste det sig, at da de blev gift i 1755, var han 28 og hun 34 – altså for den tid en ret sat gammeljomfru. Og at en jysk bondepige på 34 skulle være så fin og yndefuld og spinkel, lyder ikke meget sandsynligt. Og man kan jo så også fristes til at spørge, hvorfor hun så ikke blev gift, før hun var 34?

Endelig viste det sig, at hun døde syv år før manden; og det rimer jo ikke så godt med, at hun passede ham, da han blev gammel. Denne mystik om min tiptipoldemor har jeg forgæves søgt at opklare blandt andet ved gennemgang af de Quistgaardske slægtspapirer i Rigsarkivet.

Hendes far, Iver Pedersen Quistgaard var oprindeligt fæster på Nørre Quistgaard i Vejrum, en fæstegård under Quistrup gods. Han må have været en usædvanlig dygtig og driftig mand, der allerede som ung fæster i 1718 købte Overdahl i Vejrum. I 1723 købte han Skikkild i Vejrum med 8 td. hartkorn, og en ødegård, Tolsgaard, også med 8 td. hartkorn. Samme år købte han halvdelen af Sønder Vinkel ved Lemvig, der havde 18 td. hartkorn. – I 1737 købte han resten af Sønder Vinkel ved Lemvig, og endelig i 1748 Borg i Hvidbjerg sogn med 13 td. hartkorn.

Det var således en meget velstående svigerfar Christen Olesen fik, men overtagelsen af forpagtningen på Kongensgaard har næppe krævet store kapitaler. Og selv om svigerfaderen døde to år efter købet af Gudum Kloster, har Marens arv næppe været stor. Hun havde en søster og fire brødre. Og dengang arvede piger jo kun halvt med drenge.

At Christen Olesen var godt spændt for i de første år på Gudum Kloster, ses også deraf, at han året efter at have opført den nye hovedbygning lånte 2.900 rigsdaler af sin kones fætter, Mads Dahl på Vadsøkærsgaard, – antagelig til at betale en rate af købesummen for Gudum Kloster. I 1773 lånte han atter af Mads Dahl 3120 rigsdaler – vel til sidste rate af købesummen. Det første lån har dog nok været tilbagebetalt, da han fik det sidste.

Men en dygtig mand har han uden tvivl været. Han var jo „stude-herremand“ som de fleste af hans standsfæller. Af Statens register over udførsel af stude fremgår det, at Gudum Kloster var mellem de vigtigste. I tiåret fra 1777 til 1787 udførte Gudum Kloster således henholdsvis 48 par, 50, 50, 50, 52, 44, 50, 50, 52,

44 og 46 par. Og da han fik ca. 50 rigsdaler for parret, betyder det jo, at indtægten af studene var mere end 30 procent af den købesum, han havde givet for gården. Den stabilitet, der præger salget af stude år for år tyder jo også på, at han magtede driften af Gudum Kloster, og alt tyder på, at han kunne overlade sin søn, Iver Olesen en god og veldrevet gård ved sin død i 1784. At sønnen havde råd til at gifte sig med en fattig præstedatter fra Naur, Ane Nislev, tyder jo også på, at der har været velstand på gården.

På slægtens gravsted på Gudum kirkegård, findes ingen sten over Christen Olesens hustru, men hans egen gravsten blev for nogle år siden fundet bag noget buskads på gravstedet. Stenen er nu rejst igen; men den smukke, gamle, snørklede inskription er slebet af, og en ny med moderne bogstaver er indhugget! Man kunne have undt slægtens ældste noget mere veneration.

Om den næste ejer af Gudum Kloster, Iver Olesen ved vi, at han var fireogtyve år ved sin fars død og hans egen overtagelse af gården. Af den ligtale, som hans gode ven, sognepræsten i Gudum, Simon Rosendahl holdt over ham, forstår man, at han har været et elskeligt menneske, afholdt af alle. Da han blev gift med Ane Nislev, var hendes mor enke; svigersønnen tog hende til Gudum Kloster, hvor hun levede de sidste næsten tredive år af sit liv. Iver Olesen lagde en stor marmorsten med en lang og smuk inskription på hendes grav, hvilket taler til lige ros for dem begge. Hun var født Olivia Richardt og stammede fra Tvis Kloster.

Hendes gravsten er desværre fjernet fra hendes grav og brugt til en anden.

Gennem slægten Nislev, hvis stamfar var officer i slaget ved Nyborg i 1659 er familien Olesen beslægtet med både Willemoes og Tordenskjold – uden at heltemodet dog synes at have præget familien.

Den første snes år af Iver Olesens liv på Gudum Kloster var præget af velstand. Han kunne således i 1802 sende sin afdøde svoger, pastor Nislevs enke 1000 rigsdaler. Og da hans to døtre, der var gift med henholdsvis proprietær Faurskov, Højvang ved Århus, og pastor Sidelmann i Guldager begge blev enker i en ung alder og kom, næsten uden midler, hjem til Gudum Kloster med en mængde børn, måtte han tage sig af dem. Til fru Faurskov købte han gården Skov i Gudum, og til fru Sidelmann et hus i Lemvig.

Efter Napoleons fald kom landet i svære vanskeligheder, der endte med Statsbankerotten, hvorved utallige herremænd måtte gå fra deres gårde. Alene i Ringkøbing amt måtte Staten overtage fire herregårde, da ingen ville overtage dem for gælden til Staten.

Heller ikke Iver Olesen slap for svære bekymringer; men takket være den nøjsomhed, der altid havde præget livet på Gudum Kloster, lykkedes det ham at ride stormen af, mens hundredevis af hans standsfæller måtte bukke under. Og efterhånden vendte velstanden tilbage, så hans sidste år var rolige og sorgløse.

I 1820 skilte han Nygård fra Gudum Kloster og flyttede der op, idet han overdrog Gudum Kloster til sin ældste søn, Christen Olesen. Den yngste søn, Christian

Christen Olesen
1791-1854

Kirstine Marie Lillelund
1798-1868

Nislev Olesen var pukkelrygget og gik – efter den tids skik – hjemme uden at bestille noget. At dette liv kedede ham, førte med sig, at han blev nysgerrig og hagede sig fast i alle, der kunne fortælle nyt. Og på en stor gård som Gudum Kloster kom der mange fremmede, som kunne fortælle nyt. Men da så hans far flyttede op på Nygaard og tog sønnen med, blev det ham straks for ensomt. Han fik så lov af sin far til at indrette en lille købmandsforretning på Nygaard, hvor sognets koner kunne købe mel og gryn og andre købmandsvarer. Så kunne han til gengæld pumpe dem for nyheder! Jeg har en kobber-vægtskål, som er resterne af hans købmandsforretning. Ved hans død lagde hans bror en stor sten på hans grav, som endnu ses på familiens gravsted.

Med Iver Olesens ældste søn, Christen Olesen kom en ny og mere markant ejer på Gudum Kloster. Hvor faderen havde været mild og blid, var sønnen nu mere alvorlig og barsk. Men den samme ånd af jævn levevis og nøjsomhed, der prægede faderen og bedstefaderen blev også et særkende for Christen Olesen. Han var gift med Kirstine Lillelund, datter af sognepræst Hans Bernstorff Lillelund og Kirstine Tøfting fra Tandrup hovedgaard i Thy. Ved hendes onkels, den rige Justitsråd Tøftings død arvede hun og hendes søster, fru Skibsted på Diernæs hver 80.000 rigsdaler, en for den tid stor formue. Onkelens død indtraf dog først efter at Christen Olesen havde overdraget sin søn Gudum Kloster og selv var flyttet op til Nygaard. Velstanden på Gudum Kloster skyldtes derfor ikke arv, men den dygtighed og nøjsomhed, der åbenbart var en slægtsarv både fra Olesen'erne og fra slægten Quistgaard. Om de to rige søstre Quistgaard fra Jungetgaard for-

tælles, at de kun havde een kåbe, som de skiftedes til at bruge, når de skulle ud. En sådan sparsommelighed må dog ikke forveksles med nærighed, for samtidig med, at Quistgaarderne var nøjsomme, var de også large i deres hjælpsomhed. Og denne egenskab havde Christen Olesen nok også arvet.

Som lille dreng tog min far mig engang med til Struer, hvor vi besøgte en gammel mand, der som ung havde tjent Christen Olesen. Han fortalte, at Christen Olesen var en *god* mand, men streng, og at han stillede store fordringer til sine folk. Den gamle Struer-mand havde tjent ham som hyrdedreng og skulle passe en flok får, der græssede på en udmark op mod gården Skov, hvor Olesens søster, fru Fauruskov boede. Det hed sig dengang, at får ikke måtte få vand; og da fru Fauruskov en dag så, at drengen lod fårene drikke af en dam, fortalte hun det til sin bror, og mente også at have set, at drengen lod fårene svømme over dammen. Følgen var, at Christen Olesen næste dag kom op for at se til fårene. Drengen rystede, da den gamle spurgte: „Lader du faarene drikke af dammen?“ Stammende måtte drengen indrømme det. – „Vis mig det“, sagde den gamle. Så måtte drengen altså lede fårene hen til dammen, men bad i sin kvide til Himlen, at de ikke ville svømme over den. Men så snart fårene så vandet, styrtede de afsted og ud i dammen og svømmede over til den anden side!

„Kom herhen, dreng“, sagde den gamle. Drengen måtte rystende lystre og så med rædsel til den gamles egekæp. Men da han stod foran den gamle, sagde denne venligt: „Du er en flink dreng“ og rakte ham en speciedaler, en mønt, som drengen aldrig havde ejet. Så vendte den gamle sig og gik.

I den gamle Struer-mands erindring var *dette* billedet af Christen Olesen. Men ikke alle slap så let. Bag laden gik der i en fenne en flok plage, som Christen Olesen havde forbudt sine sønner at ride på; men en dag havde de to drenge alligevel redet på plagene, som så løb løbsk med dem og kom farende ind i gården, hvor de i et sving kastede drengene af i møddingen. Uheldigvis stod deres far på hovedtrappen og så det. Så lød hans barske røst: „Kom herop, drenge“. Deres mor kom nu ud og sagde: „Du vil da ikke slå dem? De har da fået straf nok, som de ser ud. – „Jeg har forbudt dem at ride på de plage!“ Og egekæppen kom igang på de snavsede rygstykker.

Og en snes år efter, da den ældste søn allerede nogle år havde været ejer af Gudum Kloster, måtte han tåle en sidste afstraffelse. Han havde været til Strandingsauktion; og da han kom hjem til Gudum Kloster, lå der besked om at komme op til faderen på Nygaard og berette om sit køb. Deroppe havde moderen middagsmad til ham; og mens han spiste, måtte han berette om auktionen. Efter et solidt måltid spurgte moderen, om han ikke ville have mere? – Nej tak, Mor, nu smager det ikke godt mere!“ – „Skal du sige, at din mors mad ikke smager godt?“ sagde den gamle vredt og knaldede sønnen en sviende lussing!

Selv overfor den elskede hustru kunne han være hård og ubøielig. Over den gamle mahogni himmelseng i deres soveværelse havde Christen Olesen liggende

en del værktøj, reb og lignende – til stor sorg for hans kone, der gerne ville holde hjemmet ordentligt og pænt. Da han så en pinselørdag var i Lemvig, besluttede hun at tage affære. De gamle, mørke gardiner om himmelsengen blev fjernet og nye, lyse blev hængt op i stedet. Og alt ragelset ovenpå blev fjernet og anbragt i orden udenfor på gangen.

Da manden kom hjem, roste han hende, fordi hun havde gjort himmelsengen så fin. Men tirsdag efter pinse, da manden skulle bruge et stykke reb, blev han vred, da det ikke var på sin vante plads. Men da hun grædende tilbød at lægge det hele tilbage, afslog han det, men forlangte, at hun for fremtiden skulle hente de ting han havde brug for!

I deres ægteskab var der to sønner og tre døtre. Den ældste søn, Iver Olesen fik jo Gudum Kloster, mens faderen til den yngste købte Rolstrup på Mors.

Den ældste datter var svagelig og passede i mange år sin gamle, ugifte onkel Christian Nislev Olesen på Nygaard. Som en ældre pige forlovede hun sig med sin fars avlskarl, Christian Staugaard fra Møborg, men måtte ikke få ham så længe faderen levede. Men straks efter Christen Olesens død giftede de sig og boede på Nørre Tang. Senere flyttede de til Skov i Gudum, hvor fru Faurskov havde boet. De havde en datter, der døde ganske ung. Christian Staugaard blev meget gammel, og blev noget af en særling. Som lille dreng besøgte jeg ham, sammen med min mor. Da sad han i sengen og spiste plukkød af en lille, sort pande.

Den næstældste datter, Hansine, blev gift med den rige Lebrecht Eyber på Skibstedgaard i Thy. De havde tre sønner, der alle fik store gårde i Thy.

Den yngste datter, Ane Olesen, blev gift med sin fætter, herredsfuldægtig Carstensen i Blokhus.

Om Christen Olesens liv på Gudum Kloster vides der iøvrigt meget lidt. Han tog ikke del i det offentlige liv, men var dog med i starten af Lemvig Sparekasse og i bestyrelsen, hvor han efterfulgtes af sin søn og sønnesønner.

At han i mange år lå i strid med bønderne i Gudum og Fabjerg om Klosterheden skyldtes ikke, at han var særlig stridbar. Der var nemlig århundreders tradition for denne strid. Allerede i nonnernes tid gav de usikre grænser i heden anledning til strid. For eksempel havde Hans Olufsen fra Trabjerggaard i Gudum i lang tid strid om græsningsretten i heden. Årsagen var antagelig den, at klosteret, når det erhvervede en gård, der stødte op til heden, blev ejer af en del af den. Og var det så gårdens eller klosterets? Også efter reformationen gav de usikre grænser anledning til ufred. Lensmanden Gabriel Grubbe måtte i årene 1685 til 1688 føre proces om rettighederne til heden. Og i 1531 gjorde Anders Rytter til Kappel fordring på ret til tørvegravning, lyngslet og fædrift i Klosterheden.

Den første lensmand efter reformationen bad Kongen om at få foretaget en ordentlig registrering af Klosterets gods, så dets rettigheder kunne fastslås.

Da senere fæstegodset efterhånden frasolgttes, opstod jo spørgsmålet om, hvorledes rettighederne til heden skulle fordeles mellem Gudum Kloster og de solgte

fæstegårde. Christen Olesens såre fredsommelige far har efterladt et meget vel-skrevet indlæg, hvori han forsvarede Gudum Klosters ret til heden. Ved myndig-hedernes indgriben blev der senere sluttet et forlig med bønderne. – At Christen Olesen allerede som ung var anset for at være en både dygtig og klog landmand, fremgår også af en anbefaling, som godsforvalteren på grevskabet Gyldensteen gav ham, da han efter to års ophold der blev kaldt hjem af sin far.

Christen Olesen døde på Nygaard i 1854, og hans enke indrykkede i Ringkø-bing avisen følgende bekendtgørelse:

„Efter i henved $\frac{3}{4}$ år at have lidt af et apoplektisk anfald udgik fra det jordi-ske liv til Guds himmelske rige, ved en blid og rolig død sidste søndag den 12te denne maaned min elskelige, gode mand, proprietær Christen Olesen, forhenværende ejer af Gudum Kloster i hans alders 63de aar. I 31 aar var han mig en god og trofast ægtefælle og vore fem børn en øm og kærlig fader, hvis minde aldrig vil udslettes af vor erindring“.

Det med øm har sønnerne nok haft lidt svært ved at underskrive . . . Men en dygtig og retskaffen mand var han.

Når man ser tilbage på de tre første generationer på Gudum Kloster, kan man vel finde billedet noget vagt. Der var ingen store bedrifter eller sensationelle handlinger, men et roligt og trofast virke. Andre herremænd, der havde haft deres midler, havde måske købt mere jord, flere gårde, eller sat større ting i sving; men andre vestjyske herregårdes skæbne viser, at en for stærk aktivitet kun lever en stakket tid. Når Gudum Klosters skæbne derfor blev forskellig fra andre større gårdes, er det vel netop fordi dens ejere ikke havde de store herremands-ambitioner, men nøjedes med at passe, hvad der var deres.

Da Christen Olesens ældste søn, Iver Olesen i 1851 overtog Gudum Kloster var landbruget inde i en urolig periode, navnlig for de større gårde, hvis væsentligste indtægter stammede fra studehandelen. De tyske restriktioner tvang studehandelen til at se sig om efter nye markeder. Etatsråd Tang på Nørre Vosborg foretog forskellige rejser til Holland, Frankrig og England. Navnlig det sidste sted fandt han muligheder. I Paris forbavsedes han over at se, hvor ringe det kød var, som benyttedes i det franske køkken. *Dér var tilberedningen* hovedsagen, så de danske stude var altså for gode til det franske marked!

Men eksporten til England krævede skibe og en vestjysk havn. Og inden disse krav var opfyldt, begyndte interessen for mælkeproduktion efterhånden at vokse.

Iver Olesen havde allerede som tolv års dreng under et besøg hos Justitsråd Tøfting på Tandrup vist interesse for studehandel. Justitsråden skrev til hans far og fortalte, at drengen havde budt Tøfting 50 rigsdaler for to stude! – Men senere måtte han som ejer af Gudum Kloster være med i hele den udvikling som ændrede dansk landbrugs struktur så afgørende, og som stillede så store krav både personligt og til investeringer.

I Jens Sandholms erindringer fortæller han, at han som lille dreng læste højt for sin blinde bedstefar af en bog om studefedning skrevet af proprietær Olesen Gudum Kloster. Da det foregik i begyndelsen af 50'erne, skulle det altså have været Iver Olesen, der havde optrådt som forfatter. Trods meget grundige undersøgelser i Landsarkivet i Viborg, Det kgl. Bibliothek i København, Universitetsbibliotheket og Landbohøjskolens bibliotek har det dog ikke været muligt at efterspore en sådan bog. Gamle Jens Sandholm må have husket forkert. Og da der øjensynligt på det tidspunkt ikke fandtes nogen bog om studefedning, har det antagelig været en af etatsråd Tangs publikationer, han har tænkt på.

Iver Olesen lignede mere sin bedstefar end sin far. Hans yngste søn, min far, sagde engang om ham: „Far ville alle vel og ingen ilde“. Selv sagde bedstefar engang: „Det er mintro noget værd at være kommet af godt folk“. Og den arv af nøjsomhed, menneskelighed og retsindighed han skyldte sine forældre, parredes med en godhed og hjælpsomhed, som skaffede ham mange glæder, men naturligvis også mange skuffelser, fordi ingen hjælpsom mand undgår at blive misbrugt. Det blev han også; men han beklagede sig aldrig, for han havde jo haft glæden ved at hjælpe.

Jeg har kun een erindring om ham, min bedstefar. Det er fra den sidste jul, han levede. Min bror og jeg, der dengang var seks-syv år var med vores far på julebesøg hos ham. Inde i dagligstuen stod juletræet; og bedstefar tog os med hen til det og sagde: „Ja, det er jo synd for de to små drenge, at der slet ikke er noget på træet, der kan spises“. Min bror og jeg havde dog begge set en marcipangris hænge i et rødt bånd, men vi var alt for velopdragne til at gøre ham opmærksom på det. – Børn nu til dags skulle nok have råbt op! Men jeg synes endnu, jeg kan se hans gode, rare øjne spejle efter noget spiseligt på træet.

Men han kunne også sætte folk på plads, når de fortjente det. Sådan havde han en tid besøg af en ung sjællandsk baron, der skulle studere hingsteopdræt. Da denne unge mand hørte, at bedstefars næstældste søn havde fået Strandbjerggaard og var ugift, sagde den unge tølper: „Så skal han vel giftes med sin husbestyrerinde?“. Bedstefar så på ham og sagde: „Skal *De* da giftes med Deres husbestyrerinde?“.

Samtidig med, at Iver Olesen overtog Gudum Kloster, blev han gift med Kirstine Munch fra Peterslund på Mors. Det var ikke en stor medgift, der lokkede ham, for svigerfaderen, gamle Peder Munch havde nok at gøre med at sætte tre sønner i vej. Datteren har næppe bragt meget mere end Vester Assels kirke, som min far senere arvede. Men det blev et meget lykkeligt ægteskab. Bedstefar sagde om sin kone: „Kirstine er en engel. Hun har slet ingen fejl“. Hendes slægt stammede fra Thy, hvor en gren af den gamle adelsslægt Munch skal have mistet sit adelskab ved at gifte sig borgerligt.

Kirstine Munchs far måtte som yngre søn på en mindre bondegård lære et håndværk og blev murer. Som ung murersvend kom han til at arbejde på den nye ho-

Iver Olesen

Kirstine Olesen
f. Munch

vedbygning på Kappel – den som står endnu. Kappel ejedes dengang af Ane Kirstine Breinholt, gift med Jens Stokholm fra Nørre Vinkel. Hun havde i første ægteskab en datter, som den unge murersvend forelskede sig i. Og da bekendtskabet fik følger, blev de skyndsomt gift, og familien købte Peterslund på Mors til dem. Det var en gård på 640 td. land. Men den unge murer viste sig at være en dygtig mand, som inden ni år var gået, havde tilbagebetalt familiens udlæg.

Det var altså min bedstemors forventede ankomst, der bragte denne omvæltning i den unge murers tilværelse. De fik to piger og tre sønner. Drengene fik hver en stor gård, men satte dem alle tre overstyr i løbet af få år. En af sønnerne blev far til den senere udenrigsminister Peter Munch, som altså var min fars fætter.

En sommer, da vi som vanligt skulle til det årlige kirkesyn på Vester Assels kirke, mødte vi på vejen en gammel mand. Far standsede ham og spurgte, om han havde kendt fars onkler, de tre Munch'er. Ja, det havde han da rigtignok! Så spurgte far, hvorfor de havde måttet gå fra deres gårde? Om de ikke var dygtige nok? – „Jo, så sandelig var de dygtige. Men de ville være rige for hurtigt!“ – Det er vist ikke sjældent, at en sådan egenskab hos en landmand fører til ruin. En landmand må være tålmodig.

De tre Munch'er havde heller ikke giftet sig velstand til, så deres far har nok haft grund til at sige til dem, som en gammel vestjysk gårdmand sagde til sin søn, der ville giftes med en husmandsdatter: „En ka lisså godt bli glåh ve jen, der hår nøj“.

Det var et tungt slag for bedstefar, da hans elskede hustru døde allerede efter ti års ægteskab, men vanskeligheden ved at stå alene med tre moderløse børn fik ham til, efter nogle års forløb at gifte sig med Thea Steenstrup fra Kongensgaard i Nissum. Hun var datterdatter af den navnkundige Konrad Lundsgaard, hvis interessante personlighed, maler Gade i Humlum har skrevet om i Hardsyssels Årbog for 1933.

Det blev ikke noget lykkeligt ægteskab, for Thea Steenstrup elskede en ung mand fra Nissum, men blev tvunget af sine forældre til at gifte sig med Iver Olesen og hans herregård. Bedstefar gjorde alt for at glæde hende, men forgæves. Hjemmet på Gudum Kloster blev pudset op og moderniseret før brylluppet. Der var dengang bjælkeloft i stuerne, men da det nu var moderne med gipsede lofter, blev bjælkerne skjult. Derved blev der dog så lavt til loftet, at en pragtfuld, gammel mahognisekretær ikke kunne stå der. Den blev sat på loftet, hvor den stod og faldt fra hinanden. Jeg har som lille dreng, når jeg var på besøg på Gudum Kloster, ude ved dammen bag kostalden leget med nogle mærkelige smukt udskårne mahognibrædder, som var sekretærens sørgelige rester. Det er et billede af den tidsperiodes manglende sans for smukke, gamle ting.

Thea Stenstrup levede kun i fire år, og det var strenge år for dem begge to. Bedstefar var utrættelig i sine forsøg på at glæde hende. Og han havde vel håbet med sin godhed efterhånden at vinde hendes kærlighed, men hun afviste alt. Hendes bitterhed gjorde hende hård, og hun nød at ydmyge ham, hvad han bar med grænseløs tålmodighed. Da pigerne en dag i køkkenet sagde til hende, at hun da skulle være lykkelig for at være blevet frue på Gudum Kloster, svarede hun, at hun hellere ville slide som en husmands kone, end være her.

De fik en datter, min faster Margrethe, senere gift Schaumburg.

Efter Theas død stod bedstefar så alene med fire børn, som ingen mor havde. Og da han samtidig kom mere og mere ind i offentligt arbejde, i sogne- og amtsråd etc. blev opdragelsen af børnene mere og mere overladt til skiftende huslærere og husbestyrerinder. De første pryglede drengene og de sidste forkælede dem. De tre drenge blev så sendt til Viborg latinskole. Bedstefar lejede en lejlighed til dem og engagerede en frøken Helene Obbekjær til at styre hus for dem. Det har dog næppe været nogen let opgave for hende at holde styr på de tre livlige drenge; men de to yngste fik dog fjerde klasses hovedeksamen.

I 1876 købte Iver Olesen Strandbjerggaard, hvor hans ældste, da tyveårige søn blev bestyrer, indtil han i 1880 overtog Gudum Kloster. Den næstældste søn fik så Strandbjerggaard, mens den yngste, min far, først fik en mindre hedegård Iversminde og derefter Øster Tang i Gudum. I 1895 købte han så Breinholt. I 1906 fik han bevilling til at tage sin oldemors navn, Nislev.

Iver Olesen sad så på Nygaard, men havde nok at gøre. Hans mange offentlige hverv krævede, at han stadig var på farten. Og det foregik dengang med en ponyvogn og en rød kørehest. De 60 kilometer til amtsrådsmøde i Ringkøbing ad da-

tidens dårlige veje måtte den røde hoppe tage. Og ofte måtte de hjem den samme nat. Det har ikke været nogen lysttur, hverken for hesten eller den gamle kusk. Og så i åben vogn, i al slags vejr!

Landbruget på Gudum Kloster var efterhånden helt lagt om, så mælkeproduktionen var hovedsagen, omend der dog stadig solgtes fedekvæg. I en fløj af avlsgården var blevet indrettet mejeri, hvor der lavedes smør og ost. Den yngste søn, som havde lært mejerivæsen hos forpagter Baden på Vingegaard ved Hobro, var i en periode forpagter af mejeriet hos sin far, indtil den ældste bror overtog gården.

Den varigste indsats Iver Olesen kom til at yde, var dog i plantningssagen. Alerede tidligt begyndte han at plante i bakkerne ved Nygaard, hvor han også anlagde en smuk have. De gode resultater dér fik ham til at tænke på Kloster Heden. Og under befolkningens almindelige skepsis begyndte han at plante i heden. Mange skuffelser led han, men fortsatte ufortrødent. De småfolk som tjente en dagløn ved at plante, delte i begyndelsen den almindelige skepsis, men blev efterhånden smittede af hans optimisme, når de så, at helt håbløst var det dog ikke.

I 1874 havde de beskedne resultater dog vakt så megen opmærksomhed, at skovrider Mourier kom tilstede, da et større plantningsarbejde skulle begynde. Han så med fortrøstning på arbejdet og hævdede, at om ti år ville træerne være så høje, at man kunne gå i skyggen af dem. – En af de stedlige tilstedeværende hviskede, at man vist så skulle ligge ned! Men skovrideren fik ret.

Tre år efter, i 1877 blev så oprettet en interesseskabs-kontrakt mellem Iver Olesen, Hagen Jørgensen på Tangsgaard og gårdejer J. P. Hauskov, hvori de hver især stiller et areal af heden til rådighed til beplantning. Iver Olesen stillede 247,71 td. land, Hagen Jørgensen 23,836 td. land, og J. P. Hauskov 26,272 td. land. Desuden købte de tre mænd i fællesskab af forskellige lodsejere et areal på 93,892 td. land, så det samlede areal blev på næsten fire hundrede td. land.

Dalgas og Hedeselskabet blev nu interesseret i plantningen; og Staten erklærede sig villig til at overtage plantningen, hvis der kunne samles et areal på 4.000 td. land, som Staten var villig til at betale med 20 kr. pr. td. land.

Det var ikke nogen let opgave at opkøbe et sådant areal af de mange lodsejere; og af det nedsatte udvalg bestående af folketingsmand Aaberg, proprietær Neergaard, Breinholt og Iver Olesen, var sidstnævnte den, der havde bedst tid og evner til at løse opgaven. Og det lykkedes. Dermed var grunden lagt til Kloster Hedens plantage, der nu er det største samlede skovareal i Danmark.

I 1893 blev Iver Olesen ridder af Dannebrog; og det er karakteristisk for hans beskedenhed, at han i den selvbiografi, han i den anledning skulle indsende til ordenskapitlet, ikke med et ord nævner sin fortjeneste af plantningssagen eller hans arbejde i det offentlige tjeneste. Han døde i august 1902.

Ved hans begravelse på Gudum kirkegård var en talrig skare fra hele egnen samlet. Og blandt alle disse mennesker var der kun een mening om den mand, man

nu tog afsked med. Og så skulle jo præsten søge at gøre det sandsynligt, at Vorherre var af samme mening. Jeg var kun syv år dengang og forstod ikke meget af præstens tale, men jeg syntes, at han talte mest om den velstand, der før havde været på Gudum Kloster, og som nu var svundet. Til os efterladte sluttede han med de trøstende ord: „Men det slog jo til i hans tid. Ja, det slog jo til i hans tid“! Men slog det ikke til mere end i hans tid?

Når jeg under julebesøgene i den første verdenskrig, fra vinduerne i min fars hjem i Nørlem så ud over landet mod syd, var det i den brændselsfattige tid et dagligt syn at se bøndervognene om morgenen køre tomme mod syd, for så om eftermiddagen at vende tilbage, tungt læssede med brænde eller lægter fra Kloster Hedens plantage – den som *han* begyndte at plante. Og under den 2den verdenskrig var det ikke blot brænde og lægter, men også bygningstømmer, som kunne hentes i den plantage. – Jo, det slog til længere end i hans tid.

Men mon der ikke er noget mere?

Gårde er som levende væsener. Og store gårde kan let komme til at spille en stor rolle for deres egn. Om den rolle skal være god eller dårlig, afhænger alene, *helt alene* af dens ejer. Det gælder både åndeligt og materielt. Gården kan, med sin gode drift være et opmuntrende eksempel for egnen. Men den kan også gennem sin gode ånd – ejerens ånd – være med til at påvirke egnens ånd, beboernes ånd. Og på en gård som Gudum Kloster kan der ikke i et lille halvt århundrede have levet en mand som Iver Olesen uden at det på en eller anden måde kommer til at påvirke ånden i sognet og hos dets beboere.

De, der den sommerdag i 1902 flokkedes om hans grav, følte nok, at de skyldte ham noget. Men mon de forstod, hvor meget det egentlig var? For lever den ånd, han var med til at præge, mon ikke stadig på egnen?

Der er et gammelt vestjysk ord, der hedder retsindighed. Vi hører aldrig det ord i radio og fjernsyn; og for nutidens mennesker synes det en forældet glose. Men det var den retsindighed, der kunne få Iver Olesen og Breinholt på Spøttrup – efter en afsluttet handel om en flok stude i en fenne – til også at handle om næste års studeflok til en bestemt pris pr. par, når de var tjenlige året efter. Ingen af de to mænd kunne drømme om, at de stude ikke blev ordentligt fodret, så de ved levering ikke var pengene værd. Retsindighed betragtedes som en selvfølge.

Kan en mand med et sådant sind være den førende på sin egn, uden at hele egnen præges deraf?

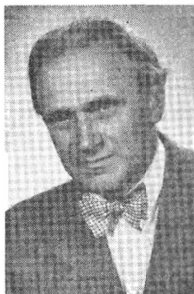
Iver Olesen sagde engang: „Lad os aldrig blive så ringe, at vi ikke kan give hinanden en ko“. Og han havde billedlig talt, givet mange køer væk.

I en indisk bøn står der: „Før os, Agni ad gode veje til rigdom“. Men man kan også føres ad gode veje til fattigdom. og noget af den vej førtes Iver Olesen.

De fire generationer på Gudum Kloster voksede sig efterhånden sammen med deres egn og vandt egnens anseelse og tillid. Var der end hos de tre første noget

indadvendt, så sparede den fjerde aldrig sig selv, men øste ud af alle sine evner, når der kaldtes på ham.

Han plantede graner på egnens hede; men såede han ikke også retsindighed i befolkningens hjerter?

Gunnar Nislev †
Forfatter
Hagenskov
5631 Ebberup

En jernbanearbejder

Af Christian Isen

At en jernbanearbejder for 100 år siden fattede pennen og offentliggjorde i det lokale dagblad hvilke forhold han og hans arbejdskammerater måtte arbejde under, hørte absolut til sjældenhederne. Arkivar Chr. Isen på Lokalhistorisk arkiv i Herning har dog fundet en.

1877 kom den første jernbane til Herning, nemlig Silkeborg-Herning-banen. Indvielsen fandt sted 14. august samme år, og de gamle aviser beretter om megen festlighed i den anledning.

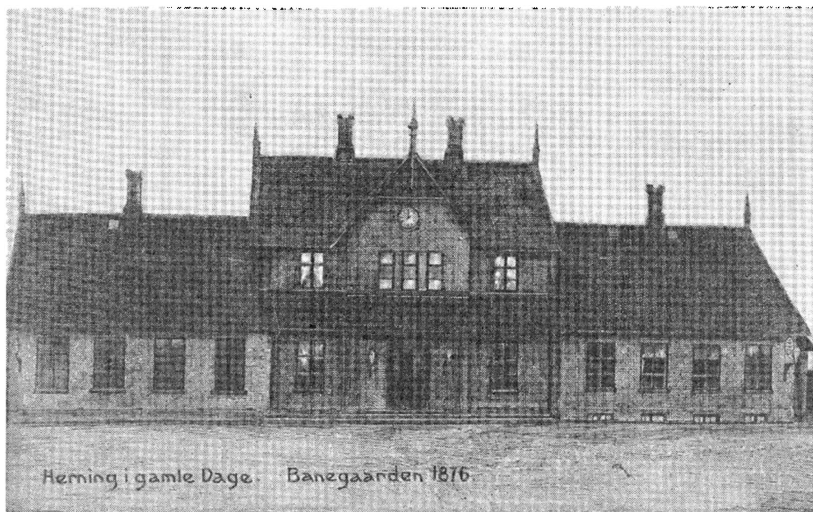
Begivenheden startede i Herning og sluttede i Silkeborg. Sporet var lagt til en ny udvikling frem mod en større fremtid. De gamles syner og varsler med ildsprudende dampheste, der for rygende over øde hedeblader ved nattetid var blevet skinbarlig virkelighed.

Howdan var det så at bygge jernbane i 1877 – sådan helt håndgribeligt med hakke, med skovl og med spade? Hvilke forhold bød man en arbejdsmand for 100 år siden?

Her når vi ind på de sparsomme efterretningers område, hvor enhver detalje nærmest er et fund. En sådan detalje i tilknytning til anlægget af omtalte jernbane findes i form af et indlæg fra en arbejder i et gulnet eksemplar af Herning Folkeblad. Det lyder således:

For arbejdssøgende.

Da her er så mange, som må bøde dyrt, fordi de ikke ere inde i jernbanearbejds-trafik, så gjør enhver flittig arbejder, som tænker at søge arbejde på jærnbansen for at fortjene noget, vel imod sig selv og meget bedre imod sin familie, hvis han har nogen sådan som lider nød, i at lægge mærke til følgende: her ved Silkeborg-Herning-banen bliver ikke betalt mere for akkordarbejde, idetmindste ikke til en arbejder, som tager en lille akkord end for omtrent halvparten af det arbejde han udfører. Her skal følge et eksempel: Tager man akkord på at grave en grøft, som skal være en fod dyb og 2 fod bred i bunden og den skal have 1½ gang anlæg, så bliver den 5 fod bred foroven, så kommer derpå 100 fods længde.

Herning-Silkeborg-banen indviedes 14. august 1877, og 28. august begyndte regelmæssig toggang på strækningen. Herning fik dermed sin første jernbaneforbindelse med omverdenen. Samtidig blev ovenstående spåntækte banegård taget i brug, og posthuset flyttede fra Østergade 1 og hertil. 1906 opførtes den nuværende banegård på den gamle plads. Denne skal nu snart forsvinde til fordel for aflastningsgaden. I stedet er opført et nyt, stort banegårdscenter.
(Postkort, det Lokalhistoriske Arkiv, Herning).

som er en stasjon, akkurat 350 kubikfod jord op af den grøft, som arbejderen måske gør regning på at få betalt for. Men så bliver han pålagt at lægge 6 tommer tyk muldjord på hver af siderne, og det udgjør 100 kubikfod, så får han det målt op til 1 fod bred i bunden og 4 foroven, og det udgjør kun 250 kubikfod. Altså manden har flyttet 450 kubikfod jord, hvorimod han får betalt kun for 250, og det bliver endda måske et stort spørgsmål, om han får noget. - Disse tilløkkende avertissementer om en masse arbejdsfolk til banen for en høj dagløn kan ingen tage notits af, thi ifjor sommer blev her averteret om 100 jordarbejdere til, det var vist 3 kr. 20 øre i dagløn, og der var mange, som lod sig lokke hertil deraf, og kom langvejs fra, for de kjendte ikke til det her, men så da her var kommet omtr. en snes mand, så efter nogle dages forløb blev daglønnen sat ned til 2 kr. 60 øre og så blev de så nederdrægtig udskjældt på arbejdspladsen fra morgen til aften, så der var en del af dem langvejsfra, som måtte rejse, endog uden at få andet end skjældord for de dage de havde arbejdet. Det var en ren rejse de stakkels folk gjorde. Endnu må der buskes på, at ved denne bane bliver der taget mindst 50 øre af hver mand for hver udbetaling, som er 14 dage imellem hver, og så er det ligegyldig om manden har kun en halv arbejdsdag, disse

penge, som således bliver taget fra folks arbejds løn, kaldes sygepenge. Ved andre baner er der også blevet taget sygepenge, men det har altid været en regel, at de har taget kun 2 skilling for hver arbejdsdag, og dog var det også en regel, at enhver, som blev syg, fik sygehjælp. Er en mand så uheldig og bliver syg her, så er det langt fra ikke givet at han bliver funden værdig til at få sygehjælp, om han end har betalt nok så meget i sygepenge.

De højtærede redaktører, som føle godt for den fattige arbejders vel, bedes godhedsfuldt om at optage ovenstående i deres ærede blade.

Herning den 9de april 1877.

Johan Victorin.

på egne og flere arbejderes vegne.

Disse var ordene. De kan stå alene som her gengivet og viderebragt til eftertiden. Redaktøren var godhedsfuld og følte godt for den fattige arbejders vel, og satte brevet på forsiden af Herning Folkeblad 14. april 1877. Der står de stadigvæk som et godt eksempel på de gamle avisers uomtvistelige værdi som lokalhistorisk kildemateriale.

Afsluttende skal blot tilføjes: Om nogen er i besiddelse af oplysninger om Johan Victorin og hans videre skæbne, vil det glæde undertegnede at erfare derom.

Christian Isen
Lokalarkivar, født 1914
Kølkjær Hovedgade 80
7400 Herning

P. S. Ren rejse = et jysk udtryk for rigtig i nedvurderende betydning (udtales som ren i rense).

Jydske Dragonregiment i Holstebro

Af Egon Mårup

I 1978 var det 25 år siden, Jydske Dragonregiment blev garnisoneret i Holstebro. Udviklingen fra rytterregiment til kampvognsregiment nødvendiggjorde en flytning. For mange var afskeden med Randers smertelig, fordi så mange bånd, der knyttede byen og dragonerne sammen, blev revet over. I artiklen skildrer major E. Mårup, hvordan omplantningen til Holstebro fandt sted. Major Mårup har været tjenstgørende i Holstebro fra november 1953 til udgangen af september 1978, dog med et fravær på 6 år, hvor han gjorde tjeneste på Sjælland.

Dragonerne kom til Holstebro i 1953, men allerede 274 år før var de der.

I 1679 oprettedes 5. Jydske Nationale Rytterregiment og det fik anvist Ryttergods i Viborg, Skive og Holstebro amter. Efter mange ændringer og flytninger vendte regimentet tilbage i 1953 under navnet Jydske Dragonregiment.

Det var indførelsen af kampvogne, som medførte flytningen. Hestene havde man sagt farvel til. Kun nogle få køreheste og rideheste kom med til Holstebro og ingen af dem blev opstaldet på den nybyggede kaserne. Tilbage havde regimentet opklaringsenheder på hjul. Men med våbenhjælpsprogrammet blev kampvognene dragonernes hovedvåben. Og kampvogne kræver øvelsesplads. Landbrugsjorden ved Randers var for god og for dyr. Man måtte se sig om efter billigere jorder. En tid var flyvestation Karup stærkt inde i billedet. Man ville ved en forlægnings hertil opnå en vis sikring af flyvepladsen. Samtidig blev man betænkelig ved alt det sand, kampvognene kunne hvirvle op. Ville sandstøvet ødelægge flymotorerne? Karup blev forkastet. Silkeborg var også interesseret i at få garnison. Men Holstebro blev valgt.

FOR LILLE FRA STARTEN

Fra starten regnede man med, at der skulle være indkvartering af 7 underafdelinger (eskadroner eller kompagnier) på kasernen og i tilslutning hertil de nødvendige rammer for at kunne uddanne disse: Gymnastiksal, infirmeri, undervisningslokaler, garager, værksteder, depoter og skydebaner. Der skulle også opføres kvar-

terbygninger for befalingsmændene og det frivillige personel, matherne, som de oprindelig hed.

I dag skal kasernen huse 16 underafdelinger, og denne vækst startede allerede inden indflytningen.

De første rekrutter, som indkaldtes i Holstebro, nåede således at se, at man byggede to nye mandskabsblokke, inden deres egen årgang hjemsendtes.

Garagerne var også for små fra starten. Man regnede med, at de skulle huse de amerikanske Patton-kampvogne, men efter at byggeriet var godt i gang, ændredes planerne, så det blev den engelske Centurion-kampvogn, der skulle være plads til. Og det var med nød og næppe, man kunne få en Centurion ind i garagen uden at skramme væggen og uden at garagedøren skulle stå åben.

På dragonkasernen har bygningerne numre. Bygningerne, som lå der fra starten, fik numre fra 1 og opfefter. Når man i dag færdes på kasernen, møder man hele tiden bygninger, hvis numre ikke rigtig passer sammen med nabobygningen. Så er det klart, at der er tale om en senere opførelse.

Har en bygning et nummer under 57, er den „original“. I dag er de højeste numre langt over 100, så man kan næsten tale om, at kasernen er blevet dobbelt så stor.

KOLLEGEBYGNINGER

Det er navnlig indkvartering af personel, der giver anledning til gnidninger, hvis en kaserne er for lille. Undervisningslokaler kan bruges på skift, garager kan undværes i godt vejr, værksteder kan indrettes interimistisk i garager, men interimistisk indkvartering eller mangelfuld indkvartering må ikke gå på i længere tid. Derfor måtte man i 1963-65 bygge to særlige kvarterbygninger til den voksende skare af frivilligt menigt personel, konstablerne som de nu hed. Disse kvarterbygninger var en nyskabelse, fordi de betød af tomandskvarterer med eget bad og toilet. Kvartererne var bedre indrettede end de bestående befalingsmandskvarterer. I 1976-77 kom yderligere en ny moderne kvarterbygning til. Disse kvarterbygninger minder meget om kollegiebygninger for studerende og forskellen er heller ikke stor. Når mange alligevel foretrækker at bo i byen, skyldes det også mere kasernehegnets begrænsning af privatliv end utilfredshed med standarden

LÆRLINGESKOLE

Konstabelordningens fremkomst i begyndelsen af 60'erne medførte øgede krav om indkvartering af personel, som skulle fastholdes i en årrække. Det var ikke nok at byde på god løn og gode kvarterer. En uddannelse, som havde værdi ud over tjenestetiden, måtte etableres. Det blev automekanikeruddannelsen, som satte sit præg på tjenesten i kampvogneskadronerne. Disse kom efterhånden til at bestå af frivillige, som var antaget på en 7-årskontrakt med sideløbende uddannelse til

*Demonstration af
Centurion kampvognens
køreegenskaber i
terrænet syd for
kasernen.*

automekaniker. Med mellemrum forlod et hold på 12 mand - fortrinsvis en hel kampvognsdeling – den daglige uddannelse for at gå på lærlingeskole eller teknisk skole i 4 eller 8 uger om året. Til dette formål opførtes i 1964 en lærlingeskole på kasernen. Da ordningen var fuldt udbygget, „producerede“ lærlingeskolen 4 gange om året et hold bestående af op til 12 automekanikere. Lærlingeordningen blev en succes. Svendepøverne lå forbavsende højt og mekanikerne var efterspurgte. Det var langt fra alle, som gik ud og ernærede sig som automekanikere.

Lærlingeordningen eksisterer endnu, men er under afvikling. 7 år er en lang læretid. Selv om man startede som 16-årig på en konstabelskole, var man 23, når man var færdig. Til gengæld var udvælgelsen omhyggelig. Der skete en højnelse af standarden, idet mange mødte op med realeksamen for at få uddannelsen. I folks bevidsthed havde uddannelsen et godt omdømme, som kom konstabelgruppen til gode.

MAN GÅR I BYEN

I 1953 var tilbuddene til dragonerne om fritidsbeskæftigelse små uden for kasernen. Der var kun få restauranter og man kunne ikke danse på nogen af dem. Dragonerne etablerede den første sommer selv dans i pavillonen ude i plantagen. Senere hjalp det på tilbuddene. Der kom flere restauranter, hvor der kunne danses og der blev længere åbningstid. Dragonerne fik også mere fritid. De fik ikke længere nattegn, men morgentegn. Frikortene til statsbanerne gjorde også, at de kunne tage mere hjem end før. Og hvad banerne ikke bevirkede her, kom med den øgede motorisering. De mange muligheder man fra starten havde etableret på kasernen i form af undervisning, hobbyvirksomhed, biograf, frisør og pressestue

skrumpede ind. Jo færre værnepligtige, der skulle være på Dragonkasernen, desto flere frivillige kom der dog. Og selv om de frivillige også kunne have fjerntbørende familie, betød det store islæt af stampersonel til langtidstjeneste, at flere og flere blev bosiddende i byen. Stikprøver viste, at de for størstedelen tilbragte deres fritid i eller nær ved Holstebro og at man derfor havde et meget højt beredskab i kraft af en tilstedeværelse, som ikke var befalet.

SVÆRT AT FØLGE MED TIDEN

I 1953 var Dragonkasernen meget tidssvarende. I mange år talte man om den supermoderne kaserne, – også efter at den var overgået af nyere kasernebyggeri. Men det er svært at være tidssvarende. På nogle felter sparede man tilmed så meget, da man byggede, at man var bagefter fra starten. Det gælder således et svømmeanlæg, som man havde i Randers, hvor man kom fra. Der var også projekteret et svømmebassin, men det forsvandt tidligt fra planerne. Kasernen var dyr nok endda. Mange gange har dragonerne selv foreslået at ville foretage udgravningerne, men den gik ikke. Der blev også hurtigt behov for flere garagepladser og da det trak ud med at beklæde dem med beton, tilbød dragonerne også at lave arbejdet selv. Man måtte foretage vedligeholdelsestjenesten på en mudret overflade, som engang havde været græsklædt.

Undervisningsbygningen – UMAK kaldet – var i begyndelsen noget revolutionerende. Man var vant til primitive teorilokaler og begejstringen var derfor stor, da man fik en specialindrettet bygning til formålet. Det helt nye bestod bl. a. i, at der var et helt depot for undervisningsmateriel, Undervisningsmaterielkontoret, som forkortedes UMAK, fik tilmed en officer som leder. Bygningen er forbedret flere gange og hjælpemidlerne er også fulgt pænt med. Men da gruppeundervisningen dukkede op som undervisningsform, kunne man ikke følge med. Bygningen var bedst til den lærercentrerede undervisning.

Garagebygningerne måtte i de første dage fungere som indkvarteringsblokke og som kantine, indtil de rigtige bygninger var fuldført. Hele flytningen til Holstebro blev fremskyndet et par måneder. Indrykningen den 6. maj 1953 var slet ikke beregnet til at skulle finde sted så tidligt. Og hovedindkørslen blev da også først taget i brug et halvt år senere – lige før de første rekrutindkaldelser i november. Indtil da kørte man ind på kasernen for enden af Galgemosevej. Et telt var vagtbygning.

Garagebygningerne kom senere til at være redningsplanke i nødsituationer. Behovet for flere værksteder – bl. a. bataljonsværksteder – klarede man ved at bruge garager. Først mange år senere blev disse garager rigtig udbygget med ordentlig udluftning og belysning. Men i starten var man glad, blot man ikke skulle stå i fri luft. Manglen på en overdækket miniatureskydebane blev også afhjulpet ved indretning i en garage.

ELEKTRONISK MARKERING

Kasernens skydebane var forud for de fleste andre garnisoners. Blandt andet kunne den bruges til skydning i mørke. I årene hvor fremmede infanterienheder kom på besøg til de såkaldte KAFOK-øvelser, dvs. samarbejdsøvelser mellem *kampvognsstyrker* og *fodfolk*, benyttede gæstehederne med forkærlighed kasernens skydebaner til at få afviklet deres uddannelse i mørkeskydning. Men også her stiger kravene og i dag står installering af elektronisk skive- og markeringsanlæg på ønskesedlen.

Miniatureskydebane findes både i en garage og i det fri. Den bruges til skydning på korte afstande med kampvognskanoner. Man monterer et salongevær på kanonrøret og ændrer et par småting, så man får billedet af at skyde med rigtige kanonskud. Øvelsesterrænet er ikke stort nok til skarpskydning med kanoner. Man skal til Oksbølterrænet for at skyde med kampvogne.

RESERVEDELSLAGER

En bygning som spiller en stor rolle for vedligeholdelsen af køretøjerne, er reservedelslageret. Reservedelene skal være let tilgængelige for at kunne nedbringe ventetid med at få reservedele udleveret. Reservedelslageret er bygget i tilslutning til panserværkstedet, men meget senere. Det ses også af byggestilen, at den ikke var der fra starten.

EKSTRA GYMNASTIKSAL ØNSKELIG

Kasernens gymnastiksal er stor. I forhold til de sale man har på skoler, er den vel dobbelt så stor, men holdene til undervisning er også meget større. Her er ingen opdeling i drenge og piger og det er praktisk, at en hel underafdeling kan få fysisk uddannelse og træning (kaldet FUT) på én gang.

Det hjælper dog ikke, at man har en meget stor sal, når antallet af underafdelinger er vokset fra 7 til 16. Så hvis man skal overholde uddannelsesbestemmelserne, må man enten have en sal mere eller låne sale i byen.

Det er ikke blot gymnastiksale, man har lånt i byen. Inden skydebanen blev færdig, tog man til Vrald Odde i Struer, til Ringkøbing amts Skyttekreds' baner i Stråsø plantage eller til de lokale skydebaner i Østre plantage for at skyde.

Civilundervisningen havde man de første 5-6 år på teknisk skole i Danmarks-gade, indtil man indrettede en af mandskabsblokkene — blok 2 — til ren undervisningsfløj. Svømmeundervisningen foregår både i friluftsbassinet i Boldhusgade og i svømmehallen.

*Et slag kort på
belægningsstuen.
Fra venstre menige
Tommerup, Fjeldsted,
Balle og Albertslund.*

FREMME AF RIDESPORTEN

På sportens område etableredes en årlig dyst mellem regiment og by, hvor sejren heldigvis ikke hver gang tilfalder samme part. Disciplinerne svinger en del, men dysten er fast tilbagevendende.

Når det gælder ridesporten, er det måske den sportsgren der kom til at nyde mest ved dragonernes ankomst. Både en talmæssig forøgelse af aktive ryttere, tilgang af instruktører og tilstedeværelsen af et terræn med et væld af muligheder måtte virke som en enorm opbakning af ridesporten. Det var vel også at vente, når et ældgammelt rytterregiment flytter til byen.

DET VAR ØVELSESPLADS, MAN TRÆNGTE TIL

Det var behovet for at få et øvelsiterræn, hvor man kunne køre med kampvognene, som nødvendiggjorde en flytning væk fra Randers. Og man fik så den bedste og smukkeste øvelsesplads, man kunne tænke sig. Det område, som forsvaret ejer er 1028 ha stort og tilvejebragtes ved ekspropriation af landbrugs- og hedejord fra Idum og Nr. Felding sogne. Den landbrugsmæssige værdi var ringe i forhold til jorden ved Randers og prisen tilsvarende. Området ligger på den nordøstlige del af Skovbjerg bakkeø, der er et af de områder i Vestjylland, der under sidste istid ikke var isdækket og derfor består af aflejringer fra næstsidste istid. Ved overtagelsen i 1953 var området domineret af hedelyng. Kampvognene har kørt mange lyngarealer op, men til gengæld er lyngen trængt frem på græsarealerne. Tildels er lyngen erstattet af bølget bunke og almindelig hvene. Der optræder grupper af fyr, øret pil og bævreasp i terrænet.

Området deles af Gryde å i to afsnit, som kun har et par broer og et par dæmninger med rørgennemløb som forbindelsesmulighed for køretøjer. Grydeådalen er meget naturskøn. Den er meget vanskelig passabel for kampvogne og andre køretøjer og eroderes derfor ikke af disse. Her findes store bevoksninger af almindelig mjødukt, bredbladet dunhammer, dyndpadderokke, langbladet ranunkel og tagrør.

BEKÆMPELSE AF EROSION

Kampvognens kørsel medfører en kraftig erosion. De gamle drænrør blev hurtigt knækket af de tunge køretøjer med store oversvømmelser til følge. Det var Pilmose bæk, det især gik ud over. Det hjalp, da man begyndte at kanalisere kampvognenes ruter til og fra kasernen, men det hjalp for alvor først, da en betonvej af ca. 1½ km længde blev anlagt fra Galgebakke til Hjerterishøj. Fra starten var anlagt betonvej fra kasernens grund til toppen af Galgebakke.

I kasernens første år blev dragonerne i flere perioder sat til at udbedre skaderne fra de knækkede drænrør med skovl og spade. I længden var dette en uholdbar løsning. Arbejdsmaskiner fra ingeniørtropperne blev konstant udlånt til regimentet og efterhånden fandt man frem til, at der skulle være et fast terrænhold bestående af værnepligtige garnisonstropper plus et par faste mænd af stampersonhold. Og dette hold skulle have maskinkræfter at arbejde med. Dette terrænhold udjævner ikke blot skader, men kan også forebygge dem ved beplantning, opkastning af lævoldte og etablering af tabu-områder, som i kortere perioder eller for bestandig ikke må befærdes med køretøjer.

På øvelsespladsen skulle findes 28 gravhøje, hvoraf de mest markante er den gruppe på 7, som findes mellem Pilmose bæk og Gryde å. Hjerteris Høj er i forvejen navngivet på Geodætisk Instituts kort, men dragonerne har selv givet navn til Danehøje – beliggende ved Ringkøbingvej. Dette navn er nu også optaget på de officielle kort.

På tidspunktet for ekspropriationerne var der omkring 17 landbrugsejendomme eller huse på kasernens grund eller i øvelsesterrænet. Af dem er i dag 5 tilbage, som bruges til boliger. En anvendelse af en del af de bedst bevarede huse til depoter eller fortsat beboelse var for bekostelig til, at man kunne gennemføre det. Der manglede ikke idéer til indretning af week-endhytter, depoter, øvelseshuse eller blot læskure. Tilbage står i dag Hededal, Nr. Harrestrup, Tammestrup, Dyrby Vestergård og Sdr. Fladmose. Tildels står Neumünster som bygning endnu. For at bevare de gamle stednavne opstillede man kulisser og opslog skilte med de gamle navne: Brohus, Sindshvile, Ny Tammestrup, Lykkens Prøve, Pilmose Hus, Åhuset og Loftager. For at variere bygningerne opførtes vest for Hjerteris Høj kulisser af en kirke og en mølle. Bakken kaldtes derefter for Kirke-Møllebakke. Der er behov for mange stednavne i et øvelsesterræn og hvad man ikke havde, det

skaffede man sig. Kun i ét tilfælde benyttede man navnet på en nulevende person, fordi den pågældende havde taget initiativet til anlæggelse af en kampvognsdæmning over Grydeå. Den fik navnet Carneiros Dæmning. Ellers har man holdt sig til karakteristiske egenskaber eller taget navne efter omgivelserne: Odderskrænten, Kragelund, Duelund, Nørrebro, Sønderbro, Hestehaven, Hestbækken, Bovtrup Ege, Stenvad Hede, Harresletten, Åbro og Simons Brink. Og så har opfindsomheden endda ikke kunnet følge med, når man har givet en lokalitet betegnelsen PLANTAGE 42.

RIGT VILDTLIV

Øvelsesområdet indgår i den nordøstlige del af det vestjyske kronvildt- og urfugleområde. Urfuglene har ikke ynglet dér i mange år, men vakte ellers opsigt de første år ved at holde til i nærheden af brummende kampvogne uden at lade sig skræmme bort.

Både i plantemæssig og i dyremæssig henseende søger man at lade øvelsesterænet falde naturligt ind. Det må hverken være tabuområde for vildtet eller et sted, hvor man hæmningsløst kan plaffe løs. Jagt finder kun sted med garnisonskommandantens tilladelse og en gruppe af jagtinteresserede officerer søger for, at rovvildtet holdes tilpas nede. Der findes ligefrem et trofæ, som årligt tildeles „skadedyrenes fjende nr. 1“.

UDLAN TIL HØJRE OG VENSTRE

Øvelsesområdet er ikke offentlig tilgængeligt. Det er tydeligt afmærket som „Militært Område“ og indrammet med gul/sorte pæle. Så er man garderet mod overraskelser under øvelser. Ikke mindst ved skydninger med morterer og ved kørsel med slukkede lygter kan det være farligt at færdes i terrænet for uvedkommende.

Men når man har brug for at låne terrænet og i tide indhenter tilladelse, er der næsten ingen grænser for, hvem der kan komme der. Orienteringsløb og -kørsel er meget yndet i terrænet, fordi gamle veje er nedlagt og nye er anlagt. Hastighedsprøver og manøvreprøver kan holdes af motorklubber og kørelærereorganisationer. Hundetræning finder sted af hele tre organisationer næsten ugentlig. De pågældende organisationer har tilmed opstillet små skure, som godt nok skal kunne fjernes med kort varsel, men som også er med til at give terrænet det naturlige præg med almindelig dansk bebyggelse. Jagtprøver og lerdueskydninger finder sted i stor udstrækning. Og i sommeren 1970 holdt KFUM-spejderne en korpsslejr med 10.000 deltagere i et „hjørne“ af terrænet, dvs. i hovedsagen vest for Hestbjergvejen. Det var ikke nødvendigt for regimentet at indstille øvelsesvirksomheden af den grund. Spejderne kom til gengæld på ekstra arbejde, når de

skulle grave i jorden. Da den ikke har været under plov siden 1952, var den meget hård at arbejde i!

UDLAN NÅR BARE DET IKKE KOSTER STATEN NOGET

Det er ikke blot øvelsesterrænet, som udlånes til civilbefolkningen. Også fra kasernens depoter finder en rundhåndet udlånsvirksomhed sted. Blot staten ikke lider noget tab – udover naturlig slitage – så er det ikke så vanskeligt at få hjælp hos dragoneme.

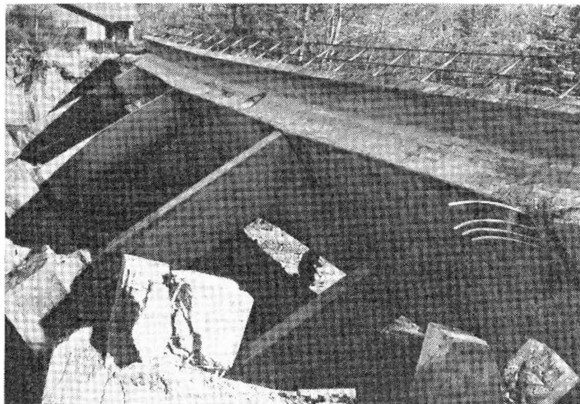
I det små drejer det sig om lån af uniformer og lignende effekter til komedier. Når man ikke går udlejningsfirmaerne i bedene kan kasernens forråd af klapstole også lånes, helst til ikke-forretningssmæssige formål.

Ekstrabladet gik engang glip af en skandalehistorie, fordi ingen følte deres interesser gået for nær. En landmand havde fået dragonerne til at rydde et hegn ved bl. a. at anvende sprængstof. Ekstrabladet havde fået et praj og forhørte hos regimentet, hos naboer til landmanden, hos entreprenører og maskinstationer, men alle havde været tilfredse: Dragonerne havde fået lov at sprænge træer og pæle, hvad man bestemt ikke må i øvelsesterrænet. Rydningen var foregået som led i uddannelse i pionertjeneste og var mere livagtig end sædvanlig. Sprængning af træerne var foregået på samme måde, som når man laver „forhug“, dvs. træerne væltes ind over en vej, som derved gøres ufarbar. Bagefter skulle dragonerne rydde vejen. Det er også en øvelse. Landmandens naboer undte ham den hjælp, han gratis havde fået og landmanden selv fik et arbejde udført, han hverken havde kræfter, materiel eller penge til. Og de entreprenører, Ekstrabladet talte med, var ganske uinteresserede i at påtage sig arbejdet. Ekstrabladets mand nærmest beklagede over for regimentet, at han ikke havde kunnet få lov til at hænge dragonerne ud. I stedet fik han en historie om, hvor gode de var ved hinandenovre i Vestjylland.

MILITÆR HJÆLP

Hjælp til roelugning, kornhøst og roeoptyagning er vel ikke noget særpreg for dragoner, men det var tidligere næsten fast tilbagevendende fænomener. Denne form for hjælp var ikke gratis og kunne kun iværksættes, hvis der ingen ledig arbejdskraft var at finde. – Men rent privat har dragonerne været på stikkerne for at få arbejde i fritiden, navnlig hos landmændene.

De store hede- og plantagebrande har mange årgange dragoner stiftet bekendtskab med. I nogle tilfælde havde dragonerne forkundskaber fra skydeøvelser i Oksbøl, hvor græs og lyng antændes af lysspor. I andre tilfælde blev slukning af hedebrande fortrængning til senere brande under skarpskydninger.

En af civilopgaverne var at rætte Ringkøbing-Ørnboj-Holstebro jernbanens bro over Ringvejen. Det skete ved hjælp af dragonernes bjergningsvogne.

I snevintre har der været bud efter dragonernes materiel, hvor firehjulstrukne hjulkøretøjer og bæltekøretøjer har kunnet gå igennem, hvor andre måtte give op. Egentligt snerydningsmateriel har kasernen aldrig været rig på, men når det gjaldt om at stå fast eller klatre over hindringer, har man haft kræfterne. Centurion kampvogne med dozerblad påmonteret eller bjergningskampvognen med sit kraftige spil har været en velkommen kæmpe at sætte ind til sne- og isrydning, til at vælte en jernbanebro med, til at bjerge fiskekuttere med fra landsiden eller til at fjerne vanskelige lysmaster eller jernbeholdere. Eksemplerne er talrige og meget forskelligartede.

Princippet i al militær hjælp er, at det skal være politi, redningskorps eller civil myndighed, som retter henvendelse til forsvaret. Man kan ikke af sig selv gå i gang med at redde. Men man kommer hurtigt. Ved de store katastrofer: Sky-pumpen i 1962 og Storåens oversvømmelse i 1970 var hurtigheden i forbindelse med godt materiel af betydning for hjælpens virkning.

Har dragonerne været velkomne i nødens stund, har der dog også været tider, hvor man i læserbreve i dagspressen har kunnet mærke en vis irritation over så meget man larmede med motorer, sprængninger og skud. Det er især natmanøvrerne, man lægger mærke til. Ved dag er der så megen anden larm. Skydninger og sprængninger er nok ikke det mest irriterende, fordi disse lyde er så hyppigt forekommende. Kun hvis vind og vejr er ugunstige, er det galt.

OPTAGELSE I BYENS LIV

Mens man på boligområdet gled ind i Holstebro med myndighedernes hjælp, var det overladt til dragonerne selv, om de ville lade sig opsuge i byens liv på de

kulturelle områder. Hurtigt fandt parterne dog hinanden dér. En gennemgang af foreningsoversigter fra tresserne viser således, at man i mange bestyrelser havde regimentets personel siddende. Det samme gjaldt i de offentlige forsamlinger, hvor vælgerforeningerne har opstillet regimentets personel til kommunale valg på flere lister. Både i byråd, menighedsråd, skolenævn og -kommission er man med.

TROMPETERKORPSET

Regimentets trompeterkorps har i de perioder, det har været opstillet, været en faktor, der bogstavelig slog på tromme for samarbejdet mellem by og regiment.

Korpset er selvskreven deltager til Børnehjælpsdagen og lader gerne høre fra sig ved andre lejligheder.

DRAGON- OG FRIHEDSMUSEET

Ved regimentets 275 års fødselsdag den 1. november 1954 åbnede et Dragon-museum i nogle kælderlokaler på kasernen. Museet skulle samle minder fra de nedlagte dragonregimenter, især fra hestens tidsalder. Da det først var etableret, tog udvidelsen fart. Gaver til museet strømmede ind, både bidrag til driften og effekter. I 1959 blev museet flyttet til Holstebros midte, hvor Holstebro by havde stillet det gamle asyl til rådighed. Den 2. juni 1959 indviedes museet. De mange våben, som skænkedes museet, indgik i en særlig afdeling af museet, omfattende besættelsestiden og 29. august 1962 ændredes navnet til Dragon- og Frihedsmuseet.

FREMRAGENDE PRESSEDÆKNING

I denne oprensning af „store og gode gerninger“, som Holstebro by og dragonregimentet tilsammen har bedrevet, kan være glemt betydningsfulde hændelser og vigtige træk. Det er i den forbindelse en trøst for forfatteren, at man gennem årene har haft en god pressedækning i såvel lokale som landspressen.

I 1967 foretog Hærstaben en undersøgelse af dækningen af stof om forsvaret i den samlede dagspresse. Blandt de 5 dagblade, som havde bragt mest stof om forsvaret, var Holstebro Dagblad. Ikke alene var mængden stor, men stoffet var meget positivt. De 4 andre blade var hovedstadsblade, som havde hele landet at dække, eller der var tale om et landsdelsblad, som havde 6 garnisoner at bringe stof fra. Holstebro Dagblad havde kun én garnison at dække.

25 GODE ÅR

„De Randers Dragoner“ kunne ikke straks ved flytningen ombenævnes til „De Holstebro Dragoner“. Ved „sølvbryllupsfesten“ den 11. maj 1978 var der dog enighed mellem by og regiment om, at 25 år var tilstrækkelig lang tid til at vurdere, at en navneændring var rimelig. Regiment og by står hinanden så nær, at man føler sig som ét.

Egon Mårup,
major, født 1926
Snerlevej 6,
7500 Holstebro

Udgravninger ved Herningsholm

Af Hans Rostholm

På Herningsholm, der i sin tid var en stærk adelsfæstning med volæ og bastioner, er der i de seneste fire år foretaget arkæologiske undersøgelser, der skal klarlægge befæstningens konstruktion, udstrækning, bebyggelse m. v., forhold som hidtil kun har været kendt fra arkivundersøgelser. Forfatteren, der har ledet undersøgelserne, kan føje nye detaljer til billedet af herregårdens fortid, men nye spørgsmål melder sig også, for Herningsholm holder godt på sine hemmeligheder.

Gennem de sidste 4 år har Herning Museum foretaget forskellige arkæologiske udgravninger ved den tidligere herregård Herningsholm, der ligger i Hernings nordøstlige udkant på en lav, leret banke ud mod det brede engdrag ved Herningsholm å, fig. 2.

Ved bondegården Vig begyndte den holstenske adelsmand Josua van Qualen i 1579 opførelsen af en stærkt befæstet herregård, som på to punkter var et pionerværk. For det første var ikke blot borggården, men også ladegården omgivet af vold og grav, således at man ved en eventuel belejring havde forråd af korn og kvæg inden for voldene. For det andet var der i hvert af de 4 hjørner en skæv, fremskudt bastion, hvorfra kanoner kunne bestryge en af fæstningens sider; bastionerne havde måske murede kanontårne, som hver kan have været udstyret med 3 eller 4 kanoner.¹ Prof. Axel Steensberg mener ud fra omfattende arkivundersøgelser, at Herningsholm, som han anser for sin tids stærkeste adelsfæstning, blev lavet som et vigtigt led i forsvaret af Jylland, og at gårdens befæstning må være aftalt med kongen, Frederik II. Josua van Qualen havde i 1580 16 harniskklædte ryttere,² men han døde allerede i 1584 eller 1585, og det er muligt, at fæstningen aldrig eller kun i kort tid kom til at fungere som planlagt. Under den efterfølgende herremand, friherre Siegfried v. Rindscheit, som i 1586 blev gift med van Qualens enke, var Herningsholm ophørt med at være en stærkt bemanded fæstning. De følgende ejere af Rantzau-slægten (1616–1663) besad flere store godser og opholdt sig kun i mindre omfang på Herningsholm; da Wallensteins tropper i 1627 rykkede op i Jylland, bestyredes fæstningen af en foged, der ikke havde mandskab til forsvar.

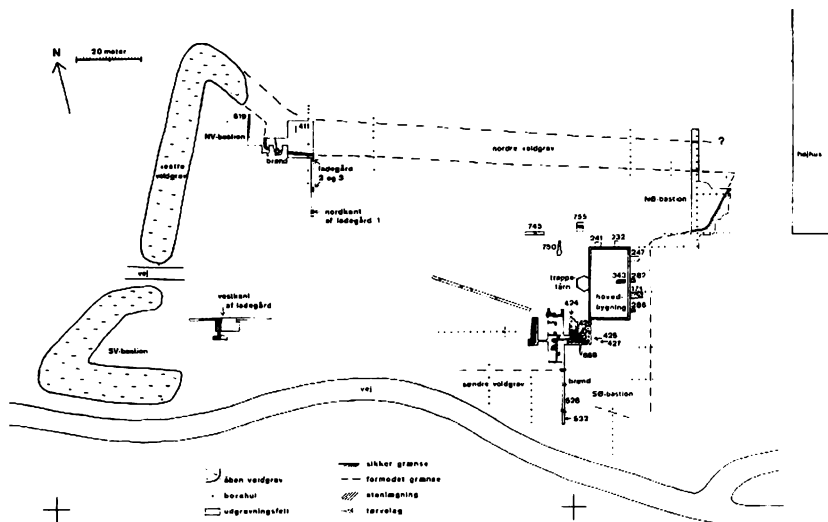

Fig. 1. Plan over Herningsholm-fæstningen med de forskellige udgravningsfelter, prøvehuller og borehuller fra undersøgelserne i 1975-1978. I udgravningsfelterne er vist de sikre kanter af voldgrave og bastioner, mens resten af anlægget er vist ved formodede grænser ud fra borerne og matrikelskortet fra 1807.

Herregårdens 400-årige historie skal ikke opregnes i denne sammenhæng. Her nævnes kun nogle hovedtræk, som er nødvendige for forståelsen af udgravningsresultaterne. Mere udførlige oplysninger kan findes ud fra litteraturlisten og ikke mindst i Axel Steensbergs bog „Herremændene på Herningsholm. Ridderliv og studeavl“ fra 1975 samt den planlagte fortsættelse heraf.

Josua van Qualens fæstningsanlæg bestod af borggård og ladegård. Borggården havde en trefløjet bygning, hvoraf kun den 21,5 × 12,5 m store midterfløj i to stokværk er bevaret. Denne bygning blev i 1918 fredet i klasse B og gennemgår i disse år en fuldstændig restaurering i forbindelse med indretning til museum for St. St. Blicher. Bygningens fundament og det meste af murværket har holdt sig i snart 400 år, men i tidens løb er der naturligvis sket store ændringer både indvendig og udvendig. Af borggårdens sidefløje og ladegården er i dag intet at se i terrænet, og de oprindelige bygningers udseende og nøjagtige placering er kun i mindre omfang blevet belyst ved de hidtidige undersøgelser.

Midt i den livlige debat om hovedbygningens fremtid bevilgede Uno-X fonden i december 1974 et beløb på 25.000 kr. til prof. Axel Steensberg til en arkæologisk undersøgelse af Herningsholms voldgrave og bastioner. Pengene blev stillet til

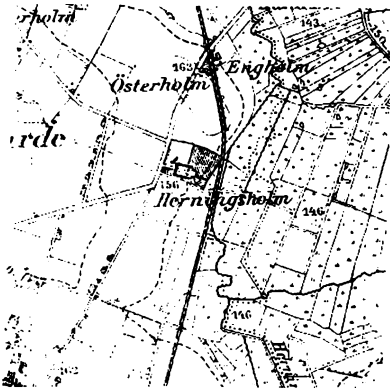

Fig. 2. Udsnit af kort fra 1915. Herningsholm ligger ud mod et bredt engdrag, hvorfra der fører en lige kanal ind til fæstningens østside. Ved anlæg af jernbanen i begyndelsen af århundredet lavedes en ny kanal langs med banens østside.
Reproduceret med Geodætisk Instituts tilladelse (A.594/78).

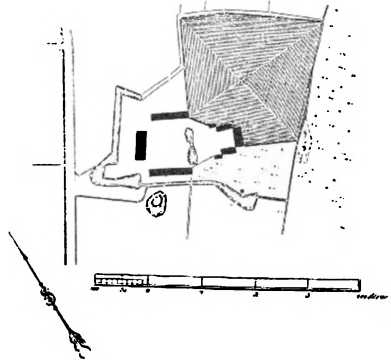

Fig. 3. Matrikelskort fra 1807. Den ældste bevarede plan over Herningsholm. Vestre og til dels søndre voldgrav og de 3 af bastionerne findes endnu på dette tidspunkt, mens nordre voldgrav og NØ-bastionen blev sløjet i 1751 ved anlæg af parken, der ses øverst til højre på kortet.

rådighed for Herning Museum og muliggjorde den første udgravning af fæstningsanlægget i sommeren 1975. Desuden modtog Herning Museum i 1978 et tilskud på 12.000 kr. fra Uno-X fonden til udgravninger bl. a. ved hovedbygningens sidefløje.

Nedenfor skal redegøres for de undersøgelser, som Herning Museum under forfatterens ledelse siden 1975 har foretaget ved Herningsholm, hvilket omfatter: prøveboringer ved voldgrave og bastioner, udgravning af en del af nordre voldgrav og NØ-bastionen, udgravning af kulturlag øst for hovedbygningen, undersøgelse af hovedbygningens fundament, prøvegravning inde i bygningen, afdækning af trappetårnet, prøvegravning ved ladegårdens vestre længe, udgravning af hovedbygningens søndre sidefløj, prøvegravninger ved nordre sidefløj, søgegrøft i søndre voldgrav, udgravning af område ved NV-bastionen og i forbindelse hermed søgegrøft ved ladegårdens nordre længe.³

På planen fig. 1 er vist de forskellige udgravningsfelter, prøvehuller, søgegrøfter og borehuller fra undersøgelserne i årene 1975-78.

Der bliver her kun behandlet resultaterne af de arkæologiske undersøgelser, som altså vedrører den underjordiske del af Herningsholmmanlægget. Jeg vil således hverken komme ind på de mange oplysninger af arkitektonisk art, som er fremkommet ved restaureringen af selve hovedbygningen, eller på den kommende ind-

retning til Blicher-museum, efter at Herning kommune i 1976 har overdraget bygningen til den selvejende institution „Fonden for Blicher-Museet på Herningsholm“.

1. *Voldgrave, volde og bastioner*

Den ældste plan over Herningsholm er et matrikelskort fra 1807, fig. 3. Herpå ses de dengang eksisterende bygninger, voldgrave og bastioner. Den nordre voldgrav og vold samt NØ-bastionen er sløjfet. Det skete i 1751, da Hans Adolf Høeg (senere adlet von Hjelmcrone) anlagde en stor have med humleplantage nord og øst for hovedbygningen. Siden 1807 er desuden alle volde samt den søndre voldgrav og SØ-bastionen jævnet. L. Ch. Th. Frølund nævner i 1874, at der af gårdens fæstningsværker endnu kun findes graven, der omgiver gården mod nordvest, vest og sydvest, og grunden af de 3 tårne.⁴

I dag ses i terrænet den vestre voldgrav med de 2 tilstødende bastioner. Denne voldgrav opmudredes i 1822 af Morten Westrup, der kørte mudderet ud på sine tørkeramte marker. Ved den lejlighed fandtes 2 malmkanoner, der var 2,22 m og 2,15 m lange; den ene bar årstallet 1567. Kanonerne blev tilbudt kongen, Frederik VI, som formodentlig lod dem omsmelte.⁵ I 1942 blev vestre voldgrav igen opmudret, og der fandtes et vognhjul, som foræredes til Herning Museum.⁶

Af voldene er nu intet at se, ligesom de 2 synlige bastioner ikke har rester af bygninger eller lignende. Frølunds omtale af bastionerne kunne tyde på tilstedeværelsen af fundamenter for godt 100 år siden. Den åbne, vestre voldgrav blev den 4/8 1972 fredlyst sammen med en zone på 100 m fra kanten af graven.

1a. *Prøveboringer ved voldgrave og bastioner*

I juni 1975 gennemførtes et stort antal boringer for at konstatere den nøjagtige placering af de tilfyldte voldgrave og de 2 østlige bastioner.

Boringerne blev udført med et rørformet bor på 2½ cm i diameter og med hul ende til optagning af boreprøver. Der bores gennem de forskellige fyldlag og et stykke ned i undergrunden ved at optage „boresøjler“ på 10–40 cm ad gangen. Det afgørende var, hvor langt der var ned til den urørte undergrund; den bestod de fleste steder af gulligt ler, som et par meter nede skiftede til blåler. Der var normalt 50–80 cm ned til undergrunden, men ved voldgravene gik den omgravede, muldblandede fyld længere ned. Boringerne blev lavet i rækker på tværs af voldgravene eller vinkelret på bastionernes kant, som regel med huller for hver 2 m. Herved blev det muligt i grove træk at registrere nedgravningens form. Der bores ialt 140 huller, som er vist på planen fig. 1.

Ved den tilfyldte, nordre voldgrav blev lavet 5 borerækker, som viste, at voldgraven har et helt lige forløb og er 10–12 m bred foroven. Bunden er rundet, og dybden varierer fra 2,61 m til 2,25 m under den nuværende overflade, med bundkoter i øst og vest på henholdsvis 45,72 m og 46,53 m (men graven kan være

dybere mellem borehullerne). Over voldgravens bund var et lag med gråsort eller sort tørv og dynd, der undertiden havde tydelig „kloaklugt“.

Den søndre voldgrav fremtrådte mindre klart. Her var det kun muligt at lave borehuller i østlige del. Bundens dybeste sted havde kote 46,82 m. Den midterste del af søndre voldgrav ligger nu under vejen „Herregårdsparken“, som i begge ender går syd om bastionerne. Den nøjagtige placering af søndre voldgrav konstateredes i 1978 ved en søgegrøft syd for hovedbygningens søndre sidefløj (se nedenfor).

Ved den formodede østre voldgrav blev lavet 4 borerækker. De 2 sydligste viste, at den urørte undergrund gik skråt nedad ca. 6 m øst for hovedbygningen; der har altså næppe været plads til nogen indvendig vold. Ved borerækken ud for sydlige del af hovedbygningen var forholdene mere uklare, fordi der her flere gange i dette århundrede er sket forstyrrelser ved nedgravning af septiktank, fjernvarme og forskellige kloakledninger (jfr. fig. 8); det så dog ud til, at undergrunden fra ca. 10 m til mindst 30 m øst for bygningen var omtrent vandret eller havde et svagt fald mod øst, hvor bunden lå ved kote 46,27 m. Ud fra borerne er der således ikke tale om en egentlig voldgrav, idet sænkningen ikke har nogen ydre afgrænsning. Terrænet her var antageligt fugtigt og ret utilgængeligt.

NØ-bastionens kanter mod nord, øst og syd fremtrådte meget tydeligt. Bastionens nuværende overflade havde kote 48,31 m og nedgravningerne mod nord (nordre voldgrav) og syd havde bunden 2,59 og 2,70 m dybere (henholdsvis kote 45,72 m og 45,61 m). Fra bastionens østkant er der ca. 22 m til det moderne højhus, som er opført i østlige del af den oprindelige park, og en evt. voldgrav uden om bastionen er gået indtil ca. 10 m fra højhuset, jfr. fig. 1. Bunden og yderkanten af nedgravningen eller voldgraven mod øst kunne ikke erkendes, da borer ikke kunne foretages langt nok mod øst på grund af et højspændingskabel og en brandvej ved højhuset.

SØ-bastionen kunne svagt anes i terrænet, og øst- og sydkanten fastlagdes ved borer. Bunden syd for bastionen havde kote 46,24 m og lå ca. 1,60 m under den nuværende overflade på bastionen. Ud fra matrikelskortet fra 1807, fig. 3, og Axel Steensbergs første skitse af anlægget⁷ skulle bastionen ligge et stykke sydligere og nærmest under vejen „Herregårdsparken“. Men bastionen ligger frit og er formodentlig velegnet til en nærmere undersøgelse.

Et borehul på vejdamningen midt i vestre voldgrav viste, at gravens bund midtpå (kote 46,14 m) lå 2,70 m under overfladen.

Desuden lavedes borer ved den såkaldte „mellemgrav“ mellem borggård og ladegård. I sydlige del konstateredes en nedgravning, der var mindst 20 m i udstrækning vest-øst (d. v. s. omtrent det dobbelte af voldgravens bredde); i vestenden var dybden 2,35 m, men hullet fortsatte ind under et stort betonfundament, hvor der ikke kunne bores. Ved nedgravning af vandledning i november 1976 fandtes 10–16 m nordligere 2 huller, som var 1,35 m og 1,45 m dybe (indtegnet

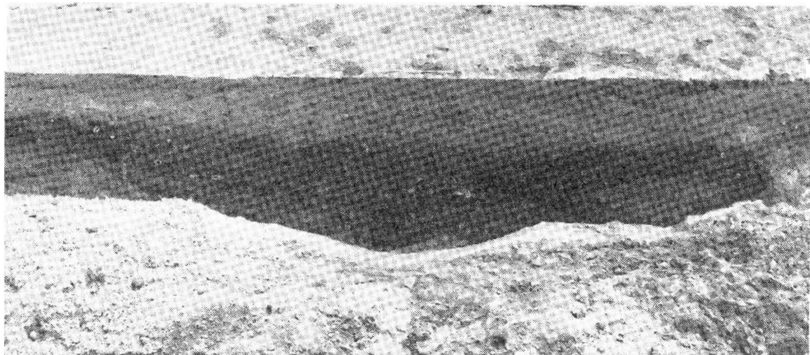

Fig. 4. Lodret profil på tværs af nordre voldgrav nord for midten af NØ-bastionen. Profilen, der udgør østvæggen i udgravningsfeltet i voldgraven, ses fra vest. Voldgraven er foroven godt 9 m bred. Ved bunden findes mørke tørve- og dyndlag, ca. 2,55 m under den nuværende overflade. De gullige ler (undergrund). n: blåligt ler (undergrund).

på fig. 1). I nordlige del af området mellem borggård og ladegård var tilsyneladende en mindre nedgravning. Disse nedgravninger kan ikke udgøre en dyb grav på tværs af anlægget. Formodentlig er der tale om fiskedamme eller lignende. På matrikelskortet fra 1807, fig. 3, ses 2 vandhuller, som ikke har forbindelse til voldgravene.

Det vigtigste resultat af borerne var, at tilstedeværelsen af den nordre voldgrav og NØ-bastionen blev fastslået med sikkerhed; de kendtes ikke fra ældre kort eller beskrivelser. Endvidere blev SØ-bastionen lokaliseret, og borerne viste, at der næppe har været vold og voldgrav ved anlæggets østside og ej heller mellemgrav mellem borggård og ladegård. Derimod kan der ikke siges meget om søndre voldgrav. På fig. 1 er ved stiplede linie vist de sløjfede voldgrave og bastioner ud fra resultatet af borerne (jfr. fig. 3 og fig. 20).

Anlægget har været symmetrisk med et befæstet areal, der målte 145 m i længden (ca. VNV-ØSØ) og 78–80 m i bredden. Hertil kommer de fremskudte bastioner samt voldgravene, som i nord og vest (ind mod fast land) og antageligt mod syd har en bredde på ca. 10 m. Bastionernes længde varierer tilsyneladende fra ca. 10 m til op mod 20 m.

Borerne kunne ikke løse problemerne omkring anlæggets afslutning mod øst, herunder om voldgravene fortsatte rundt om de 2 østlige bastioner. På matrikelskortet, fig. 3, går der fra voldgraven ved SØ-bastionen en smal rende mod sydøst til en SV-NØ-gående rende. Denne rende genfindes på ældre kort, fig. 2, og løber fra fæstningens SØ-hjørne mod nordøst og mod ca. syd ud i engen. Ren-

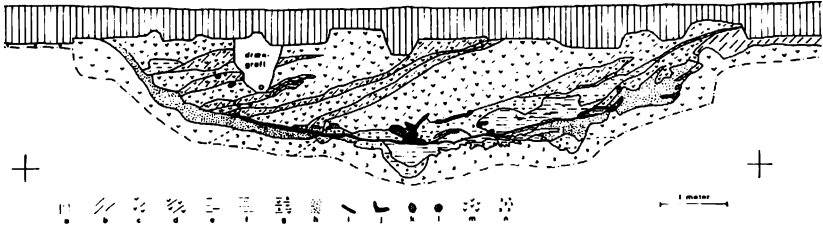

Fig. 5. Lodret profil på tværs af nordre voldgrav nord for midten af NØ-bastionen. Profilen ses fra vest. Ijfr. fig. 4. Forklaring: a: moderne muldlag. b: gammelt muldlag. c: gulligt ler, lidt muldblandet; heri bl. a. murstensstumper. d: gulgråt ler, meget muldblandet. e: gråsorte, stærkt omdannede tørv. f: sortbrunt tørve- eller dyndlag. g: gulligt og blåligt ler med tørverester. h: gråbrunt sand eller sandet ler. i: dyndstrøbe. j: rødder, græs, blade m. m. k: murstensstumper. l: større grene. m: gulligt ler (undergrund). n: blåligt ler (undergrund).

den mod nordøst ses endnu til dels i terrænet som grøft og markskel, mens renden mod syd er helt jævnet. Der er tale om en gravet, lige kanal, som mod nordøst løb langs østkanten af parken, som derved fik en påfaldende skæv form (jfr. fig. 2 og 3). Dette kunne tyde på, at kanalen allerede fandtes, da parken anlagdes i 1751. Det er muligt, at denne kanal blev lavet for at lede Herningsholm å (som tidligere hed Rokkjær å) ind forbi fæstningen, formodentlig for at få vand til voldgravene. Boringer på tværs af „kanalen“ syd for Herningsholm viste en flad rende med dynd eller slam på bunden (kote 43,96 m), der kun lå lidt dybere end den omgivende engbund og ca. 1,75 m under dybeste sted i østenden af nordre voldgrav. Vandstanden i 1500-tallet kendes ikke, men siden da er området afvandet og lagene sunket sammen. Hvis vandet ikke har kunnet løbe direkte ind i voldgravene, må der for enden af voldgravene ved de 2 østlige bastioner have været en dæmning eller lignende til at holde vandet inde i anlægget.

1b. Udgravning af nordre voldgrav

I juni og juli 1975 udgravedes en del af NØ-bastionen og lidt af voldgraven nord for bastionen. Undersøgelsen betales af Uno-X fonden. Udgravningsfeltene, der ses på planen fig. 1, kunne placeres ud fra resultaterne af boringerne.

Den nordre voldgrav undersøgtes ved en 2 m bred grøft på tværs af graven. Profilvæggen i prøvegrøftens østside ses på fig. 4 og 5. Profilen viser, at voldgraven har nærmest rundet bund og lidt stejlere sider. Voldgravens bredde er foroven godt 9 m. Midt i graven var en 60 cm bred rende, som nåede ca. 40 cm dybere end resten af bunden. I sydlige halvdel af voldgraven var en tilsvarende, mindre nedgravning. Det dybeste sted midt i voldgraven (kote 45,70) lå 2,53 m under den nuværende overflade (kote 48,23) og ca. 2,20 m under overkanten af det gamle muldlag, der er bevaret ved voldgravens sydkant (fig. 5, fyld b). Voldgraven var

nedgravet i gulligt ler, der nær bunden skiftede til gråblåt eller blåligt ler. Resultatet af boringerne, der på dette sted havde vist en ca. 10 m bred voldgrav med bund ved kote 45,72 m, passer ganske godt med den udgravede profil.

Det meste af voldgraven var fyldt op med gulligt ler (fig. 5, fyld c), der var svagt muldblandet og desuden indeholdt tørveklumper, trækul, murstensstumper m. m. I denne fyld var en række karakteristiske, skrå striber med mørkere fyld (fig. 5, fyld d). De skrå striber havde samme retning og viste tydeligt, at tilfyldningen af voldgraven er sket inde fra fæstningen. Det mest sandsynlige er, at materialet fra voldgraven (overvejende gulligt ler) opkastedes til en indvendig vold af tilsvarende størrelse som graven, og at volden ved sløjfning af anlægget i 1751 blev fyldt ned i graven igen. De mørkere striber må stamme fra muldlaget, der har været oven på volden. Ud fra lagene i voldgravsprofilen kan det dog ikke afgøres, om fylden kommer fra en indvendig vold eller fra en opbygning på NØ-bastionen.

Lidt over voldgravens bund fandtes en tynd dynd-stribe (fig. 5, fyld i), som i nord og syd nåede op til kote 46,60 m og 46,63 m; der har stået vand til mindst denne højde. Både over og under dynd-striben var forskellige tørvelag samt ler og sand med tørverester (fig. 5, fyld e, f, g og h). Desuden var der mindre klatter med kun delvist omdannede rødder, græs og blade (fig. 5, fyld j). Tørvelagene var tykkest i voldgravens sydlige halvdel; ud fra tørveklumperne og de skrå lag syntes fylden over dynd-striben at være opfyldning. Op ad sydsiden var tilsyneladende en tørveopbygning med lerstriber mellem tørvene; det skulle måske forstærke voldgravens lerede kant. Bunden var meget uregelmæssig, hvilket vel (ud fra erfaringer ved udgravningen) kan forklares ved, at man under arbejdet i voldgraven har optrampet den lerede bund.

Voldgraven havde et påfaldende tyndt lag „mudder“ over bunden. Graven har stået åben fra ca. 1580 til 1751, og man skulle forvente tykkere aflejringer. Over dynd-striben var der næsten ingen tørv i nordlige halvdel, og som nævnt syntes tørvelagene i sydlige halvdel at være nedkastet fyld. Under dynd-striben er der (bortset fra de 2 render eller fordybninger ved bunden) fra 0 til 7 cm tørv. Man ved, at Morten Westrup i 1822 kørte mudder fra voldgravene ud på markerne. Den samme fremgangsmåde kan være brugt tidligere, og det kan muligvis forklare de sparsomme bundlag i den nordre voldgrav. I et af versene i Hovvisen fra Herningsholm står: „Vi skal kjør' æ døj (dynd) af æ grav, vi skal kjør' det i djer hav“.⁸ Dette nævnes som et af de mange hoveri-arbejder og henviser måske til en almindelig praksis. Ifølge H. P. Hansen kan Hovvisen ud fra personnavnene muligvis aldersbestemmes til ca. 1775.⁹

I voldgravens fyld fremkom kun få genstande. Der var enkelte skår af jdepotter samt spredte, mindre sten og stumper af røde mursten især i de nederste tørvelag i nordlige del af voldgraven. Lidt over bunden omtrent midt i voldgraven fandtes knogle 83, der ligesom de øvrige knogler fra Herningsholm-undersøgel-

serne er bestemt af Tove Hatting fra Universitetets Zoologiske Museum i København. Knogle 83 er mellemhånd af en ret stor hest, der er væsentlig større end hvad der kendes fra middelalder og tidligere.¹⁰ Knoglen kan ikke være kommet ned i voldgraven senere end 1751.

Ved voldgravens nordkant var nedgravet et drænrør, der var ca. 5 cm i diameter og antageligt er fra slutningen af forrige århundrede. Voldgravens nordkant var gravet ned gennem 2 små gruber, hvoraf den ene indeholdt sten og skår i flere lag. Skårene er fra førromersk jernalder (ca. 500-300 f. Kr.) og viser, at der også har været bosættelse på stedet i oldtiden.

1c. Udgravning af NØ-bastionen

Den sydøstlige del af NØ-bastionen undersøgtes i forlængelse af grøften på tværs af voldgraven, jfr. planen fig. 1. Over bastionen var moderne muldlag og opfyldning på mindst $\frac{1}{2}$ m's tykkelse; derunder fandtes et gammelt, gråbrunt til brunt muldlag, som var ca. 25 cm tykt. Ved undersøgelsen gennemgravedes det gamle muldlag ned til ren undergrund; derved registreredes forskellige tørvestriber og fyldskifter, hvoraf en del ses på planen fig. 6. Området var desværre meget forstyrret af et stort antal kloakledninger og helt i øst tillige af en fjernvarmeledning.

Bastionens kant mod nord blev undersøgt i nordre voldgrav (jfr. fig. 5 og 6). Grænsen mod øst og syd fremtrådte meget tydeligt, både i fladen og ikke mindst i 4 profiler på tværs af bastionskanten; profilerne er indtegnet på planen fig. 6. Profil 73 gik mod øst i nordkanten af udgravningsfeltet, profil 159 mod sydøst og profil 74 mod syd. Alle 3 profiler viste, at bastionen var ret stejlt afgravet, og at nedgravningens bund var nærmest flad. Mod sydøst havde den flade bund kote 46,28 m. Ca. 1 m syd for bastionen lå bunden ved kote 46,44 m, svarende til ca. 1 m nede i undergrunden.

Den fjerde profil, nr. 117, gik mod øst omtrent midt på bastionen og vises på fig. 7. Nedgravningens side var ret stejl, og bunden var helt flad (ved kote 46,33 m). Ind mod bastionen var skiftevis sand og muld i lidt skrå striber, der var op til 80 cm brede; det var formodentlig en tørveopbygning (ligesom i nordre voldgrav). Længere ude var vandrette striber med gråbrun muld og gråhvidt sand med tydelig lagdeling, hvilket tyder på, at denne fyld er aflejret i vand. Midt i lagene var en stor, fedtet tørveklump. Disse lag blev mod øst afbrudt af en tilsvarende fyld, som var uden lagdeling og derfor kan være omgravet. Alle disse lag var dækket af et tyndt muldlag, som skrånede mod øst og må udgøre bundlaget i nedgravningen før tilfyldningen. Ovenover var opfyldningslag med gulligt eller grågult ler; heri var svage, skrå striber, som tydede på, at fylden var nedkastet inde fra bastionen. I profil 117 ses lidt inden for bastionens kant et sort tørvelag, som buer nedad i en smal rende (helt til højre på fig. 7).

Bastionens sydkant gik ca. vest-øst. I øst drejede kanten og fortsatte i lige linie ca. sydvest-nordøst. Fra udgravningsfeltets nordkant var der ca. 5 m til nordre

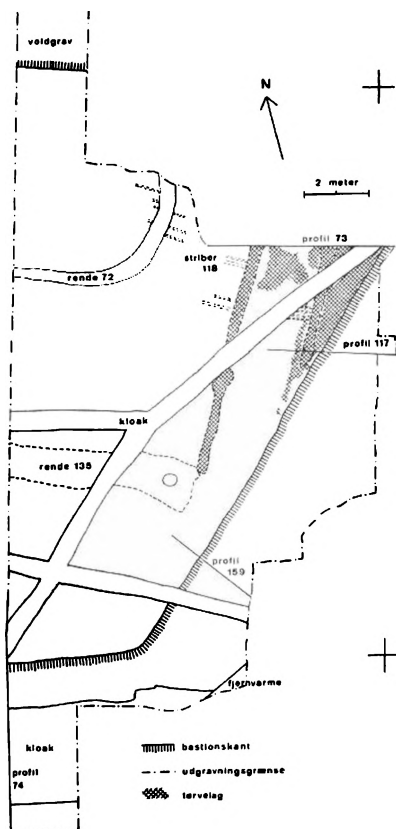

Fig. 6. Plan af den undersøgte del af NØ-bastionen. Den sikre kant af NØ-bastionen og nordre voldgrav er indtegnet. På bastionen ses den vest-øst-gående rende 135, der går parallelt med nordre voldgrav. Mod øst ses tørvelaget og de to tørvefyldte render, som går vinkelret på voldgraven.

voldgrav. Dette område kunne desværre ikke udgraves på grund af et af parkens store træer. Sandsynligvis fortsætter bastionens østkant uden knæk og går skråt ind i den nordre voldgrav, der har retningen ca. VSV-ØNØ, jfr. fig. 1 og 6. På matrikelskortet fra 1807, fig. 3, er NV-bastionen tilsvarende spids, og voldgravsforløbet uden om de 2 bevarede, vestre bastioner har den samme skæve form.¹¹

På selve bastionen fandtes mod øst rester af et tørvelag, som fremtrådte klarest i profil 73 ved feltets nordkant. Her sås et ca. 5 cm tykt tørvelag, som lå omtrent vandret oven på det oprindelige muldrag. Tørvelaget gik fra kanten af bastionen og indtil 4,1 m ind på bastionen. Omtrent midtpå og ved vestkanten buede tørvelaget nedad i 2 render, der var 40 cm brede og havde bunden ca. 20 cm nede i

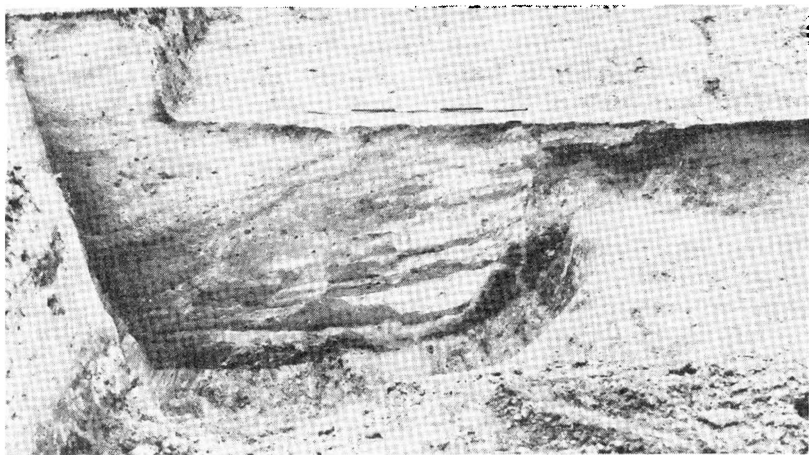

Fig. 7. Lodret profil 117. Profilen går øst-vest på tværs af NØ-bastionens østkant (jfr. planen fig. 6) og er set fra nord. Under det gamle muldrag inden for bastionskanten findes en del af tørvelaget og den yderste af de tørvefyldte render.

undergrunden; afstanden mellem renderne var 2,2 m regnet fra midten af renderne. Over den vestlige rende kunne tørvelaget følges et stykke opad, således at tykkelsen her blev ca. 60 cm. Renderne og de bevarede dele af tørvelaget er indtegnet på fig. 6. Her ses det, at de 2 render er parallelle, ca. NNØ-SSV, og går på skrå i forhold til bastionens østkant. I profil 117, fig. 7, var den yderste af de tørvefyldte render nedgravet i det gamle muldrag og nåede til ca. 10 cm fra bastionskanten.

Der kan næppe være tvivl om, at tørvelaget og de 2 tørvefyldte render tilhører fæstningsanlægget. Renderne går vinkelret på nordre voldgrav. Tørvelaget kunne som nævnt følges opad over den inderste (vestlige) rende, og det kan være resterne af en tørveopbygning på den opkastede lervold; i så fald har volden ikke dækket de yderste ca. 5 m af bastionens spids, som derimod af en eller anden grund har haft en tørvebelægning. De 2 parallelle render indeholdt intet, som kunne hjælpe til en tolkning; der kunne således ikke konstateres stolpehuller eller lignende. Desværre nåede lagene på bastionen højst 20–25 cm op over det gamle muldrag, og derfor er det meget vanskeligt at give en fornuftig forklaring på tørvelaget og renderne.

På bastionens midterste del, $5\frac{1}{2}$ – $6\frac{1}{2}$ m fra sydkanten, fandtes rende 135, som var muldfyldt og gik VNV-ØSØ, d. v. s. parallelt med nordre voldgrav og vinkelret på de tørvefyldte render. Denne rende stoppede i øst nøjagtigt ved kanten af den inderste af de tørvefyldte render, mens den mod vest fortsatte uden for det

undersøgte område, hvor den var afdækket i $5\frac{1}{2}$ m's længde. Renden var ca. 1 m bred og nedgravet indtil 55 cm i undergrunden. Fylden bestod af gråbrun og gråsort muld med lidt gulligt ler. I renden var spredte, små sten samt enkelte skår, som vanskeligt kan dateres. Nær rendens østende var et stolpehul på 30–35 cm i diameter. Den muldfyldte rende kan vel bedst forklares som en del af anlægget; ud fra dens retning og placering markerer den antagelig voldens inderside. Fra sydkanten af voldgraven til nordkanten af renden er ca. 11,5 m eller godt 2 m mere end bredden af voldgraven, hvis fyld formodentlig var opkastet som vold. Problemet kan muligvis løses ved en udgravning af rendens fortsættelse mod vest.

I udgravningsområdet fandtes desuden rende 72, der var buet og indeholdt gråbrun muld, samt striber 118, som formodentlig er plovfurer. Begge dele er vist på planen fig. 6 (til venstre) og må være spor efter aktiviteter, der er ældre end fæstningsanlægget.

Blandt de få fund fra NØ-bastionen er skår 64, der lå spredt i det gamle muldlag under bastionen. Et af skårene, fig. 11,1, er fra et hårdtblændt, gråsort lerkar med skulder og pindeindtryk; det kan dateres til 1300- eller 1400-tallet. Et andet skår, fig. 11,2, har en brunlig, ret dårlig glasur på ydersiden og 2 vandrette riller under randen og er sikkert ligeledes fra middelalderen. Desuden kan der fra NØ-bastionen være andre skår, som er ældre end Herningsholm.

Det kan nævnes, at der ved undersøgelsen hverken på bastionen eller i voldgraven fandtes så meget som skyggen af gamle kanoner. Der var heller ikke rester af kanontårn. Det betyder naturligvis ikke, at tårnet aldrig har eksisteret; det har vel været nødvendigt med et eller andet fast underlag til kanonerne, og Frølund's tidligere omtalte beskrivelse tyder på, at der for ca. 100 år siden var rester af et eller andet, som altså blot ikke er konstateret ved de hidtidige udgravninger. Det kan skyldes, enten at tårnet har ligget i et højere niveau, og at alle rester er bortgravet, eller at der endnu ikke er gravet det rigtige sted. Ifølge Axel Steensbergs skitse af Herningsholm-fæstningen, fig. 20, har kanontårnene ligget midt på bastionerne, og ud fra den opfattelse planlagdes udgravningen af NØ-bastionen. Hvis der har stået et kanontårn på jordoverfladen, ville resterne være fundet ved undersøgelsen, men var tårnet bygget på en forhøjning over den nuværende overflade, vil det være umuligt at finde spor efter det. NØ-bastionen skyder frem foran anlæggets østside, og dens kanoner skulle formodentlig bestrytte østflanken. Den nordre voldgrav fortsætter forbi bastionen, og det samme har vel været tilfældet med den indvendige vold, som derved vil beskytte bastionens inderste del. På grund af volden har der næppe været plads til kanonstilling på spidsen af NØ-bastionen. Ved udgravningen afdækkedes indtil ca. 12 m fra spidsen af NØ-bastionen, som ud fra boringerne er henved dobbelt så lang, jfr. fig. 1. Der er således endnu et stort bastionsområde, hvor nye udgravninger kan afsløre rester af et evt. kanontårn. Det må i hvert fald indtil videre anses for en mulighed, at kanonerne var placeret på jordoverfladen inden for og i ly af volden ved den skæve bastions inderste og

bredeste del. En tilsvarende placering af kanoner genfindes tilsyneladende på de anlæg, som Axel Steensberg henviser til som mulige forbilleder for Herningsholm-fæstningen.

1d. *Udgravning ved NV-bastionen*

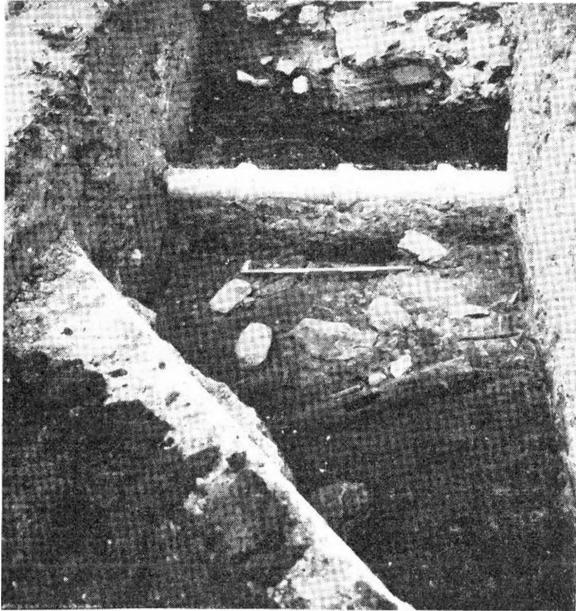
På prof. Axel Steensbergs initiativ foretog mandskab fra Jyske Ingeniørregiment i Randers, under ledelse af kaptajn K. Vammen, i slutningen af juni 1978 en overfladegennemgang af fæstningsområdet med en særlig bombsøger, der kunne vise tilstedeværelsen af eventuelle store metalgenstande i de dybe, tildækkede voldgrave. Ved NV-bastionen registreredes metal 411, jfr. fig. 1. Det var en ca. 2 m lang genstand, hvis dybde ikke kunne angives nøjagtigt. Ud fra både objektets størrelse og placering nær indersiden af bastionen kunne man ikke udelukke, at det drejede sig om en malmkanon.

I august og september 1978 foretoges med tilladelse fra fredningsmyndighederne udgravninger ved NV-bastionen nær ved den fredede, vestre voldgrav. Området er vist på planen fig. 1. Allerede ved aftagning af de øverste lag med gravemaskine fremkom metal 411, og den formodede „kanon“ viste sig blot at være et stort metalrør. Ved en ny gennemgang med bombsøger konstateredes ikke andre store metalgenstande. Mulighederne for at der endnu er nedgravede kanoner ved Herningsholm må efter Jyske Ingeniørregiments eftersøgninger anses for minimale.

I udgravningsfeltet ved NV-bastionen afdækkedes en del af bastionens kant og den tilstødende del af nordre voldgrav, jfr. planen fig. 1. I feltets østkant, ca. 15 m fra bastionen, havde voldgraven skrå side indtil 2 m ud, hvorefter bunden var næsten flad; dybeste sted havde kote 46,40 m og lå 2,60 m under den nuværende overflade (kote 49,00 m) og 2,10 m under overfladen af det gamle muld-lag ved kanten af voldgraven (kote 48,50 m). Boringerne i 1975 havde lidt vestligere vist bund ved kote 46,53 m.

På NV-bastionen, ca. 5 m fra dens østkant, lavedes søgegrøft 619, der gik nord-syd og var 7 m lang, jfr. planen fig. 1. Der fandtes intet i grøften, og mulighederne for at finde rester af kanontårne eller andet var ret lille, da der mellem den urerte undergrund og de moderne opfyldningslag kun var bevaret 5-10 cm gammel muld.

I kanten af nordre voldgrav nær NV-bastionen var en nedgravet brønd, der var bygget af mursten og 120 cm i indvendig diameter; 80 cm under overkanten gik et træafløb mod nord, tilsyneladende i retning mod den åbne voldgrav ved bastionen, jfr. planen fig. 1. Der gravedes ca. 2 m ned i brønden (til 2,9 m under den nuværende overflade), uden at bunden var nået. I fylden fremkom bl. a. dyrekogler og et tykt lag halm. Brønden er lavet efter tildækning af denne del af voldgraven, hvilket skete før 1807 (jfr. fig. 3). Brønden lå lige uden for nord-

Fig. 8. Udgravningsfelt 171 ved hovedbygningens østside. I forgrunden ses bl. a. rester af bygningstømmer nederst i tørvæg 218. Den lodrette profil i feltets sydvæg (til venstre) ses på fig. 9.

væggen i de 2 yngste faser af ladegårdens nordre længe (se nedenfor) og kan være brugt i forbindelse med en af disse.

1e. Søgegrøft ved søndre voldgrav

For at fastlægge den søndre voldgravs nøjagtige placering gravedes i september 1978 søgegrøft 526, der gik nord-syd og vises på planen fig. 1. Den næsten 20 m lange og ca. 70 cm brede grøft lavedes overvejende med rendegraver. Kanten af voldgraven viste sig godt 15 m syd for hovedbygningen og findes således nærmere hovedbygningen end den nordre voldgrav, hvortil afstanden er ca. 24 m. Voldgravens sider var skrånede og ca. 1,5 m ude nåede bunden ned til kote 46,30 m, d.v.s. 1,3 m under den oprindelige overflade ved voldgravens kant. Over bunden af graven var et sort, lidt fedtet og 5-8 cm tykt lag. Derover var opfyldning bestående af gulgrå, leret fyld, hvori der nederst var en stor mængde kampesten; den største målte 115 × 65 × 40 cm. Desuden var der mange røde munkesten. Under en af de store sten nær voldgravens kant lå skår 677, hvorfra 1 skår vises på fig. 19,1. Det har blå ornamentik på hvid bund og er fra en fajanceskål med hank; skålen er lavet på Kreussen-fabrikken (også kaldet „Spiralfabrikken“) i Bayern og kan dateres til ca. 1580-1590. Andre skår fra samme sted i voldgraven har ligeledes blå orna-

mentik og er fra omtrent samme tid; de kan ikke bestemmes sikkert, men er snarest fra hollandsk fajance.²²

Ca. 5 m ude i voldgraven fremgravedes kanten af en brønd bestående af 2 store trætønder, der var ca. 90 cm i diameter og stod oven på hinanden i en stor nedgravning, jfr. planen fig. 1. Staverne i den øverste tønde var 115 cm lange og 15 cm brede og holdtes sammen af vandrette vidjer. Ved brønden var søgegrøften 3,7 m dyb og nåede til kote 44,80 m. Af nederste tønde blev kun fremgravet 45 cm; hvis den har samme højde som den øverste, går brønden ned til ca. kote 44,10 m (eller omkring 2 m dybere end voldgraven). Toppen af øverste tønde var ved kote 46,20 m, d.v.s. omtrent i samme niveau som bunden af voldgraven. Brønden er senere end voldgraven, men nedgravet før voldgraven blev fyldt op. Over brønden var det omtalte opfyldningslag med kampesten m. m.

Voldgravens ydre grænse var ikke tydelig; nedgravningens kant gik opad ca. 13,5 m ude. Den store bredde skyldes antageligt, at voldgraven er begyndt at dreje udad ved SØ-bastionen. Men lige syd for kom en lavning med fyld 532, jfr. planen fig. 1. Fyld 532 nåede ca. 15,5 m fra voldgravens nordkant ned til kote 46,10 m. Over bunden var et 40 cm tykt lag med bl. a. blåler og sort fedtet fyld med „kloaklugt“, men uden kampesten og munkesten. Fyldens afgrænsning mod syd konstateredes ikke.

Matrikelskortet fra 1807, fig. 3, viser kun en smal rende, som ikke svarer til den ca. 13,5 m brede nedgravning i søgegrøften. Derimod kan den måske give den yderste lavning med fyld 532, der ligesom renden på matrikelskortet findes i stor afstand fra hovedbygningen. Den brede voldgrav var ikke synlig i 1807. De mange kampesten og munkesten over voldgravens bund tyder på, at opfyldningen er foretaget i forbindelse med større byggerier på herregården. Det kan f. eks. være opførelsen af sidefløjenes 2. fase i midten af 1700-tallet.

2. Udgravning øst for hovedbygningen

I sommeren 1976 lavedes udgravningsfelt 171 ved hovedbygningens østside, lidt syd for midten, jfr. planen fig. 1. I feltet, der var 5×2 m stort, undersøgte bl. a. stenlægning 224, tørvelag 218 og forskellige, tynde kulturlag, som var ældre end opførelsen af herregården. En del af det nederste tørvelag vises på fig. 8. Alle lagene kan ses i profil 229 ved udgravningsfeltets sydvæg, fig. 9.

Tørvelag 218 og stenlægning 224 strakte sig over hele feltet, d. v. s. indtil 5 m ud fra hovedbygningen. Stenlægningen lå direkte på blåligt undergrundsler; derover fandtes tørvelaget, som var op til 25 cm tykt og gik ned mellem stenene. Stenlaget bestod af ganske små sten, især 3–5 cm store og sjældent over 10 cm. En del af stenlægningen ses i baggrunden på fig. 8 (bag kloakrørene). Stenlægning 224 og tørvelag 218 skrånede lidt mod øst; stenlægningens overkant havde ved bygningen kote 46,42 m og lå 5 m østligere ca. 20 cm lavere.

På stenlægningen og i tørvelaget fremkom en del genstande, bl. a. stumper af

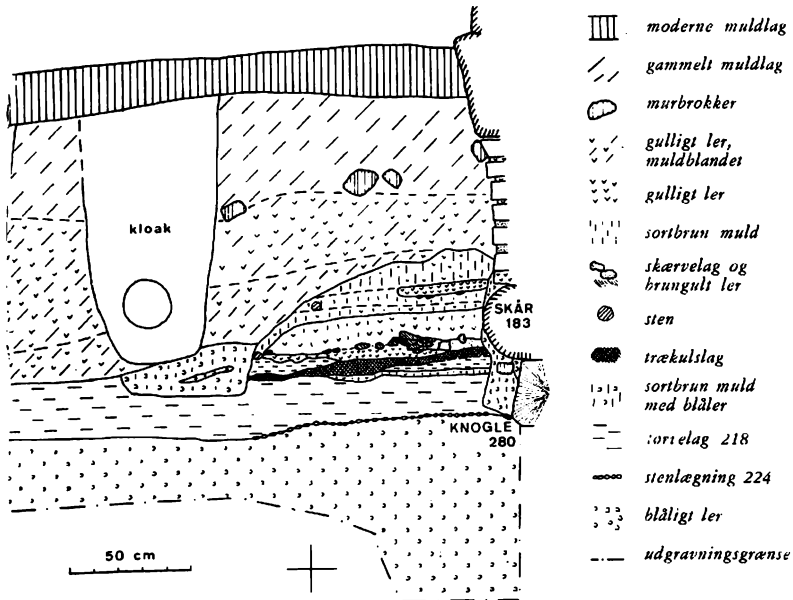

Fig. 9. Lodret profilvæg øst-vest i sydkanten af udgravningsfelt 171 øst for hovedbygningen. Profilen ses fra nord. Nederst findes stenlægning 224 og tørvslag 218, derover er forskellige tynde kulturlag, som er afbrudt ved nedgravning til hovedbygningens fundament, der ses helt til højre.

røde mursten, skår af jyddepotter og kakkelpotter, enkelte stumper af vinduesglas samt mange knogler og træstykker. Det største af træstykkerne ses på fig. 8; det er en 95 cm lang og 17×12 cm stor bjælke med taphuller. Lidt vestligere lå et 48 cm langt stykke af en bjælke, som er 24 cm tyk eller omtrent det samme som bjælkerne i hovedbygningens fundament. Desuden var der 6 små, tilspidsede rundstokke. Alle disse træstykker, som især lå nederst i tørvlaget, må være kasseret bygningstømmer. Af knoglerne fra tørvlaget kunne ret mange bestemmes; det var almindelige husdyr, især får og okse samt en enkelt knogle af svin, fig. 10 (nr. 1, 2, 3, 4, 5 og 8).¹²

Ind mod husets fundament (i højre halvdel af profilen på fig. 9) fandtes forskellige tynde kulturlag, bl. a. trækulslag (nederst), flere lerlag, et lag med rød-gule murstensstumper og sortbrune muldlag. Det nederste tørvslag og de tynde kulturlag har en tykkelse på ialt 70 cm. Desværre er lagene kun undersøgt i et meget lille område, og det er ikke muligt at give nogen sikker tolkning af dem. De mange kulturlag må tilhøre bosættelse eller anden aktivitet på stedet gennem no-

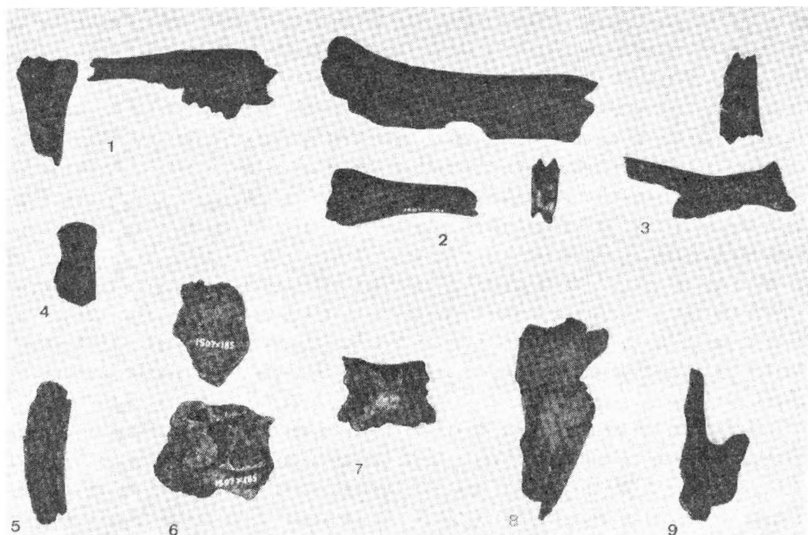

Fig. 10. Knogler af får, okse og svin fra stenlægning 224 og tørvelage 218 (nr. 1, 2, 3, 4, 5 og 8) og fra de tynde kulturlag over tørvelaget (nr. 6, 7 og 9) i felt 171 ved hovedbygningens østside. Ca. 1:3. Se endvidere knoglelisten nedenfor side 113 f.

gen tid. Trækulslaget, der var op til 7 cm tykt, strakte sig i det undersøgte område over 80×90 cm og fortsatte sydpå. Det nederste lerlag var svagt rødbrunt og lå under et lag med letbrændte mursten, og det øverste lerlag var en regelmæssig, 2–8 cm tyk lerplade; begge lerlag var 40–50 cm i diameter og kan være ildsteder.

Under det øverste lerlag fandtes skår 183 (jfr. profilen fig. 9); af de mange skår vises i fig. 11,3 to sammensatte randskår fra en tyndvægget jydepotte. Herudover indeholdt lagene en række spredte fund, som svarer til genstandene fra tørvelaget, dog var der mindre træ og flere stykker vinduesglas. Glasstykkerne, som især lå i de nederste lag, var grønlig og 1–2 mm tykke; på fig. 11,4 er afbildet 3 små glasskår, hvoraf de to øverste har fortykket, afrundet kant (opad på billedet), mens det nederste har to fint tilhuggede kanter, som mødes i en stump vinkel. Af knoglerne kunne bestemmes 3 knogler af får og 1 knogle af svin, fig. 10 (nr. 6, 7 og 9).¹³ Desuden fandtes rester af en stor mængde opløste knogler.

Tolkningen af disse lag voldte en del problemer ved udgravningens begyndelse. Men da der var gravet helt ind til hovedbygningens fundament, og da profilen gennem lagene fremtrådte som på fig. 9, blev det klart, at disse kulturlag måtte være ældre end opførelsen af Herningsholm i 1579. Profilen viste, at husets fundamentsgrøft (helt til højre på fig. 9) var gravet ned gennem lagene, som tydeligt

afbrydes af grøften og altså er ældre end fundamentet; dette bekræftes af, at det nederste, sortbrune tørvelag 218 fortsatte ind under hovedbygningen (jfr. nedenfor under afsnit 4). Fundamentsgrøften var gravet ned gennem tørvelag 218, således at underkanten af fundamentets yderste bjælke nåede ca. 5 cm under tørvelaget. Omkring bjælken syntes ikke at være den normale pakning af blåler. Mellem bjælken og tørvelaget var en blanding af tørv og blåler i op til 15 cm's bredde; lerpakningen har vel været overflødig på grund af det fugtige tørvelag. Ved bjælken og i kanten af tørvelaget lå knogle 280 (jfr. fig. 9); stykket var ubestemmeligt, dog sandsynligvis af okse.

Mod øst er de tynde kulturlag skråt afskåret ved gravning af et lille hul, som ses i profilen fig. 9 (omtrent under kloakgrøften). Derover findes gulligt ler i 2 lag. Det er opfyldning, og den skrå grænse mellem lagene tyder på, at fylden er nedkastet fra vest, måske til dels ved gravning af den godt 1 m brede fundamentsgrøft.

Udstrækningen af tørvelag 218 kunne nogenlunde erkendes ved hjælp af andre prøvehuller ved hovedbygningens østside (jfr. planen fig. 1). I prøvehul 282, ca. 3,0 m nord for det udgravede felt 171, var et op til 18 cm tykt tørvelag i lidt højere niveau (bund ved kote 46,59 m). I prøvehul 247, der lavedes yderligere 6 m mod nord, var intet tørvelag; tørvelagets nordgrænse må ligge et sted mellem disse to prøvehuller. Ca. 4,0 m syd for felt 171 fandtes i prøvehul 286 rester af både stenlægning 224 og tørvelag 218; tørvelagets bund lå her i samme niveau som i felt 171, men gik mod syd ca. $\frac{1}{2}$ m opad og endte i en tynd stribe. Tørvelaget har således en bredde nord-syd langs med husets østside på mindst 10 m, idet nordgrænsen ikke er fastlagt nøjagtigt. Tørvelagets østgrænse kendes endnu ikke, det fortsætter til mindst 8 m øst for hovedbygningen.

Det ser ud til, at der øst for og et stykke ind under hovedbygningen har været en til dels tørvefyldt sænkning, som er opfyldt i forbindelse med byggeriet, således at terrænets overflade mod øst kom op i samme niveau som ved husets øvrige sider.

Fundene i tørvelaget og i de tynde kulturlag synes ikke at være ret meget ældre end 1579, hvor Herningsholm opførtes, og sandsynligvis er de rester efter en bebyggelse (hvis bygning havde kraftigt tømmer, røde mursten og glasvinduer) på samme sted umiddelbart før fæstningen blev anlagt. Det er meget fristende, men naturligvis usikkert, at sætte disse fund i forbindelse med bondegården Vig, der blev nedlagt ved herregårdens oprettelse, og hvis navn også bruges om Herningsholm. Det er foreslået, at Vig har ligget længere mod vest, men de skriftlige kilder siger ikke noget afgørende herom.¹⁴

3. Hovedbygningens fundament

I sommeren og efteråret 1976 blev der under hovedbygningen støbt et armeret fundament, og derfor graves lidt efter lidt en godt 1 m bred og ca. $\frac{1}{2}$ m dyb

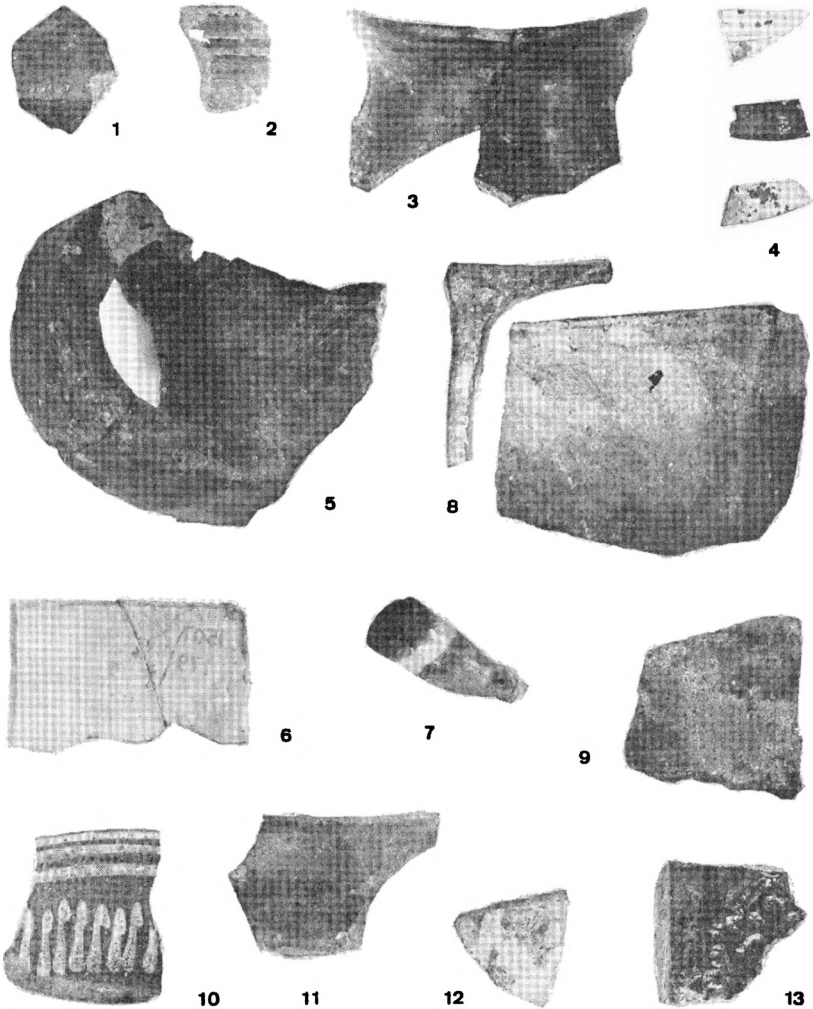

Fig. 11. Fund fra udgravningerne i 1975 og 1976. 1: skår med pindeindtryk og 2: skår med dårlig glasur, begge fra NØ-bastionen (skår 64). 3: skår 183 (jydepotte) og 4: skår af vinduesglas, fra kulturlag i felt 171 øst for hovedbygningen. 5: skår 242 (jydepotte), fra prøvebul 241 ved hovedbygningens nordgavl. 6: vinduesglas, nr. 179, og 7: kridtpibeboved 311, fra østsiden af hovedbygningen. 8: skår 346 (kækkelpotter) og 9: skår 351 med dårlig glasur, fra kulturlag i felt 343 inde i hovedbygningen. 10: skår fra fad med gul glasur, 11: skår med mat glasur og 12: skår med lys pibeltersornamentik, alle 3 fundet i rum i østlige del af hovedbygningen (skår 354). 13: skår 294 fra sortglaseret ovnkakkel, fundet over trappetårnets fundament. Ca. 1:2.

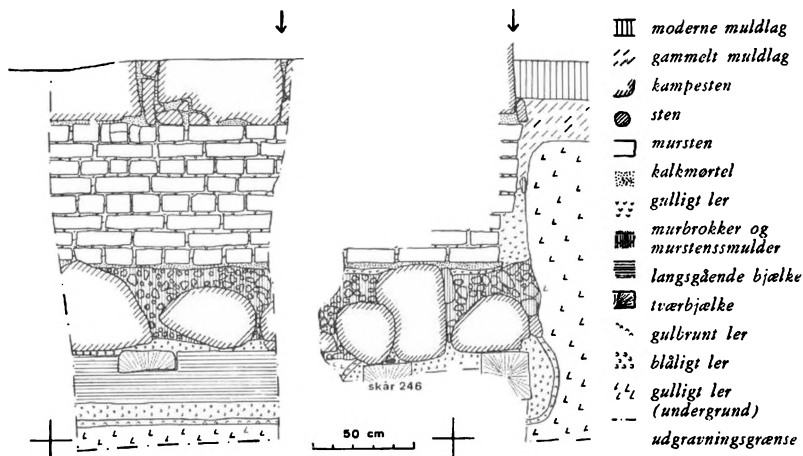

Fig 12. Hovedbygningens underjordiske fundament i østlige prøvebul (232) ved nordgavlen. Til venstre ses fundamentets yderside (set fra nord) og til højre en lodret profil på tværs af fundamentet (set fra øst). Pilene ovenover viser, hvor de to profiler krydser hinanden.

grøft rundt om hele bygningen. Arbejdet blev til dels fulgt af Herning Museum, som i en række små prøvehuller undersøgte det underjordiske fundament ved bygningens nord- og østside. Prøvehullerne er vist på planen fig. 1.

Som eksempler på fundamentets opbygning gengives opmålinger fra prøvehullerne 232 og 241 ved nordgavlen, henholdsvis fig. 12 og 13. Her ses dels fundamentets yderside (venstre del af fig.) og dels et snit på tværs af fundamentet (højre del af fig.). Fundamentet var ved nordgavlen nedgravet op til 1,95 m under den nuværende overflade og ca. 1,55 m ned i det gullige undergrundsler (den gamle overflade har vel ligget omtrent midt imellem).

Fundamentet bestod nederst af et kraftigt rammeværk, bestående af 2 rækker langsgående, sammensatte bjælker, som holdtes på plads af korte tværbjælker. De gengivne udsnit af fundamentet viser en sammenføjning af langsgående bjælker ca. 2,20–2,65 m fra bygningens NV-hjørne (fig. 13). Bjælkerne var tilhugget på alle 4 sider, i enkelte tilfælde var der lidt runding med bark bevaret. De langsgående bjælker var 25–28 cm i tværmål; afstanden mellem de to rækker var 30–35 cm, og den ydre bredde var op til 85 cm. Tværbjælkerne var af tilsvarende dimensioner eller lidt spinklere. De var 0,80–1,15 m lange, idet de til dels gik uden for de langsgående. Tværbjælkerne var bladet sammen med de langsgående bjælker i en 8–10 cm dyb nedskæring, hvilket ses på fig. 12 og 13. Et par steder

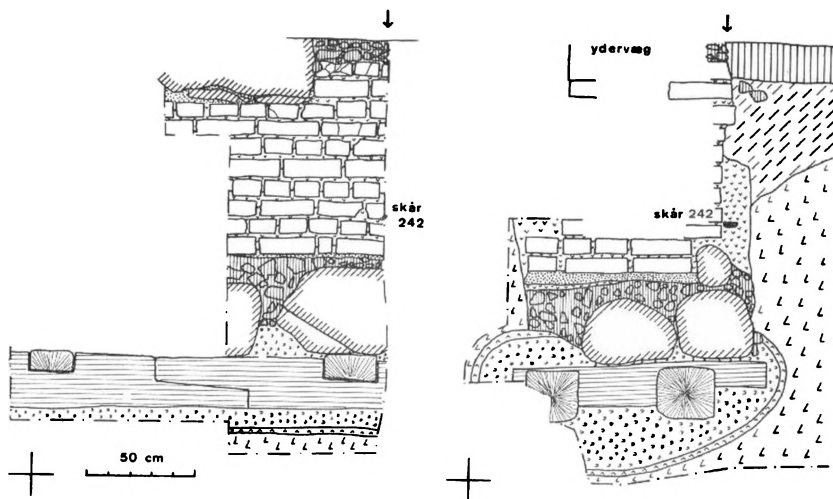

Fig. 13. Hovedbygningens underjordiske fundament i vestlige prøvebul (241) ved nordgavlen. Til venstre ses fundamentets yderside (set fra nord) og til højre en lodret profil på tværs af fundamentet (set fra øst). Pilene ovenover viser, hvor de to profiler krydser hinanden. Se beskrivelse ved fig. 12.

var enden af tværbjælken lidt kileformet, således at den ikke kunne glide ud af den langsgående bjælke. Afstanden mellem tværbjælkerne var f. eks. 1,20 m.

Bjælkerne lå i en kraftig pakning af blåler, der var nedgravet i det gullige undergrundsler. På grænsen mellem blåler og undergrund var et 2–4 cm tykt lag af gulbrunt ler. I profilerne på tværs af fundamentet (især på fig. 13) ses blålerpakningen som en oval, der er 1,40 m bred og ca. 0,60 m høj. På grund af blåleret, der var fugtigt og fedtet, var bjælkerne i nordgavlens fundament meget velbevarede.

Over bjælkerne var et tyndt lag blåler, som adskilte bjælkerne fra et lag med store, ikke-tilhugne kampesten. Stenene var normalt 30–50 cm store og lå i et ca. 1,15 m bredt bælte med 2–3 rækker sten. Blåleret gik op mellem nederste del af stenene. Over stenene og mindst halvt ned mellem dem var en opfyldning med rødligt murstensmulder og murbrokker. Derover var til dels tynde striber af gulligt ler og kalkmørtel; herpå var en opbygning af røde mursten, som regel med 9 skifter eller ca. 90 cm i højden og ca. 70 cm i bredden. Murstenene var lagt i gulligt ler og målte ca. 26×13×8 cm, hvilket kunne variere ca. 1 cm på hver led; de må således ud fra størrelsen betegnes „munkesten“. Fundamentets øverste del bestod af store, groft tilhuggede kampesten, som oprindelig må have været

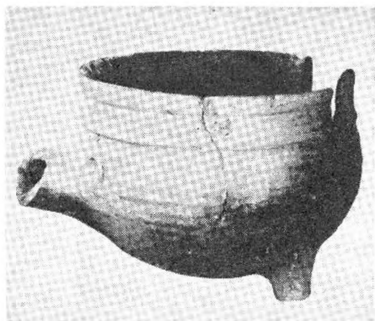

Fig. 14. Stjærtpotte, fundet ved 2 store kampesten ved nederste del af fundamentet i sydgavlen nær bygningens SØ-hjørne. Heri fandtes knoglerne fig. 15. Potten er ca. 12 cm høj og 17 cm i diameter.

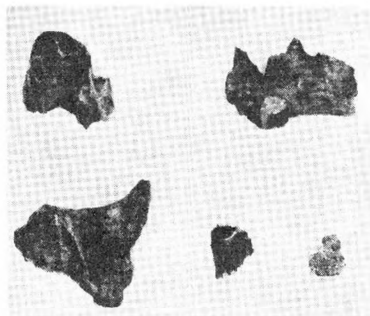

Fig. 15. 5 knogler fundet i stjærtpotte (fig. 14) ved nederste del af fundamentet i sydgavlen. De 3 stykker er kraniefragmenter af okse, mens 2 af knoglerne er ubestemmelige. Ca. 1:3.

næsten helt synlige over jorden. Stenene lå i en hård, finkornet kalkmørtel. Nogle steder fortsatte murstensopbygningen op mellem kampestenene.

Fundamentet ved nordgavlen var som helhed meget kraftigt og omhyggeligt udført; det mest bemærkelsesværdige var vel bjælke-rammeværket, der var helt omsluttet af blåler. Under resten af bygningen var et tilsvarende fundament, blot med mindre variationer. I østsiden fandtes et stykke, hvor der over bjælkerammen var skiftevis murstensopbygning og kampesten i stedet for kampesten alene; desuden var leret om bjælkerne mere grågult og mindre fedtet, hvilket havde medført, at bjælkerne her var „bløde“ og langt dårligere bevaret end i nordsiden. Ved tørvelaget i felt 171 fandtes som allerede omtalt ikke den normale lerpakning.

Af de velbevarede bjælker blev der i forbindelse med fundamentets restaurering udsavet prøver, hvoraf tynde skiver er sendt til Wormianum ved Århus og Nationalmuseets naturvidenskabelige afdeling for at blive tidsbestemt ved hjælp af årringsdatering (såkaldt dendrokronologi). Ifølge Wormianum er bjælkerne af bøg.¹⁵ Derfor kan prøverne på nuværende tidspunkt ikke indpasses i de opbyggede årringsserier, som er lavet ud fra egetræ.

Fundamentsgrøften var nederst helt opfyldt af kampesten og murstenssmulder, men højere oppe, hvor murstensopbygningen var smallere, gik nedgravningens kant som regel 5–15 cm uden for fundamentet. I denne smalle rende var overvejende gulligt ler, som svarede til leret mellem murstenene og sikkert blev fyldt i samtidig med opmuring af fundamentet. I nederste del af grøften fremkom af og til potteskår, bl. a. skår 242 i vestlige prøvehul ved nordgavlen, jfr. fig. 13; det er et skår med hank fra en jydepotte og afbildes på fig. 11,5. I et par tilfælde

fremkom endvidere jydepotteskår under bjælkerammen, f. eks. skår 246 (rand af en jydepotte) i østlige hul ved nordgavlen, jfr. fig. 12. Alle disse fund må være kommet ned i fundamentsgrøften ved husets bygning i 1579. Foroven ved fundamentets yderside lå desuden en stor mængde skår af jydepotter og porcelæn samt ikke mindst talrige stumper af tyndt, grønligt vinduesglas. Det er vanskeligt at datere disse genstande ud fra fundomstændighederne, men i mange tilfælde synes de at være ret nye. På fig. 11,6 vises to stykker grønligt vinduesglas, nr. 179, som fandtes ved sydlige del af østsiden. De udgør en del af en firkantet rude med 3 fint tilhuggede kanter og en bredde på $7\frac{1}{2}$ cm. Ved midten af hovedbygningens østside fremkom kridtpibehoved 311, der er ca. 4 cm langt, fig. 11,7. Det er en engelsk pipe, som kan dateres til midten af 1700-tallet.²³

De nederste, ikke-tilhuggede kampesten var af noget forskellig størrelse. Syd-gavlens fundament havde ved husets SØ-hjørne 2 store sten på ca. $160 \times 95 \times 65$ cm og $120 \times 90 \times 70$ cm, vel nok de største overhovedet i fundamentet. Ved stene-ene fandtes et lerkar, som indeholdt knogler. Karret er en såkaldt stjærtotte, fig. 14. Den er lidt beskadiget, da den blev opgravet af arbejderne, som lavede nyt fundament; de oplyste, at karret var helt og stod ca. 1 m under overfladen ind mod de 2 store sten. Der var ialt 5 knogler, fig. 15, heraf 2 ubestemmelige og 3 kraniefragmenter af okse. Lerkarret med indhold må være anbragt ved hovedbygningens opførelse i 1579 – formodentlig en slags offer som følge af gammel overtro. Samme sted lå der rester af en lignende stjærtotte.

Ved nedgravningerne langs med fundamentet på østsiden af huset bemærkedes intet, som kunne tolkes som løngang. Ifølge mundtlig overlevering skulle der være en løngang fra Herningsholm til Gjellerup kirke.¹⁶ I østmuren er tidligere fundet en meget snæver, skrå skakt, som fører fra 1. sal helt ned til syldstenene.¹⁷ Men hverken her eller andetsteds ved bygningens yderside konstateredes spor efter nogen underjordisk gang, der førte bort fra Herningsholm.

4. *Prøvegravning i hovedbygningen*

Midt i hovedbygningens østlige del, i rummet over for indgangen, lavedes i december 1976 prøvehul 343, der ses på planen fig. 1.¹⁸ Her fandtes fortsættelsen af tørvelag 218 fra felt 171 uden for bygningen. Tørvelaget under huset var op til 25 cm tykt og nåede ved ydervæggen ned til kote 47,22 m (d. v. s. ca. 60 cm og 90 cm over tørvelagets bund uden for huset i prøvehul 282 og felt 171). Bunden af laget gik inde i huset opad mod vest, ialt 50 cm i det 3 m lange prøvehul. Over tørvelaget var forskellige skrå lag, især gulligt, muldblandet ler og muld med små murbrokker; det er antagelig opfyldning, der er ældre end hovedbygningen. Derover var et tyndt, vandret tørvelag og øverst et 25 cm tykt, blandet lag med muld og ler. I de nederste ca. 5 cm af sidstnævnte lag fandtes 236 jydepotteskår, som næsten alle er fra firkantede kakkelpotter. På fig. 11,8 afbildes 2 af skårene.

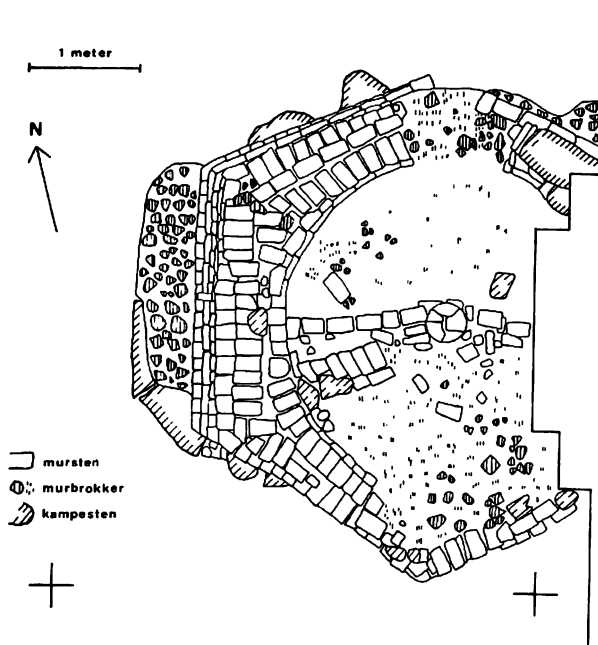

Fig. 16. Trappe-tårnet ved hovedbygningens vestside. Plan af det 6-kantede tårns fundament. Til højre kanten af hovedbygningen.

Sådanne kakkelpotter opmuredes til ovne. Laget med kakkelpotteskårene synes at være fra 1600- eller 1700-årene.

Prøvehullet inde i bygningen viste, at tørvelag 218 går mindst 4 m ind under bygningen. I inderste del af husets NV-rum konstateredes også et tørvelag; det kan dog ikke afgøres med sikkerhed, om det er det samme lag. Men der har i hvert fald under hovedbygningens midterste, østlige del været en sænkning med et tykt tørvelag, der ligesom tørvelaget øst for huset er ældre end Josua van Qualens Herningsholm.

I vestlige del af prøvehul 343 i hovedbygningen fandtes øverst i det gamle tørvelag skår 351, fig. 11,9, som ud fra den dårlige glasur må være fra middelalderen og evt. helt fra 1300-tallet, i hvert fald ældre end hovedbygningen. Ved prøvehul 343 var desuden en lille nedgravning med skår fra tidlig jernalder.

I rummet syd for prøvehul 343 var i forbindelse med restaureringsarbejdet fremgravet mange skår, nr. 354, hvoraf fig. 11,10 viser skår fra et fad med gul glasur, fig. 11,11 et skår med mat glasur på indersiden og en vandret liste på ydersiden og fig. 11,12 et glaseret skår med lys ornamentik i pibeler. Disse fund er fra Herningsholms ældste tid og kan eventuelt være ældre end herregården.

5. Hovedbygningens trappetårn

I juni 1976 afdækkedes fundamentet af trappetårnet ved indgangen midt på hovedbygningens gårdside (vestside). Trappetårnet forbandt oprindeligt bygningens 2 etager, men erstattedes senere af en indvendig trappe. Man ved, at der i 1643 på Gessingholm blev hugget tagspåner til tækning af tårnet på Herningsholm.¹⁹ I 1700-tallet nedrives tårnet, og facaden udstyres med en indgangsportal.

Tårnfundamentets overkant lå ca. 25 cm under den nuværende overflade. En plan af tårnet gengives i fig. 16 (jfr. fig. 1). Tårnet var 6-kantet, idet to sider gik ind i og en side var fælles med hovedbygningen. De 3 frie sider, som ikke havde forbindelse med huset, var ca. 2,2 m i bredden. Tårnet gik 3,7 m ud fra hovedbygningen, og største bredde nord-syd var 4,7 m. Midt i tårnet fandtes rester af midtersøjlen på 40 cm i diameter, og vest herfor var bevaret lidt af 2 trin, som viste, at indgangen havde været ved tårnets sydside ind mod hovedbygningen. Trappen gik med uret rundt og havde været 1,3 m bred. Fundamentet bestod af en ca. 80 cm høj murstensopbygning, der havde 7 skifter og blev lidt bredere nedefter. Derunder var kampesten og til dels opfyldning med murbrokker. Tårnfundamentet havde tilsyneladende tømmer-konstruktion nederst og svarede som helhed til hovedbygningens fundament.

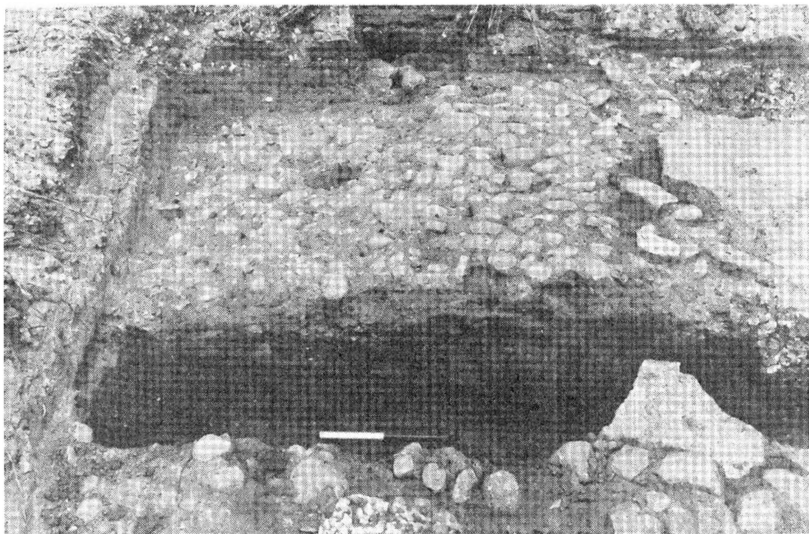
Tårnet blev afdækket, men udgravedes ikke yderligere. Efter fotografering og tegning af fundamentet blev det tildækket igen. Over fundamentet fandtes en del skår af jydepotter og vinduesglas samt et lille stykke af en firkantet sortglaseret kakkell fra en kakkellov, fig. 11,13. Reliefprydede kakler af denne art var almindelige i det 16. århundrede og i første del af det 17. århundrede. Dette stykke har perlestav i kanten og del af en fransk lilje.

6. Ladegården

Ladegården, der har haft mindst 3 byggefaser, lå i vestlige halvdel af området inden for voldgravene. Den første ladegård formodes opført samtidig med hovedbygningen. Ladegård nr. 2 byggedes midt i 1700-tallet og erstattedes efter en brand i 1898 af ladegård nr. 3, der stod til 1920 og havde hvidkalkede bygninger med takkede gavle.

I juni 1977 lavedes en mindre prøvegravning ved ladegårdens vestfløj, jfr. fig. 1. Der undersøgtes et felt på 7×4 m samt nord herfor en 25 m lang søgegrøft, som gik vest-øst på tværs af bygningerne.

I udgravningsfeltets vestlige del afdækkedes en stenlægning, fig. 17, og i forbindelse hermed fandtes 3 render, som formentlig udgør vestvæggene i 3 forskellige bygninger. Rende 1 var 50 cm bred og dækket af et opfyldningslag med bl. a. gulligt ler og små murbrokker. I lidt højere niveau fandtes rende 2, hvori lå 3 store syldsten. De 2 af syldstenene indgik i den nævnte stenlægning, som ellers helt dækkede rende 1 og 2. Stenlægningen gik i øst til kanten af rende 3, som var 75 cm bred og nederst havde sortbrun muld med murbrokker; øverst var fyld med

Fig. 17. Del af udgravningsfeltet ved ladens vestre bus. Stenlægningen har været uden for laden. I forgrunden ses til højre for stokken i en lodret profil under stenene en mørk fyld, som er den ældste væggroft (rende 1); til højre herfor ses 2 store syldesten (rende 2) og helt til højre kanten af den yngste vægrende (rende 3).

hvide pudsstykker, som sikkert er kommet ned i renden ved nedrivning af den sidste ladegård. Den samme hvide puds fandtes i et tyndt lag 20–25 cm over stenlægningen, som derfor må være en del ældre end ladegården fra 1898.

Der har været mindst 3 forskellige bygninger svarende til de 3 render. Bygningerne har stået omtrent på samme sted, men har ikke helt den samme længderetning. På fig. 17 ses en profil gennem stenlægningen og renderne, som her ligger tæt sammen side om side, i nummerorden fra vest (venstre) og med rende 3 nedgravet lige ved kanten af rende 2. Ca. 4 m sydligere var der 40 cm mellem rende 1 og 3, og rende 2 lå oven i østlige halvdel af rende 1. Der har tilsyneladende også været en 4. byggefase, idet de 2 slags fyld i rende 3 kan tolkes som rester af 2 forskellige ladebygninger, hvoraf den ældste må høre sammen med stenlægningen og antageligt er fra midten af 1700-tallet. Stenlægningen går i hele udgravningsfeltet til kanten af rende 3 og har i hvert fald oprindeligt hørt sammen med den.

Øst for vægrenderne fandtes et op til 20 cm tykt lerlag, som lå direkte på det gamle muldlag. Det er uden tvivl gulvlag, som de fleste steder havde 2 faser, der var adskilt af en tynd stribe med stumper af røde mursten eller af en muldstribe.

I den lange vest-øst søgegrøft viste sig 2 render, som antagelig begge hørte sammen med rende 3. Den ene rende var gravet ned gennem lerlagene og havde hvide pudsstykker i næsten hele fylden; renden tilhører en bygning, der er 9 m bred og sikkert udgør yngste fase. Den anden af de østlige render er fra en ca. 13 m bred bygning. Lergulvet stoppede ved denne rende, og øst herfor var et område med påfyldt sand, men på denne side af laden var ingen stenlægning. I en brandtaksationsprotokol fra 29. aug. 1811 oplyses bl. a. følgende om ladegården: „Det vestre Huus eller Laden 32 fag, hvoraf de 22 sønderste fag er 21 alen dyb og 10 nordeste do 16 alen dyb, Grundmuur til alle Sider Fyrre overtømmer, med pommerke Træer til Been (Stolper) og Bielcker Straae og Lyngtække . . .“²⁰ Den sydlige del af laden var i 1811 21 alen bred, hvilket svarer til ca. 13 m. Inde i bygningen fandtes et par stolpehuller, men undersøgelsesfeltet var for lille til, at der kunne ses noget system i de få huller. Der fandtes ingen vægrender, som passede til rende 1 og 2 ved stenlægningen, hverken mod vest eller øst.

Stenlægningen bestod af ret små sten, 3–20 cm store. Ind mod vægrenden var en ca. 1 m bred stribe med lidt større sten og svag hældning mod vest; det kan være tagdryp. Vest herfor var stenlægningen nærmest vandret og mere kompakt med 1–2 lag småsten med gulligt ler imellem; det er antageligt en vej. Stenlægningens udstrækning mod nord og syd blev ikke erkendt, men bredden vest-øst var ca. 6,0 m. Fra ladebygningernes vestlige vægrende var der ca. 18 m til kanten af voldgraven. Her er således plads til både en 6 m bred stenlægning og en op til 12 m bred, indvendig vold. I vest-øst søgegrøften fandtes oven på det gamle muldlag på det sted, hvor volden må have været, et godt 20 cm tykt lag af gulligt ler med klatter af blåler. Denne fyld er sandsynligvis opgravet fra voldgraven.

I forbindelse med udgravning ved NV-bastionen lavedes i 1978 en 18 m lang søgegrøft sydpå fra nordre voldgrav. Herved konstaterede man rester af 3 fundamentsgrøfter, som er indtegnet på planen fig. 1.

Den sydligste af grøfterne er nordvæggen fra ladegårdens ældste fase. Der var bevaret 1 lag mursten i ca. 50 cm's bredde og liggende i en nedgravning i det gamle muldlag. Afstanden til voldgravens kant var ca. 17 m, og der er således plads til en vold mellem bygningen og voldgraven. Søgegrøften nåede ikke til sydvæggen i denne bygning.

De 2 nordlige fundamentsgrøfter tilhører ladegård nr. 2 og 3. Efter at volden var jævnet blev ladegårdens længer i nord og syd rykket udad og placeret omtrent på voldens plads (mens vestlige fløj i alle faser ligger på samme sted). Ladegård nr. 2 ses på matrikelskortet fra 1807, fig. 3, og ladegård nr. 3 på kortet fra 1915, fig. 2. Væggrøfterne er ca. 1½ m brede og går indtil 15 cm ned i undergrunden. I fylden var murbrokker i en 80–100 cm bred dyng. Grøfterne er nedgravet gennem et ca. 40 cm tykt lag med gulligt ler; det er rester af den jævned vold, som kan følges indtil godt 10 m fra voldgraven. Bygningen lå mindre end 1 m fra

kanten af den tidligere voldgrav, og den indvendige og udvendige bredde var henholdsvis 8,6 m og 10,0 m. Ifølge den nævnte brandtaksationsprotokol fra 1811 var nordlige hus (i ladegård nr. 2) „ . . . 30 fag 12 $\frac{3}{4}$ al dyb . . . “ eller ca. 8,0 m bred.

7. Borggårdens sidefløje

Hovedbygningens ældste sidefløje ved man ikke meget om, hverken den nøjagtige beliggenhed eller om de var i 1 eller 2 etager. I midten af 1700-tallet byggedes 1-etages bindingsværkssidefløje, som blev fornyet i sidste halvdel af forrige århundrede. Den sidste af sidefløjene blev nedrevet omkring 1971.

I august og september 1978 foretoges med tilskud fra Uno-X fonden udgravninger ved søndre sidefløj, og der lavedes prøvegrøfter ved nordre sidefløj. Udgravningsområdet ved søndre sidefløj bestod af et stort midterfelt samt mindre felter mod vest og øst, ialt indtil 19 $\frac{1}{2}$ m vest-øst og 15 m nord-syd, jfr. planen fig. 1.

Ved udgravningen fandtes først og fremmest rester af de seneste bygninger, og desværre var området forstyrret af mange nyere nedgravninger (kloakrør m. m.). Den yngste sidefløj kendes fra nyere planer og ses f. eks. på kortet fra 1915, fig. 2. Bygningen var vinkelformet, idet der i vestlige halvdel gik en ca. 8 m bred udbygning mod syd. Væggen i udbygningens østside havde et 40 cm bredt murstensfundament over en dyb, stenfyldt rende. Midt i østvæggen var en udvendig skorsten, og i nordlige del af udbygningen var en dyb kælder med trappe. Kælderen var fyldt op med murrester, træ og forskellige sager, som tydeligvis var af nyere dato (plastik, flamingostykker m. m.).

Bortset fra denne sene, sydgående udbygning har sidefløjene ligget vest-øst, og i hvert fald de to yngste faser har tilsyneladende samme fundament. Der var både i vestenden og i nordsidens vestlige del smalle murstensfundamenter, som var gravet lidt ned i undergrunden. Ca. 6 m fra vestenden var rester af en nord-syd gående væg inde i bygningen; øst herfor var ingen spor efter nordvæggen. Den bevarede nordvæg lå ca. 1 m syd for flugtlinien fra hovedbygningens sydvæg. Omtr. 1,8 m uden for nordvæggen var en stenbrolægning, som lå meget højt (få cm under overfladen før udgravningen) og må tilhøre den seneste fase. En tilsvarende stenlægning afdækkedes vest for vestvæggen; her var yderligere 2 stenlægninger i lavere niveau. Den nederste, som lå ca. 40 cm dybere, gik helt ind til vestvæggen og lå direkte på gammelt muldlag; ud fra fundene mellem stenene er den fra sidefløj nr. 2 eller eventuelt ældre. Der fremkom bl. a. fod fra en potte, fig. 19,2, og skår med riller, fig. 19,3.

I sydfløjens østende var forholdene mere komplicerede. Her var bevaret forskellige stenlægninger og stenrækker, som ses på fig. 18. Stenrække 427 dannede en vinkel og udgjorde fundamentet i en del af syd- og østsiden af bygningen. Østenden flugtede med hovedbygningens vestside, jfr. fig. 1, men stenrækken

Fig. 18. Østenden i søndre sidefløj, set fra nord (fra stillads ved hovedbygningens SV-bjørne). Stenrække 427 ses som et vinkelformet fundament t. v. og i baggrunden. I forgrunden t. h. ses nord-syd gående stenrække 424. Den går i syd (bagest) sammen med det ældste af fundamenterne, stenrække 425, som går vest-øst og fortsætter mod øst (t. v.) ind under stenlægning 426 (midt i billedet).

stoppede p. g. a. moderne forstyrrelser ca. 3,4 m fra hovedbygningen. I sydsiden var en omtrent sammenhængende stenrække i en længde af 6,6 m. Vest herfor var et par omrodede sten, hvorefter stenrækken blev afbrudt af kælderen i den sene udbygning mod syd. Stenrækken har en ret regelmæssig overflade, ca. ved kote 48,40 m, og kan være fundament fra en bindingsværksbygning. Stenrække 427 svarer til placeringen af både sidste og næstsidste fase, jfr. fig. 2 og 3. Den vest-øst gående stenrække 427 ligger næsten 7,0 m syd for hovedbygningen. Ifølge brandtaksationsprotokollen fra 1811 var både nordre og søndre fløjhus (i fase 2) 10 fag og 11 alen dyb, altså små 7 m i bredden.

Inden for stenrække 427 var et ældre vinkelformet fundament, bestående af stenrække 424, der gik nord-syd, og stenrække 425, der gik vest-øst, jfr. fig. 18. Stenrække 424 var 5,4 m lang og bestod af flade sten med overkant ved kote 48,40-48,45 m. Den nordligste sten lå ca. 1 m syd for flugtlinien fra hovedbyg-

ningens sydside og således i forlængelse af nordvæggen i midterste og vestligste del af udgravningsfeltet. Stenrække 424 lå ca. 5 m vest for hovedbygningens vestside. Det er sandsynligvis fundament til en ydervæg og svarer i så fald ikke til fase 2 og 3, men er ældre end disse. I syd går stenrække 424 sammen med stenrække 425. I hjørnet og vestligere i stenrække 425 var rester af et lag munkesten og gullig lermørtel (af samme slags som i hovedbygningens fundament). Stenrække 425 gik 5,0 m mod vest, hvor den blev afbrudt af den omtalte kælder, jfr. fig. 1.

Øst for stenrække 424 var stenlægning 426, der ses på fig. 18. Stenlægningen var mindst $5,4 \times 3,7$ m med overflade i samme niveau som stenrække 424 og hørte antageligt sammen med denne. Under stenlægningen (og derfor ikke synlig på fig. 18) fortsatte stenrække 425 ca. 2 m mod øst, hvorefter fundamentet drejede og gik 1,7 m mod syd og sluttede under stenrække 427, som med sikkerhed er yngre. Hjørnet ved østenden af stenrække 425 var meget kraftigt, ca. 50 cm højt og bestående af store sten med opfyldning af mindre sten imellem. De 2 østligste meter i stenrække 425 havde en regelmæssigt bygget, lodret nordside. Terrænet ved østenden skrånede lidt og muldlaget var afgravet og kun 2–5 cm tykt, hvorfor det var nødvendigt med et højt fundament for at få overkanten i samme niveau som i stenrækkens vestlige del. Overkanten af stenrække 425 havde kote 48,30–48,35 m eller 5–10 cm under stenrække 424.

Stenrække 425 må udgøre fundamentet i den ældste sidebygning på Herningsholm. Senere synes grundplanen ændret, idet fundamentets østende ikke mere bruges og overdækkes af stenlægning 426; vestenden benyttes fortsat, nu sammen med stenrække 424, og må derfor forhøjes med et lag munkesten for at nå op i samme niveau som denne. Begge disse bygninger tilhører sidefløje, der er ældre end den plan, som vises på matrikelskortet fra 1807 (fig. 3); sidefløj nr. 1 synes således at have haft 2 byggefaser. I de 2 senere sidefløje ligger sydvæggen (stenrække 427) ca. 1 m længere mod syd. Det er vanskeligt at forklare det korte, sydgående fundament ved østenden af stenrække 425. Her lavedes mod syd søgegrøft 669, jfr. fig. 1, for at finde en eventuel fortsættelse længere sydpå. Selv om der var nyere forstyrrelser, kan det med stor sandsynlighed udelukkes, at der har været et tilsvarende fundament syd for stenrække 427. Der har således næppe i ældste fase været en bygning mod syd med stenrække 425 som nordvæg. Løvrigt er der ikke plads til en bygning så langt mod syd, hvis der har været en vold inden for voldgraven, idet der kun er 8 og 9 m fra kanten af voldgraven til henholdsvis stenrække 427 og 425.

Stenrække 425 var lagt direkte på det gamle muldlag, uden at være nedgravet. Til gengæld var fundamentet ompakket med gulligt ler, som fandtes på begge sider og ved østenden var op til 45 cm tykt. Lerlaget konstateredes ved sydøstlige del af sydfløjen og syntes nærmest at være et planeringslag, der lagdes på samti-

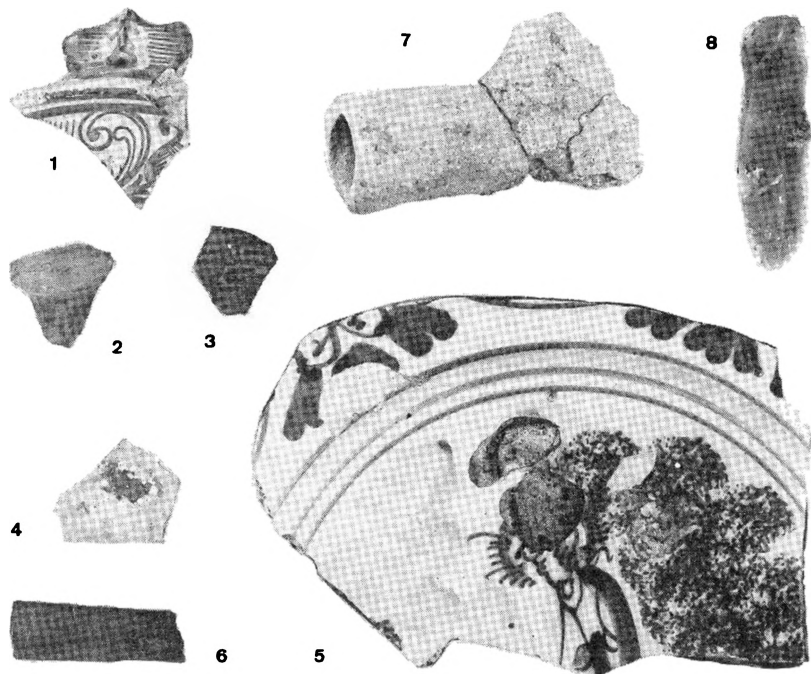

Fig. 19. Fund fra udgravningerne i 1978. 1: skår 677 fra søndre voldgrav. 2: fod fra potte, nr. 705, og 3: skår med riller, nr. 712, begge fra nederste stenlægning vest for sydfløjen. 4: glas 514, fra lerlag, og 5: skår 438, fra omgravede fyld ved sydfløjens østende. 6: hvæsstesten 581 og 7: skaft af pænde, sammensat er skår 599 og 651, fra gammelt muldlag under sydfløjens midterste del. 8: flintflække 743, fra gammelt muldlag under sydfløjens østende. Ca. 1:2.

dig med bygning af fundamentet. Øverst i lerlaget fremkom mange skår og stumper af vinduesglas, som må være fra en tidlig del af herregårdens historie. På fig. 19,4 vises et stykke tyndt, grønt vinduesglas, nr. 514, som opad har 2 kanter med fin tilhugning. Over lerlaget var et lag hvidligt sand med tynde muldstriber; laget gik sydpå til nordkanten af stenrækkerne 425 og 427, og øverst i sandet lå stenlægning 426.

I østlige del af sydlige sidefløj fremkom i en moderne nedgravning, der havde ødelagt stenlægning 426, et stort skår af en fajancetallerken, fig. 19,5. Den er af hollandsk fabrikat (antageligt fra Harlingen eller Makum) og kan dateres til slutningen af 1600-tallet eller lidt senere; ornamentikken er blå og viser bl. a. en del af en helgen med glorie.²²

Ved søndre sidefløj fremkom rester af bebyggelse, der er ældre end stenrække 425 og dermed ældre end Herningsholm. Under stenrække 425 og 424 samt under det nævnte lerlag fandtes på den gamle muldoverflade et lag med dårligt brændte, rødbrune murbrokker; de kan svare til fund fra felt 171 øst for hovedbygningen. Brokkelaget havde ialt en udstrækning på 8 m vest-øst og 4 m nord-syd. Under sydenden af stenlægning 424 lå brokkelaget oven på en lille stenlægning. Brokkelag og stenlægning må tilhøre en beboelse på stedet før Herningsholms opførelse. Ligesom ved fundene fra tørvelaget ved østsiden af og inden i selve hovedbygningen kan det være rester af bondegården Vig. I det gamle muldlag under brokkelaget fremkom i østenden af sydfløjen forskellige genstande, især skår samt bl. a. en lille hvæssesten, fig. 19,6. Af skårene kunne nr. 599 og 651 sammensættes til en del af en uglaseret, flad pande med hult skaft (stjært), fig. 19,7; dette stykke er fra middelalderen.

Under østenden af sydfløjen fremkom endvidere 2 gruber fra førromersk jernalder. Grube 660 var ca. 125 cm i diameter og indeholdt kun få skår. Grube 522, der var ca. 220 cm i diameter og nåede indtil 155 cm ned under den nuværende overflade, rummede en stor mængde skår, til dels i 2 lag, samt trækul, knusesten m. m. Disse fund viser, sammen med de tidligere omtalte skår fra hovedbygningen og voldgraven ved NØ-bastionen, at bosættelsen i tidlig jernalder dækker et stort område.²¹ I det gamle muldlag ved grube 660 fandtes en 8 cm lang flintflække, fig. 19,8.

Ved nordlige sidefløj lavedes 3 mindre huller, jfr. planen fig. 1. I søgegrøft 745 afdækkedes et stykke af en nord-syd gående stenrække, som udgjorde fundament i en vestvæg ca. 16 m vest for hovedbygningen. I prøvehul 755 var en stenrække, som gik vest-øst og tilhørte en nordvæg ca. 6 m nord for hovedbygningen; men på dette sted var ingen fundamenter svarende til det kraftige hjørne i østenden af stenrække 425 i sydfløjen. I søgegrøft 750 var antageligt en sydgrøft ca. 1 m nord for flugtlinien fra hovedbygningens nordgavl. En nærmere datering af disse fundamenter er vanskelig, men de ligger ret højt og er sandsynligvis fra sidefløjens seneste faser.

Afsluttende bemærkninger

I 1975 fremlagde Axel Steensberg i sin bog om Herningsholm en skitse af fæstningsanlægget, her gengivet i fig. 20. På skitsen ses den nordre voldgrav, NØ-bastionen, SØ-bastionen, anlæggets grænse mod øst samt fiskedammene, således som de synes at have været ud fra de ovenfor omtalte undersøgelser i sommeren 1975 og matrikelskortet fra 1807 (jfr. fig. 3). Der vides fortsat intet om voldgravens afslutning ved de 2 østre bastioner. I 1976 viste det sig, at tårnet ikke var

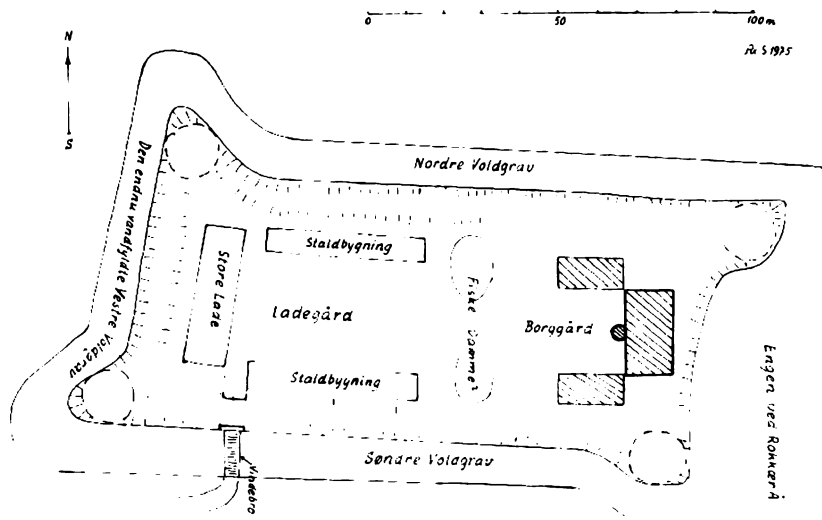

Fig. 20. Axel Steensbergs skitse af Herningsholm-anlægget fra 1775, byggende dels på matrikelskortet fra 1807 (jfr. fig. 3) og dels på resultaterne af udgravninger og boreriger i 1975 (jfr. fig. 1).

rundt, men 6-kantet. Først i 1978 konstateredes en bred, søndre voldgrav. Blandt de mere usikre ting på skitsen må nævnes de runde bastionstårne, vindebroen mod sydvest samt placeringen og størrelsen af borggårdens sidefløje og ladegårdens bygninger.

De hidtidige arkæologiske undersøgelser har kun omfattet en ganske lille del af Herningsholm-fæstningen. Der er f. eks. kun udgravet omkring en fjerdedel af den ene af de 4 bastioner og lidt af en anden; af de tilfyldte søndre og nordre voldgrave, som hver er mindst 145 m lange, er kun udgravet henholdsvis ca. 70 cm og 2 m samt et område ved NV-bastionen. En udgravning af hele anlægget er naturligvis ikke mulig, men der er en række problemer og detaljer, som formentlig kun kan afklares gennem nye udgravninger. Det gælder f. eks. for området øst for hovedbygningen, hvor man mangler at finde borgbankens østkant og tillige sikkert kan få yderligere oplysninger om den ældre bebyggelse på stedet. Der vil i de kommende år næppe blive muligheder for større udgravninger ved Herningsholm, idet restaureringsarbejdet i forbindelse med hovedbygningens indretning til museum er ved at være afsluttet, således at man nu skal i gang med at anlægge park i det omkringliggende område. I disse planer bør også indgå en eller

anden form for markering i terrænet af fæstningsanlæggets „usynlige“ dele, som man gennem de her fremlagte undersøgelser har fået i hvert fald lidt mere at vide om.

Hans Rostholm
 Museumsinspektør
 Mag. art., født 1941
 Herning Museum
 Museumsgade 1
 7400 Herning

LITTERATUR

- L. Ch. Th. Frølund: Herning Sogn og Plads før og nu. 1874, side 9-12 (udgave fra 1961, side 16-19).
 Hans H. Fussing: Herningsholm i midten af det syttende Aarhundrede. Hardsyssels Aarvog, bd. 28 1934, side 101-115.
 H. P. Hansen: Hovvisen fra Herningsholm. Hardsyssels Aarvog, bd. 39 1945, side 5-12.
 Flemming Jerk: Ringkøbing amts herregårde gennem godsslagtingens tidehverv. Hardsyssels Aarvog, bd. 52 1958, side 111-116.
 S. Nygård: Danske Slotte og Herregårde, bd. 13, 2. udgave, 1966, side 81-90. (Red. af Aage Roussell).
 P. Staunstrup: Herningsholms Historie. Træk af Landbrugets Udvikling i Hammerum Herred. 1917.
 Axel Steensberg: Herremændene på Herningsholm. Ridderliv og Studeavl. 1975.

NOTER

Tegninger og udgravningsfotos ved forfatteren. Genstandsfotos ved Keld Hansen, Herning Museum.

- 1 Se Axel Steensberg: 1975, side 78.
- 2 Samme: side 89.
- 3 Herningsholm-udgravningerne har på Herning Museum journ. nr. 1507. Ud over forfatteren har følgende deltaget i undersøgelserne: stud.mag.erne Mogens Hansen, Tinna Møbjerg og Peter Birkedal Christensen, alle som udgravningsassistenter, amatørarkæolog Jens Jørgen Kjærgaard, civilværnepligtige ved museet Steen Svenstrup Holm, Bjarne Sørensen, Jens Kjølby Larsen, Mogens Nielsen, Torben Jensen, Keld Sloth Christensen, Anders Meldgaard Andersen, Steffen Lajer og Niels R. Uth, samt skolelærer Steen Reinholdt, skoleelev Mikael Mørk Hansen, Ole Flemming Mortensen samt Otto Bak. Antikvar Johs. Hertz, Fortidsmindeforvaltningen, deltog 2 dage ved igangsætning af prøveboringerne i 1975 og prof. Axel Steensberg 2 uger ved udgravningerne i 1978. Herning kommune foretog i 1975 tildækning efter udgravningen og i 1978 alt arbejdet med gravemaskine. Desuden er der grund til at takke overgartner C. Bisgaard, Herning kommune, for megen hjælp ved udgravningerne og mus.insp. Niels-Knud Liebgott, Nationalmuseet, og prof. Axel Steensberg for gennemgang af dele af fundmaterialet.
- 4 L. Ch. Th. Frølund: 1874, side 12 (1961, side 19).

- 5 Axel Steensberg: 1975, side 78-81. Der er også andre muligheder. I Herning Folkeblad den 3/7 1978 fortæller den 76-årige herningenser Peder Riis, at hans oldefar, der blev født omkring 1810, havde sin smedie tæt ved herregården St. Tanderuggård ved Tanderupkær, og at han købte malmkanoner på Herningsholm og smeltede dem om til studesko. St. Tanderuggård, der ligger ca. 8 km SV for Herningsholm, ejedes en overgang af Morten Westrup og dennes søn, og det kan ikke udelukkes, at der er tale om de 2 i 1822 fundne kanoner.
- 6 Hjulet har på Herning Museum nr. 35-1942.
- 7 Skitsen blev gengivet i Herning Folkeblad den 9. december 1974.
- 8 Denne udgave af verset findes som vers 15 i: Evald Tang Kristensen: Sagn og Overtro fra Jylland. Jydske Folkeminder 9. Samling. 1888, side 155-159. H. P. Hansen: 1945, side 8, har en lidt anden version: „Vi ska ky'er æ Døj' å æ Graw', vi ska ky'er æ åm' i æ Haw'“.
- 9 H. P. Hansen: 1945, side 12.
- 10 I brev af 18/4 1977 anfører Tove Hatting yderligere bl. a.: „Faktisk svarer den, så vidt det kan skønnes, i størrelse og proportion til en fuldblodshest“. Se knogle-listen nedenfor.
- 11 Axel Steensberg: 1975, side 76 ff., henviser som mulige forbilleder for Herningsholm-fæstningen til tilsvarende skæve bastioner, der er afbildet i en bog, som udkom i Venezia 1564 (afbildninger hos Steensberg side 76).
- 12 Se knoglerne nr. 227, 270, 261, 264, 284, 212, 213 og 214 i knogle-listen nedenfor.
- 13 Se knoglerne nr. 185, 187 og 205 i knogle-listen nedenfor.
- 14 Axel Steensberg: 1975, side 16 ff. og kort side 15.
- 15 Mundtlig meddelelse fra Carsten Sønderby, Wormianum.
- 16 L. Ch. Th. Frølund: 1874, side 29 (1961, side 42).
- 17 Axel Steensberg: 1975, side 82. L. Ch. Th. Frølund: 1874, side 29 f. (1961, s. 42 f.). Axel Steensberg mener (i brev september 1977), at den skrå skakt er en „hemmelighed“, idet der har været to sådanne i muren, den ene med dobbelt-sæde, den anden med enkelt.
- 18 Inde i bygningen foretog prof. Axel Steensberg og arkitekt Peter Carstens i 1976 forskellige udgravninger, hvorved afdækkedes en brønd, rester af en ovn samt forskellige gulvlag m. m. Disse undersøgelser omtales ikke nærmere her.
- 19 A. Steensberg: 1975, side 81. I hovedbygningen fandtes i etageadskillelserne et par tagspånér af træ. Ifølge mundtlig meddelelse fra arkitekt Peter Carstens.
- 20 Brandtaksationsprotokol Hammerum herred 1801-12. Brandtaksation Herningsholm side 477. Landsarkivet i Viborg, B 520A-5.
- 21 Ved Holmparken, lidt nord for Herningsholm, er desuden i 1964 fundet en grube med skår, sten, slagger m. m. fra romersk jernalder (0-400 e.Kr.). Herning Museums nr. 36-1964.
- 22 Jeg takker Jørgen Ahlefeldt-Laurvig, Eriksholm, for bestemmelse og datering af disse fajanceskår.
- 23 Jeg takker Hans Kapel, Bornholms Museum i Rønne, for bestemmelse og datering af kridtpiben. Han meddelte i brev af 7/11 1978, at piben er lavet i det sydlige England i perioden ca. 1740-60 (ud fra stilkens boringsdiameter), og at det utydelige relief på pibens hæl kan gengive et W og et M med et anker over; det er muligvis initialer for London-pibemageren William Manby, der levede 1719-63.

KNOGLE-LISTE

Alle knogler, der fandtes ved Herningsholm-udgravningerne med sikre fundoplysninger, indsendtes til Universitetets Zoologiske Museum, hvor de i april 1977 bestemtes af zoologen Tove Hatting. Følgende knogler kunne bestemmes:

- A Fra tørvelaget på bunden af nordlige voldgrav:
Nr. 83: Hest (*Equus caballus*), mellemhånd (metacarpus).
- B Fra lerkar ved nederste del af fundamentet i hovedbygningens sydgavl:
Nr. 314: Okse (*Bos domesticus*), kraniefragmenter, 3 stk., samt 2 ubestemmelige knogler. Fig. 15.
- C Fra sydgrøften ved kanten af tørvelag 218 øst for hovedbygningen:
Nr. 280: Ubestemmelig knogle, dog sandsynligvis okse (*Bos domesticus*). Jfr. profilen fig. 9.

D Oven på stenlægning 224 nederst i tørvelag 218 øst for hovedbygningen:

- Nr. 227: Får (*Ovis aries*), nedre ende af højre overarm (humerus). Fig. 10,1 (t.v.).
Nr. 270: Får (*Ovis aries*), højre underkæbegen (mandibula). Fig. 10,1 (t.h.).

E Fra tørvelag 218 øst for hovedbygningen:

- Nr. 261: Okse (*Bos domesticus*), fragment af spoleben (radius). Fig. 10,2 (øverst).
Får (*Ovis aries*), nedre bagkindtand (molar). Fig. 10,2 (nederst t.h.).
Får (*Ovis aries*), nedre ende af venstre overarm (humerus). Fig. 10,2 (nederst t.v.).
Nr. 264: Okse (*Bos domesticus*), øvre bagkindtand (molar). Fig. 10,3 (øverst).
Nr. 284: Får (*Ovis aries*), fragment af skulderblad (scapula). Fig. 10,3 (nederst).

F Fra øverste del af tørvelag 218 øst for hovedbygningen:

- Nr. 212: Okse (*Bos domesticus*), fragment af første tåled (phalanx). Fig. 10,4.
Svin (*Sus domesticus*) (?), fragment af lårben (femur). Fig. 10,5.
Nr. 213: Ubestemmelige knogler, dog sandsynligvis okse (*Bos domesticus*), 3 stk.
Nr. 214: Okse (*Bos domesticus*), fragment af skulderblad (scapula). Fig. 10,8.

G Fra de tynde kulturlag over tørvelag 218 øst for hovedbygningen:

- Nr. 185: Får (*Ovis aries*), kraniefragment. Fig. 10,6 (øverst).
Får (*Ovis aries*), kraniefragment, med basis af hornstejler. Fig. 10,6 (nederst).
Nr. 197: Får (*Ovis aries*), første halshvirvel (atlas). Fig. 10,7.
Nr. 205: Svin (*Sus domesticus*), kraniefragment. Fig. 10,9.

Meddelelser fra historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt

BRANDE MUSEUM

Thomas Kl. Thomsen

Brande Museum er ved at foretage en ny registrering og gennemgang af samlingerne, samtidig med at man fortsætter indsamlingen af brugsgenstande og landbrugsredskaber. Vi har også et bedre samarbejde med skolerne, idet et besøg på museet indgår i undervisningen, selv børnehaveklasser har vi haft på besøg og de var ikke de mindst interesserede. Endvidere har vi haft en udstilling af naivistisk maleri og gamle fjordmalerier, som var godt besøgt.

HERNING MUSEUM

Ulla Thyrring

Herning Museum har i årets løb budt på syv små og store udstillinger, alene og i samarbejde med Herning Kunstforening. Det drejer sig om Esthers dynetøjer, en udstilling af de arbejder med tilknytning til museets samling, som Åse Lund Jensen nåede at udføre inden sin alt for tidlige død, Jens Nielsens Bondegård, en udstilling fra Kastrop-Holmegård om glaskunstneren Per Lütken's arbejder, i forbindelse med hvilket direktør Mogens Schlüter fortalte om gamle danske glas, Jytte Grindstedts patchwork-arbejder, ægyptiske billedvævninger og Elmer Skovs udstilling 50 fotografier fra to gårde i Donslund.

I årets løb er arbejdet med den forhistoriske udstilling afsluttet. De mange trægenstande, hvoraf en del er fundet ved tørvegravning i Knudmosen, har fået plads i samlingen, og tilbage står nu kun at få de enestående hjul fra yngre stenalder tilbage fra konservering, således at de kan anbringes i deres rette sammenhæng.

Til samlingerne her har vi haft 20.298 besøgende. Dertil kommer de mennesker, som vi har kontakttet med vores opsøgende virksomhed.

Der har i årets løb været 28 arkæologiske sager, nemlig 7 større udgravninger, 6 mindre udgravninger samt 15 andre sager, som omfatter bl. a. kortvarige prøvegravninger, besigtigelser og opsamling af overfladefund. Hertil kommer besigtigelse af et stort antal gravhøje. De arkæologiske sager har resulteret i, at der er hjemtaget 945 fundnumre.

Næsten alle de større udgravninger vedrører enkeltgravhøje, som er meget almindelige i museets område. Flere af højene havde bopladsrester i højfylden eller i det gamle muldrag, hvorpå højene var bygget. Undersøgelser af disse bopladslag giver vigtige oplysninger om bosættelsen, hvorfra levnene normalt vil være pløjet helt væk uden for den beskyttende gravhøj. Samtidig giver gravhøje med bopladsrester under heldige omstændigheder mulighed for krydsfund, der kan belyse forholdet mellem yngre stenalder til store kulturer, tragtægerkulturen og enkeltgravskulturen. Det var tilfældet ved den fredede høj i Lustrup, hvorved resultaterne fra museets tidligere undersøgelser i Skarriild Overby og Lille Hamborg er blevet bekræftet på smukkeste måde. De to sidste udgravninger i Lustrup har givet væsentlige videnskabelige resultater, som vil indtage en central plads i de kommende års enkeltgravskultur-forskning. Udgravningerne ved Pilgård og Lustrup har desuden leveret trækul til C14 dateringer af enkeltgravskulturens begyndelse. Der har ikke hidtil kunnet fremskaffes trækul fra grave med stridsøkser af ældste form.

Foranlediget af den registrering, som kommunen har taget initiativ til, af bevaringsværdige bygninger bl. a. i Herning by, har vi fra Herning Museum gerne villet undersøge nogle dele af byen, ikke blot ud fra et bevaringssynspunkt, men mere ud fra et historisk og etnologisk helhedssynspunkt. Stud. mag. Linda Klitmøller har arbejdet med opgaven.

Undersøgelsen af industriens bygninger og boliger, iværksat af Statens humanistiske Forskningsråd, nærmer sig sin afslutning. 100 fabrikker i Herning-Hammerum-Ikast området er opsøgt og beskrevet og vi forsøger nu at skaffe penge til en undersøgelse af fabrikker i Ringkøbing amt som helhed.

HOLSTEBRO MUSEUM

Orla Naurup

Holstebro museum har i årets løb holdt følgende særudstillinger: „Jul i dukkehuset“, „Skønne gamle glas fra Kastrup-Holmegård“, „Niels P. Thomsen, bogtrykker i Holstebro 1900-1942“, „Mekanisk musik“, en særudstilling fra Mekanisk musik Muscum i København, i anledning af 100-året for Edisons opfindelse af fonografen, „Børnebøger fra hele Verden“, „Tegning, tekstil og smykker“, „Landbyer under udvikling eller afvikling“, „Karibuni – tanzanianske billeder“ og Årets pressefoto 77“.

Undersøgelsen omkring guldsmeden Joachim Weller fortsætter takket være et tilskud på 10.000 kr. fra Ny Carlsbergfondet.

Holstebro museum har traditionen tro udsendt årsskrift med artikler om „Nyboes gård – en købmandsgård i Holstebro fra 1700-tallet“, skrevet af Rigmor Lillelund. Torben Skov har skrevet om „Flintsmedens slibesten“ og „En hustomt med klokkebægerkeramik fra Stendis“ samt „Et ældre bronzealderfund fra Sevel“, og Klaus Ebbesen skriver om „Sikar og klokkebægerkultur“.

Efter afslutningen af den store udgravning af vikingetidsbopladsen i Trabjerg er Holstebro museum er nu gået igang med et andet stort projekt, udgravning af Tvis kloster, grundlagt i 1163.

I det forløbne år har Holstebro museum haft et besøgstal på 11.600 og en tilgang på nye medlemmer på 82, så museumsforeningen i dag har ca. 550 medlemmer.

Skoletjenesten har udarbejdet nye opgavesæt og ladet fremstille 2 nye lysbilledserier med bånd, en om ældre stenalder i Danmark og en om Tvis kloster.

Museumsbyggeriet er lige på trapperne. Efter de sidste planer skulle spaden kunne sættes i jorden i foråret 1979.

DRAGON- OG FRIHEDSMUSEET, HOLSTEBRO

E. Mårup

Dragon- og Frihedsmuseets 3. særudstilling ALLE TIDERS TINSOLDATER blev en succes. Den stod opstillet i 6 måneder og var stærkt medvirkende til, at besøgstallet i 1977 oversteg 2000. Så højt har man ikke været oppe i de sidste 10 år. Over 1000 figurer blev stillet til rådighed af en privat samler, grafikerken Edward Bennevig, København, som har en samling på over 10.000 figurer.

Inspireret af Holstebro museums „Jul i Dukkehuset“ blev tre fritidshjem inddraget i en konkurrence om den bedste børnetegning af en tinsoldat. Den 8-årige Peter Thelleffsens tegning anvendtes som blikfang på den for særudstillingen anvendte plakat.

Åbningssteder: Tirsdag, torsdag og lørdag kl. 14.00-16.00 samt efter aftale på tlf. (07) 42 31 77 lokal 270 eller privat til major E. Mårup på tlf. (07) 42 27 16. Entre: 5 kr., dog 2 kr. for børn og unge under uddannelse.

HJEMMEVÆRNSMUSEET

Carl Fonager

Igen et godt år for museet, lidt stigende besøgstal, og mange nyherhvervelser. Tøjhusmuseet har deponeret en samling våben fra 1864, Randers lokalhistoriske arkiv har sendt to bøger: „Randers under Besættelsen“, og fra Hjemmefrontmuseet i Ringerike, Norge, kom General Ruge's farvel til soldaterne 13-6-1940, for blot at nævne lidt af det indkomne.

En særudstilling om dansk politi og politivåben er gjort permanent. Enkelte skoler har sendt hele klasser ind på museet som en del af skolens historieundervisning vedrørende besættelsestiden.

Ved et bestyrelsesmøde 27. juni afleverede den afgående chef for HJV-distrikt Holstebro sit hverv til sin efterfølger, major E. Pedersen.

Museets støtteforening: „Hjemmeværnsmuseets Venner“ øger sit medlemstal og byder på virkelig støtte. Formand: E. Vennevold, Klinkby pr. Lemvig.

LEMVIG MUSEUM

Ellen Damgaard

Restaureringsarbejdet på Lemvig museum blev i denne periode fulgt op af en række indvendige vedligeholdelsesarbejder.

Som led i den permanente udstilling påbegyndte man opbygningen af en udstilling om husmand Peder Nielsen Lykkes arbejdsliv o. 1885. Den ventes afsluttet i efteråret 1978. Museets sølvvøj blev påny udstillet efter at have været gemt væk de sidste fem år, idet man for midler, givet af to af byens banker, indkøbte en tyverisikret montre. Af særudstillinger og arrangementer havde man i

efterårsferien en lille udstilling omkring urmager Nielsens bil, bygget o. 1900 i Lemvig og udlånt af Teknisk Museum, Helsingør. Desuden en udstilling af kunstneren Bodil Kaalunds skitser til udsmykning af Lemvig kirke og i december „julemarked“ med udskænkning af mjød, juletræ, salg af udklipsark m. v. I monterer i byens pengeinstitutter har museet haft udstillinger om glas, om at spare på tingene og om det lokale fiskeri.

Museets lysbilledserie har været under stadig udbygning, og de har været vist for en lang række skoler og foreninger.

Museet har deltaget i en møderække om lokalhistorie i undervisningen, i første omgang resulterede det i udsendelsen af en oversigt over museets samlinger og hjælpemidler til samtlige skoler i kommunen.

Af undersøgelser kan nævnes indsamling af oplysninger om kystfiskeri, og folkeliv og trosliv i Møborg samt om Lemvig Tobaksfabrik, der 1841-71 lå i museets nuværende bygning. For Dansk Folkemindesamling er besigtiget en helligkilde i Dybe. Af arkæologiske besigtigelser og undersøgelser er foretaget to ved Jens Aarup, Ringkøbing Museum. Heraf blev udgravet en jernaldergrav ved „Vester Mølle“ i Ramme.

Af gaver kan nævnes en række fiskeredskaber, særlig til krogfiskeri, samt en række landbrugsredskaber (leer, rørhøstnings- og plantningsredskaber).

Pr. 1.8.78 har museet ansat lærer Hemming Klokke som deltids museumsrådgiver. Desuden søger man en ny kustode, idet den tidligere kustode Viktor Gauger døde i foråret, og hans enke ikke ønskede at fortsætte med arbejdet.

RINGKJØBING MUSEUM OG STRANDGARDEN, HUSBY KLIT

Jens Aarup Jensen

I 1977 udførtes omkring en snes besigtigelser og småundersøgelser. Bl. a. udgravedes findestedet for en stor tyndnakked offerøkse fra begyndelsen af yngre stenalder, der var fremkommet i et moseareal tilhørende gdr. Andreas K. Stampe, Vester Høver.

På Nr. Vosborg opmåltens en profil gennem voldstedets jordlag. I december blev der af Chr. Degn, Klegod, gjort endnu et interessant møntfund på Holmslands Klit, en engelsk vikingetidsmønt fra Aethelred II (979-1016). I april 1978 er for Lemvig Museum udgravet en jordfæstegrav fra ældre romersk jernalder ved Vester mølle i Ramme sogn.

Vandrestillingen „Kirkekunst i Vestjylland“ vistes i tidsrummet 24. okt.–6. nov. 1977. En meget stor lokal succes var udstillingen „Fra Oldemors Gemmer“ i april 1978. Udstillingen der omfattede håndarbejder i privat eje, blev til i samarbejde med foreningen „Inner Wheel“. Museets kyskhedsbælte har været udlånt til to politi-udstillinger i henholdsvis Århus og Esbjerg og desuden til Nationalmuseets udstilling „Verdens Kvinder – Kvinders Verden“, der sidenhen overførtes til Moesgård. Omkring 100.000 gæster har set bæltet ved disse arrangementer. Blandt de interne gøremål skal nævnes, at en række arkivalier er blevet overført til Lokalhistorisk Arkiv, og at stud. mag. Per H. Mortensen er i gang med en grundig efterforskning af Strandgårdens historie. Et af de vigtigste fremskridt har været, at museets protokoller er blevet udskrevet på et seddelkartotek af lærer Birgit Salomonsen. Det samlede besøgstal for 1977 blev 14.386, hvoraf de 5.115 var gæster på Strandgården.

SKJERN MUSEUM

Kim Clausen

Museet har i efteråret 1977 udgravet en gårdtomt fra 1600-tallet ved Pollergård i Skjern sogn. I forbindelse med overtagelsen af en købmandsbutik i Dejbjerg stationsby har museet optaget 30 min. videobånd. Produktionen er sket i samarbejde med „Workshoppen“ i Haderslev. Sammen med Esbjerg Museum har museet fået bevilget 25.000 kr. af Statens Museumsnævntil en registrering af udvalgte vestjyske stationsbyer.

Endvidere er en registrering af museets samlinger blevet påbegyndt.

I efteråret 1977 viste museet en etnografisk særudstilling „Landsbyer under udvikling eller afvikling“. Udstillingen var lavet i samarbejde med etnograferne Jens Pinholt og Mikael Gravers fra Etnografisk afd. på Moesgård. Videre har særudstillingen „Rør og Siv“ været vist på museet. En udstilling om Skjern bys udvikling fra 1875 til ca. 1930 er nu opstillet.

Restaureringsarbejdet på Bundsbæk Mølle skrider fremad og håbes afsluttet i 1979, hvor Skjern Museumsforening kan holde 50 års jubilæum.

I januar 1978 er museets kontor blevet flyttet ud på Bundsbæk Mølle. I pinsen åbnedes en kaffestue på møllen.

STRUER MUSEUM

Benny Boysen

Struer museum har haft fortsat god stigning i besøgstallet, og i den forløbne vinter været rammen omkring en del kursusvirksomhed. I påsken afholdtes udstillingen „Bayeux i batik“ en udstilling med batik-billeder udført af Mona Erbs, Taulov, og til efteråret åbner udstillingen „Livet ved Jernbanen“, der arrangeres i samarbejde med DSB jernbanemuseum, København. Museet vil den kommende vinter være medarrangør af foredragsrækken „Struer i historisk lys“ med en række lokale foredragsholdere. ligesom der vil blive oprettet en interessekreds for folk, som arbejder med historiske emner med tilknytning til Strueregnen.

I det kommende år vil museets indsats først og fremmest komme til at falde på to områder, nemlig en videreførelse af den registrering af byens skibsfart, som påbegyndtes for et par år siden, og som er ved at være tilendebragt for 1800-tallets vedkommende. Det andet hovedområde bliver indsamling af erindringsstof fra folk, som har tilknytning til jernbanen. Til det arbejde har Ole E. Mogenssen udarbejdet en spørgeliste vedrørende jernbaneforhold, som vil udkomme samtidig med åbningen af jernbaneudstillingen. Den nævnte spørgeliste kan stilles til rådighed for andre ved henvendelse til museet.

EGVAD EGNSHISTORISKE SAMLING

Jens Lindby Nielsen

I det forløbne år er registreringen af samlingens arkivalier fortsat. Vi regner med at være færdige hermed sidst på året eller i begyndelsen af 1979.

Tilstrømningen af arkivalier har været stigende hele perioden. Det drejer sig både om fotografier, foreningsprotokoller og meget andet. Årsagerne til den stigende tilgang af arkivalier kan være flere. Der skal her peges på to ting:

- a) Vi har sendt brev til 136 foreningsformænd i kommunen. I brevet beskrev vi samlingen, dens indhold og formål, og tilbød bl. a. at opbevare foreningens protokoller med tidsbegrænset klausulering.
- b) Undertegnede fungerer nu som daglig leder af samlingen, hvilket har medført større kontinuitet og ensartethed i arbejdet. Den daglige leder har mulighed for at være udførende i aktuelle situationer og kan bistå publikum.

Vi har erhvervet xeroxkopier af samtlige indberetninger fra kommunen til Dansk Folkemindesamling.

Samlingen befinder sig stadig i kælderens under Tarm skole. Postadressen er: Egvad Egnshistoriske Samling, Egvad Bibliotek, Toften 6, 6880 Tarm. Tlf. (07) 37 16 11.

LOKALHISTORISK SAMLING FOR GJELLERUP SOGN

L. Stampe Jensen

Lokalhistorisk Samling for Gjellerup sogn blev stiftet i 1964 og fhv. postmester A. Frøbert påtog sig det daglige arbejde indtil 1. april 1976, da han på grund af svigtende helbred bad sig fritaget, og arbejdet blev derefter overdraget den tidligere sognerådsformand for Gjellerup sogn, L. Stampe Jensen, Hammerum.

Der indsamles billeder, kontrakter, skøder og andet skriftligt materiale som er bevaringsværdigt. Har bl. a. modtaget medlems- og forhandlingsprotokoller fra århundredskiftet for Dansk Kvinde-samfunds Hammerum-kreds og Tabitaforeningen fra samme tidsrum.

Da der ikke i arkivets lokale (kælderlokale i Hammerum skole) er plads, har jeg sammen med den lokale bibliotekar fået ophængt et større billedmateriale i biblioteket. Med undtagelse af 4-5 stk. er der billeder af samtlige sognerådsmedlemmer fra Gjellerup sogn fra 1872 til kommunesammenlægningen i 1970. Materialet tilhører dog stadig Lokalhistorisk Samling.

DET LOKALHISTORISKE ARKIV I HERNING

C. E. N. Bundesen

Arkivets samlinger er vokset støt. Godt halvdelen hundrede gaver af mange arter er modtaget. Den indsamling af foreningsarkivalier, som arkivet har foretaget gennem flere år, har fra foråret 1977 fået et ekstra skub af den gamle Herning-dreng Poul Eriksen, Birkealle 4, Herning. Han opstøver med flid bestyrelsesmedlemmer fra såvel bestående som nedlagte foreninger. Resultatet er protokoller, jubilæumsskrifter, billeder og film i et betydeligt omfang.

Hertil kommer erhvervelser af fotokopier fra de store arkiver, Rigsarkiv og Landsarkiv. Fotokopisamlingen består i øjeblikket af folketællingerne fra Hammerum Herred 1787, 1801 og 1845,

kirkebøger fra alle kommunens kirkesogne, i alt 47 bind, endvidere ca. 9000 sider realregistre/ ejendomsblade dækkende alle sogne i Herning kommune ca. 1830-1881. Til efteråret modtager arkivet adskillige tusinde sider fotokopier af skifteprotokoller. Sammen med indholdsregistrering af Herning Folkeblad 1869-1913, registrering af tinglyste dokumenter 1827-ca. 1880, og et personregister på mere end en halv snes tusind navne, samt et ejendomsregister, som arkivets fuldtidsansatte medarbejder Chr. Isen har udarbejdet sammen med stedkedede folk fra egnen, vil der på arkivet være gode muligheder for at finde materiale om slægt, ejendom og egshistorie. Den mere lettilgængelige side tilgodeses af en betydelig billedsamling, en pæn kortsamling fra ca. 1870 til ca. 1945 omfattende hele Hammerum Herred, samt lokalhistoriske film, der forevises gratis for foreninger.

Arkivet har åbent mandag kl. 13-16, torsdag og fredag kl. 15-19, samt efter aftale. Telefon (07) 12 18 11, lokal 62; efter kl. 20 benyttes tlf. (07) 12 35 43.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR HOLSTEBRO KOMMUNE

Bent Torben Holm

1977 har været et særdeles virksomt år for Lokalhistorisk Arkiv med Bent Holm ansat på halvtid.

Der er foretaget et stort registreringsarbejde.

Arkivet modtager i stigende omfang arkivalier og billeder, af disse skal nævnes: Hele Holstebro Jernstøberis arkiv, hele Holstebro Svineslagteris arkiv, hele arkivet fra Kolonialhandlerforeningen for Holstebro og Omegn, hele arkivet fra K. F. U. M. og K., hele arkivet fra Holstebro Barber- og Frisørforening og sidst og ikke mindst pressefotograf Boris Andersens store negativsamling på over en million negativer fra Holstebro kommune i perioden 1957 til 1972.

Til disse store indleveringer kommer de daglige – det være sig både større og mindre indleveringer – som vi her kun vil nævne i tal: 1 maleri, 73 postkort, 15 pakker, 12 kort-tegninger, 57 bind 297 stk. arkivalier, 349 fotografier, 112 negativer, 33 dias, samt Holstebro Dagblad daglig med de anvendte fotografier. Ud fra dette bliver man klar over, at det er et spørgsmål om plads, såfremt tilvæksten fortsætter i det tempo; men dette bliver løst, når arkivet flytter med ind i det nye museumspjækt. Arkivet har således kunnet glæde sig over en fortsat stigende interesse for dets virksomhed, ligesom den lokalhistoriske aktivitet i sin helhed er i tydelig vækst.

RIND-ARNBORG EGNSARKIV

Chr. Isen

Arkivets samlinger udbygges som vanligt med avisudklip og optegnelser m. v. En beskednen tilgang af forskelligt materiale bidrager også til arkivets udvikling. Visse lokalhistoriske spørgsmål klares løbende ved henvendelser til arkivet. Speciel interesse vises for brunkulsepoken i Søby-Fasterholt-feltet under 2. verdenskrig, hvilket afstedkommer enkelte besøg og en del forespørgsler fra forskellige dele af landet. Arkivet har tlf. (07) 14 71 20.

RINGKØBING LOKALHISTORISKE ARKIV

Else Ramskov Andersen

Arbejdet i det forløbne år har overvejende drejet sig om indsamling af arkivalier, samt registrering og arkivering af disse. Siden sidste beretning har vi modtaget i alt 669 stk. arkivalier, såvel gamle som nyere. Nævnes kan: postkort, protokoller, dels som aflevering og dels som deponering fra Ringkøbing Museum, hovedbøger, regnskabsbøger, fotografier, både ældre og nyere, kort, en vandrebog, vedtægter for byens ældre foreninger m. v., jubilæumsbog, programmer, pjecer og brochurer, en kopibog m. v. Fra Landsarkivet for Nørrejylland har vi modtaget kopier af diverse skifteprotokoller.

Der har i løbet af 1977 været en del henvendelser til arkivet. I nogle tilfælde har vi kunnet finde frem til materiale, i andre tilfælde har spørgeren måttet gå forgæves. Det er derfor af stor betydning, at arkivalier m. v. bliver afleveret til Lokalhistorisk Arkiv. Såvel Ringkøbing Bibliotek som dets filialer tager gerne imod, ligesom man er velkommen til at aflægge arkivet, der har til huse på Ringkøbing Bibliotek, et besøg. Henvendelser til arkivet kan ske i bibliotekets åbningstid.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR STRUER KOMMUNE

Henry Ammitzbøll

Struer lokalhistoriske arkiv udvikler sig jævnt og støt. Der kan mærkes en stigende tendens på alle områder. Arkivet modtager en stadig strøm af billeder, dels som gave og dels til affotografering. Hertil kommer et betydeligt antal foreningsprotokoller m. v. Vi har i det sidste års tid arbejdet på at få registreret samtlige nedlagte og aktive foreninger og deres arkivalier.

Struer Idrætsforening af 1904 har overdraget hele sit arkiv af forhandlingsprotokoller, scrapbøger, billeder o. m. a. til Lokalhistorisk arkiv. Det samme har mange andre foreninger, så arkivet nu råder over materiale fra en række forskellige foreningstyper.

En særlig interessant ting i personafdelingen skal nævnes. I 1860 begyndte en gårdejer i Ølby at føre en såkaldt hukommelsesbog. Heri har han fortalt om, hvad han lavede på gården, og han har også medtaget oplysninger om, hvad man lavede i fritiden. Bl. a. fortæller han, hvor og hvornår der har været forsamling, som nogle fra gården deltog i. Bogen, som arkivet har erhvervet kopi af, ophører med penneførerens død i 1890.

EGNSHISTORISK ARKIV FOR THYHOLM OG JEGINDØ

Jens Jørgen Lund

I året 1977/78 er samlingen forøget jævnt og støt, og besøget på arkivet har været tilfredsstillende, især p. gr. a. slægtsforskningen, som dyrkes ivrigt her. Det har været en stor hjælp, at vi har fået kopieret de resterende kirkebøger, som det er muligt at få på LA. Desuden har vi fået kopier af folketællingslisterne fra 1787, 1801 og 1834.

Registreringen, som har været vort største problem, fordi man ikke har kunnet anviser en alment anerkendt fremgangsmåde fra vor landsforening, er nu i det store hele tilendebragt efter en tillempt „Esbjerg-metode“.

Fra 1/8-78 får arkivet ny arkivar, fru Cora Christoffersen.

EGNSHISTORISK SKOLESAMLING ULFBORG-VEMB KOMMUNE

Rudolf B. Ubre

Der sker ikke så meget hos os. Vi håber på, at kommunalbestyrelsen vil holde sit løfte om at levere os lokaler, når vi så klarede indsamling og præparering frivilligt. Vi har holdt vores del af aftalen, og vi har opfordret kommunalbestyrelsen til at sætte økonomi bag en planlægning for fremskaffelse af nødvendige lokaler til vore snart store samlinger.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR VINDING SOGN

Viggo Jespersen

Ved oprettelsen af arkivet modtog vi fra organist Knud Vad en del farvelysbilleder, taget af hans far Peder Vad i tiden fra 1938 og fremefter.

Denne lysbilledserie agter arkivet at føre videre, og der er nedsat en arbejdsgruppe, der gennem de næste tre år skal gennemfotografere Vinding sogn. Der er udarbejdet et ret fast program, således at man får alle med og ikke blot personer og ejendomme, men også f. eks. vandingsanlæg, foreningsarrangementer m. m.

Billederne vil blive taget på alle årstider, så man ikke får en for ensartet billedmasse.

Hvis der bliver tid vil de faste billeder blive suppleret med en farvefilm om sognet.

RINGKØBING AMTS ARKIVER, RAA.

Henry Ammitzbøll

Den 19. nov. 1977 blev der på det lokalhistoriske Arkiv i Herning holdt et stiftende møde, hvor en sammenslutning af de lokalhistoriske arkiver i Ringkøbing amt så dagens lys. Formålet med den nye sammenslutning er at styrke samarbejdet mellem arkiverne til gavn for det historiske arbejde i amtet.

RAA's første styrelse består af arkivarerne Chr. Isen, Rind-Arnborg, (formand), Else Ramskov, Ringkøbing, (kasserer), Bent Holm, Holstebro, (næstformand), Inger Persson, Lemvig, og Henry Ammitzbøll, Struer, (sekretær).

Årsmødet 1978 blev holdt på Ringkøbing bibliotek den 18. marts. Arkivar Henning Bender fra Ålborg holdt et inspirerende foredrag om de lokalhistoriske arkivers arbejde.

Medio sept. 1978 afholdes i samarbejde med SLA et grundkursus for personer, der arbejder i de lokalhistoriske arkiver i Ringkøbing og Ribe amter.

SLÆGTSHISTORISK FORENING, HERNING

Jørgen Østergaard

Foreningen har fortsat god tilslutning til sine arrangementer, omend det ikke har kunnet undgås at mærkes på medlemstallet, at der er kommet tilsvarende foreninger i en række nabobyer.

Den foregående sæson bød på en halv snes foredrag og et par udflugter samt indbydelse hos naboer til kurser.

Den nye sæson indledtes med et Slægtsforskertræf '78, hvor nær hundrede slægtsforskere fra hele landet mødtes for at knytte forskerkontakter – populært sagt „bytte forfædre“. Lederen af Lokalhistorisk Institut ved Københavns Universitet, Knud Prange, holdt foredrag om samarbejde mellem slægts- og lokalhistorie.

Iøvrigt vil der i sæsonens løb være foredrag og film fra mormonernes vældige slægtsforskningsvirksomhed i Utah, politiassistent Knud Jensen, Padborg, om kirkegårde og skikke her, forstander P. Sonne-Frederiksen, Kolding, prøver at udlede fra forskning i sin slægt noget om, hvorfor vore forfædre handlede, som de gjorde. Erik Holm Madsen, Herning, vil fortælle om spændende fund under mange års slægtsforskning. Arkivar Chr. Isen, Kølkjær, vil fortælle om husekræmmer-slægter, redaktør Harald Skodshøj, Viborg, om hedepionererne, der er mindet i Kongenshus, arkivar Birgit Løgstrup, om bondekarl og soldat før landboreformerne, og trafikassistent S. E. Sørensen, Århus, om at få system i de mange optegnelser, man får som slægtsforsker.

HERNINGSHOLMS VENNER

Jørgen Østergaard

Ved generalforsamlingen i Herningsholms Venner kunne formanden, direktør C. Sander, Herning, fortælle, at restaureringen af den gamle herregård skrider roligt frem. Bygningen er under tag og er lukket, så den indvendige restaurering kan gå videre. Man regner med at kunne genåbne Herningsholm i september 1979, og få Blichermuseet flyttet hertil fra Herning Museum.

Indtil 1. januar 1978 var der brugt ca. 2,2 mio kr. til arbejdet, og man har et tilsvarende beløb, eller tilsagn herom, tilbage. Budgettet ser ud til at kunne holde.

SLÆGTSHISTORISK FORENING, HOLSTEBRO

Chr. Krogstrup

Slægthistorisk Forening, Holstebro, har i den forløbne sæson bl. a. haft foredrag af slægtsforskeren Rigmor Lillelund, Naur, om guldsmeden Joachim Weller, arkivar Hans H. Worsøe, Viborg, om godsarkiver, amtsarkiver og præstearkiver, museumsleder Benny Boysen, Linde, om gamle vandmøller, desuden vises sognefilmen En ny tid. Direktør Erling Veile, Dansk Slægtsforskning, talte om professionel slægtsforskning, og fotograf Schoubo, Mejrup, viste lysbilleder fra Holstebro og Vesterhavet og identificerede gamle fotografier.

Desuden har der været besøg på biblioteket og det lokalhistoriske arkiv og en oplæsningsaften med skoleinspektør Elbrønd og en film fra Holstebro, produceret af formanden.

Kursus i slægtsforskning med Rigmor Lillelund som leder har haft tre hold med ca. 40 deltagere. Den nye sæson begyndes med et foredrag af malerinden Jonna Sejs, Dybe, desuden taler lektor Gunnar Sandfeld, Struer, om kildekritik, i november skoleinspektør Wolf Møller, Randers, i januar vises brunkulsfilmen i tilknytning til foredrag af arkivar Chr. Isen, Kølkjær. I februar taler museumsleder Torben Skov om arkæologi og i marts Erik Holm Madsen, Herning, om bondekultur. Der sluttes med foredrag af arkivar Paul G. Ørberg, Viborg, om folketællinger og arbejderen i industrisamfundet. Foreningen har nu 35 medlemmer.

EGNSHISTORISK FORENING FOR THYHOLM OG JEGINDØ

Anna Overgaard

Foreningen tæller nu ca. 250 medlemmer. Årsskriftet er udsendt for 4. gang og der er stor efterspørgsel efter de tidligere udsendte numre. Efter sommerferien 1977 indledtes med en vandretur i den gamle landsby Egebjerg. På grund af regnvejr var tilslutningen ikke særlig stor, men det blev til gengæld en god oplevelse for dem, der var med – ad hovvej og kirkesti.

En udbytterig aften havde vi 28/11 med museumsinspektør Torben Skov, der viste meget fine lysbilleder ledsaget af foredrag om udgravninger og fund i Nordvestjylland.

Redaktør Egon Nielsen, der er født i Thy, gav os i marts en god aften med erindringsbilleder i fortælleform fra sin barndom og ungdom.

Ved foreningens generalforsamling i april holdt slægtsforskeren Rigmor Lillelund foredrag om en gårds historie fra Arilds tid og op til nutiden.

Årets udflugt 27/6 gik til Ejsing kirke. Her fortalte formanden, G. N. Mundbjerg, om kirkens historie, dens rige udsmykning og dens tilhørsforhold til herregården Landting. Derefter gik turen til herregården Kaas i naturskønne omgivelser, og kaffe på Kærgaardsholm kro. Ca. 90 deltog i turen.

VINDERUP EGNSHISTORISKE FORENING

Aksel Najbjerg

I det forløbne år har vi især været optaget af arbejdet i arkivet.

Kommunalbestyrelsen indkaldte de unge arbejdsløse til møde for at få ideer til igangsættelse af arbejder. Vi var så heldige, at to piger gerne ville arbejde i vores arkiv. Det har betydet meget for os at få en stor del af materialet arkiveret. Og det har betydet, at vi har kunnet holde åbent de fem dage om ugen – dog kun midlertidig. Det har også betydet større kontakt med flere mennesker.

Tak til kommunen for det og penge til isolering og istandsættelse af loftetagen, så vi nu kan udvide vores samling.

Skolerne har fået øjnene op for værdien af arkivet. Vi har i år haft besøg af Vinderup Realskole, Sevel skole og Rydhave Slots Ungdomsskole. Der var stor interesse at spore hos eleverne.

Vi har også i år haft undervisning i arkivet. De to hold fra sidste år kørte videre, et hold i egnshistorie og et hold vi også i år kaldte „Æ Bindstouw“.

Vi har anskaffet os et episkop, så vi kan vise vore mange billeder frem.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Foreningsmeddelelser 1978

Årsmødet søndag den 26. februar 1978 blev afholdt i Lemvig. Ca. 130 var mødt frem for at overvære generalforsamlingen og det efterfølgende foredrag.

På generalforsamlingen aflagde formanden, amtmand A. Bach, årsberetningen, som ganske kort omtalte møderne i årets løb. Omtalen blev efterfulgt af en opfordring til alle vore bilejende medlemmer om at fylde bilen op med venner og bekendte, når man skulle til Historisk Samfunds møder. Det er ikke alle der har bil, men alle er velkomne til vore møder, som altid er gratis tilgængelige.

„Hardsyssels årbog 1977“ udkom først mellem jul og nytår. Den var færdigtrykt inden jul, men da den gerne skulle komme vore medlemmer helskindet i hænde, blev den først ekaspereret, da juletravlheden hos postvæsenet var overstået.

Sammen med årbogen udsendte vi et bestillingskort til „Register til Hardsyssels årbog 1907-1966“. Mange af vore medlemmer har allerede benyttet sig af dette tilbud og fået tilsendt registret til medlemspris. Registret, som blev til en bog på 88 sider, må idag betragtes som en uundværlig nøgle til de første 60 årgange af „Hardsyssels årbog“.

I 1977-78 fik Historisk Samfund 118 nye medlemmer, så vi pr. 1. februar 1978 har 1.720 medlemmer. En reel fremgang på 94, idet vi også har modtaget 24 udmeldelser grundet fraflytning og dødsfald. I efteråret 1977 forsøgte vi en hvervekampagne i Herning-området, hvor 300 mennesker blev kontaktet. 13,3 % meldte sig som medlemmer. Resultatet var altså ikke så godt som sidste år, hvor 17,1 % meldte sig, men dog så godt, at vi vil fortsætte denne form for medlemshvervning fremover.

En tak blev rettet til alle, der har skaffet nye medlemmer, og alle blev opfordret til også fremover at gøre en indsats på dette område, der er plads til mange i vor medlemsprotokol. En tak blev også rettet til alle, som har ydet tilskud til Historisk Samfunds arbejde.

Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde blev afholdt 26.-28. august i Helsingør. Lærer Benny Boyesen og fru Rigmor Lillelund repræsenterede Historisk Samfund.

Regnskabet som findes aftrykt på side 126, blev aflagt af kassereren, bogtrykker N. Gadgaard Nielsen. Kommuneforeningen for Ringkøbing Amt gav os i 1973 et tilskud til udgivelse af en bog om kommunestyret i landsognene fra ca. 1900-1970. Dette tilskud er nu, efter indhentet tilladelse, blevet brugt til udgivelse af „Register til Hardsyssels årbog 1907-1966“.

Beretning og regnskab blev godkendt af de fremmødt.

Efter generalforsamlingen holdt kordegn A. V. Langer et fængslende og instruktivt foredrag om redningsvæsenets opståen og udvikling. Det danske redningsvæsen kunne i 1977 fejre sit 125 års jubilæum. I tilslutning til foredraget blev vist kort og lysbilleder, som gav oplysninger om de mange strandinger langs vestkysten. Foredraget sluttede med fremvisning af en serie billeder fra en redningsøvelse med redningsbåden i Flyvholm. Denne redningsbåd ejes nu af Lemvig Museum.

Efter mødet var der åbent hus på Lemvig Museum, som rummer en stor samling netop til belysning af redningsvæsenets historie.

Sommermødet søndag den 11. juni 1978 i Ørnhøj og på Tihøje havde samlet ca. 200 deltagere. Overtopograf Erik Andersen, Geodætisk Institut, fortalte om „Danmarks kortlægning gennem tiderne“. Det var første gang Geodætisk Institut havde fået en opfordring til at komme ud og fortælle noget om, hvad instituttet foretager sig. Så det fornøjelige foredrag, som blev ledsaget af fremvisning af kort og lysbilleder, blev således en historisk begivenhed. Mødet var arrangeret i samarbejde med Holstebro Folkeuniversitet.

Efter foredraget orienterede forstassistent A. Fuglsbjerg om Tihøje, amtets højeste punkt. Grundet vejforholdene måtte denne orientering foregå indendørs, men derefter gik turen til Tihøje, hvor sommermødet afsluttedes.

Næste årsmøde søndag den 25. februar 1979 afholdes i Holstebro. Emnet bliver Tvis Kloster. Professor Olaf Olsen og museumsinspektør Torben Skov vil fortælle noget om cistercienserklosteret i Tvis. I sommerens løb har Holstebro Museum gravet på området, så vi tror vi kan byde vore medlemmer på noget interessant, og håber på et godt fremmøde.

„Hardsyssels årbog 1978“ – det 72. bind i rækken – foreligger hermed som 2. række bind 12. Arbogens redaktion er hele tiden på jagt efter stof til kommende årbøger. Kontakt derfor årbogens redaktion, hvis De ligger inde med noget, som De mener kan interessere andre. Forfatterhonoraret er 25.00 kr. pr. årbogsside + 25 eksemplarer af artiklen.

Ældre årgange af „Hardsyssels årbog“ kan, så længe oplag haves, købes ved henvendelse til sekretæren, bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro.

Medlemmer kan erhverve bind af 1. række for 10.00 pr. årgang (heraf kan endnu følgende købes. 1927, 1928, 1929, 1930 og 1931) og af 2. række for 25.00 kr. pr. årgang (heraf kan endnu følgende købes: 1972, 1973, 1974, 1975 og 1977). For mange årganges vedkommende er restbeholdningerne meget små.

Medlemmer kan endvidere erhverve følgende bøger til favorpris:

Alfred Kaae: „Fæster og husbonde i Hammerum herred“ (1971), som belyser mange sider af fæsteforholdene i Hammerum herred på grundlag af tingbøgerne fra 1689-1751. Pris 12.00 kr.

„Register til Hardsyssels årbog 1907-1966“. Udarbejdet af Kr. Bjerregård. En uundværlig nøgle til de første 60 årgange (1. række) af „Hardsyssels årbog“. Medlemspris: 48.00 kr. Bogladepris 70.00 kr.

Forsendelsesomkostninger er ikke medregnet i ovennævnte priser.

Lokalhistorisk Byttecentral for Ringkøbing Amt har i årenes løb hjulpet mange, som har søgt nu udsolgte årgange af „Hardsyssels årbog“. Desværre må vi konstatere at efterspørgslen er større end udbudet, hvorfor mange måske er gået forgæves i første omgang, men byttecentralen er den bedste mulighed, hvis man søger at få fat i ældre lokalhistorisk litteratur – bøger og årbøger.

Kontakt byttecentralen, hvis De vil købe, sælge eller bytte bøger af lokalhistorisk indhold. Men husk at vedlægge svarporto. Byttecentralens adresse er: Holstebro Museum, Museumsvej 1, 7500 Holstebro.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt optager alle interesserede som medlem. Det årlige medlemskontingent er 35.00 kr., som opkræves ved årbogens udsendelse. Det vedlagte girokort, som også bærer Deres medlemsnummer, bedes venligst brugt ved kontingentets indbetaling.

De kan støtte Historisk Samfund dobbelt, hvis De så hurtigt som muligt indbetaler Deres medlemskontingent. Skal De rykkes for kontingentet, kan dette snart „spises op“ i kontoradministration til liden glæde både for Dem og Historisk Samfund.

Indmeldelse kan ske hos alle styrelsesmedlemmer eller ved skriftlig henvendelse (med oplysning om navn, stilling og adresse) til sekretæren, bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro. Den vedlagte folder med indmeldelsesblanket kan benyttes. Giv den eventuelt til en ven eller bekendt, vi har hårdt brug for flere medlemmer.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amts styrelse:

Amtmand A. Bach, Rindumgård, 6950 Ringkøbing.

Indvalgt 1966, formand fra 1967.

Bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1963, sekretær fra 1966.

Lærer Benny Boysen, Aspvej 20, Linde, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1974, årbogens redaktør fra 1975.

Bogtrykker N. Gadgaard Nielsen, Vasen 3-5, 7620 Lemvig.

Indvalgt 1950, kasserer fra 1966.

Konsul Eli Jepsen, Rugvænget 19, 7400 Herning.

Indvalgt 1962, næstformand fra 1975.

Slægtsforskeren, fru Rigmor Lillelund, Nygård, Navr, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1967, medlem af årbogsredaktionen fra 1967.

Gårdejer Bent Raunkjær, Tingbækgård, Lyne, 6880 Tarm.

Indvalgt 1966.

Museumsinspektør Torben Skov, Agerfeldvej 7, Vinding, 7550 Sørvad.

Indvalgt 1975, leder af Lokalhistorisk Byttecentral.

Redaktør Jørgen Østergaard, Rugvænget 41, 7400 Herning.

Indvalgt 1975, medlem af årbogsredaktionen fra 1975.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt takker Ministeriet for kulturelle Anliggender, Ringkøbing Amtskommune, amtets kommuner og de pengeinstitutter, som ved tilskud har muliggjort Samfundets arbejde.

Med venlig hilsen
Styrelsen

Hans Lilholts buste i Lemvig Museums have

Redaktør Hans Lilholt, 5. august 1878 – 18. juni 1950.

I anledning af 100-årsdagen for redaktør Hans Lilholts fødsel afsløredes den 5. august 1978 en buste i Lemvig Museums have.

En lang række foreninger, hvori Hans Lilholt havde haft sit virke, har ydet bidrag til indkøb af granitbusten, som er udført af billedhugger Torvald Westergaard.

I 1931 indvalgte Hans Lilholt i Historisk Samfund for Ringkøbing Amts styrelse, fra 1942 var han medlem af „Hardsyssels Årbog“'s redaktion, en post han besad til han i 1950 frabad sig genvalg.

Regnskab for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

20. februar 1977 – 25. februar 1978

Indtægter

Indestående på konto 110836-9	9.439,34
Indestående på girokonto	924,83
Medlemskontingent	59.325,00
Salg af årbøger	3.312,70
Salg af register	8.055,50
Statstilskud	3.500,00
Tilskud fra kommuner:	
Aaskov kommune, Brande kommune, Herning kommune, Holmsland kommune, Holstebro kommune, Ikast kommune, Lemvig kommune, Ringkøbing kommune, Skjern kommune, Struer kommune, Thyborøn/ Harbøre kommune, Thyholm kommune, Trehøje kommune, Ulfborg/Vemb kommune, Videbæk kommune og Vinderup kommune	4.375,00
Ringkøbing amt, Ringkøbing amtsråds kulturudvalg	1.250,00
Tilskud fra pengeinstitutter:	
Andelsbanken, Holstebro, Holstebro Bank, Holstebro Landmandsbank, Midtbank, Herning, A/S Nordvestbank, Lemvig, Ringkøbing Bank, Ringkøbing Landbobank, Sparekassen SDS Midtjylland (Herning, Lemvig, Ringkøbing, Skjern, Tangø og Videbæk) og Ulfborg Sparekasse	4.900,00
Renter	338,86
Konto 752420-5 udgået og overført til 110836-9	11.491,01

Kr. 106.912,24

Udgifter

Årbogens trykning	49.477,60
Ekspedition + porto vedr. årbogen	10.641,00
Register + brochure til register, trykning	20.608,70
Honorar vedr. årbogen	2.810,00
Kontorudgifter + andre udgifter	6.243,73
Porto	2.401,80
Annoncer, møder og foredrag	5.163,05
Kontingent til andre foreninger	900,00
Gaver + blomster	418,50
Indestående på konto 110836-9	3.061,00
Indestående på girokonto	5.186,86

Kr. 106.912,24

Gadgaard Nielsen

Regnskabet gennemgået og fundet i orden.

Bilag, bankbøger og girouttog forevist.

Lemvig, den 25. februar 1978

Børge Nielsen

K. Engby-Larsen

Boganmeldelser

Storåen. Af Benedikt Gullach, Torben Skov og Knud Pichard. Udgivet i anledning af Holstebro Biblioteks 75 års jubilæum. 1978. 106 sider.

For første gang foreligger der en bog om Storåen – åen, der skabte Holstebro og gennem århundreder har præget både egnen og de mennesker, der har boet på disse breddegrader.

Bogen består af tre afsnit, som hver især tager sig af bestemte områder.

Lektor Benedikt Gullach lægger for med „En naturvandring langs Storåen“. Fra november 1977 til juli 1978 er vi på vandring fra udspringet nordvest for Gludsted Plantage til udløbet i Felsted Kog. Alt på den 104 km lange vej får en kyndig og udførlig omtale. Gullach har leveret en både velskrevet og nyttig geologisk, geografisk og biologisk fører med de skiftende årstider som baggrund.

Museumsinspektør Torben Skov fortsætter „Med arkæologen langs Storåen“. Det er sten-, bronze- og jernaldertiden, der her belyses på grundlag af fund fra 172 bopladser. Afsnittet indledes med en omtale af den arkæologiske forskning i området. Desværre, siger Torben Skov, har man aldrig foretaget en moderne udgravning af nogen boplads langs Storåen. Lad os håbe, at muligheden for en sådan udgravning snart vil vise sig.

Bibliotekar Knud Pichard afslutter bogen med „Sæd, skik og sagn langs Storåen“. Her møder vi åen set med en holstebrodrengs øjne. Hvad åen – lunefuld som den kan være – har betydet for byen og egnen og de mennesker, der har boet i dens nærhed, er her kædet sammen til en levende og spændende mosaik: Cisterciensermunkene i Tvis, natmandsfolk og kjæltringer, bønder og herremænd, sørovere og ærlige folk, originaler i fortid og nutid. Virkelig fornøjelig læsning.

Tegneren Svend Erik Ihle, som har gennemillustreret bogen, har formået at gribe og fastholde den vestjyske natur og derved bidraget til at „Storåen“ også er blevet en usædvanlig smuk bog. Pris: 33,00 kr.

KBj.

Møller K.: *De samvirkende Landøkonomiske foreninger i Ringkøbing Amt 1902-1977.* 1977. 208 sider.

De samvirkende landøkonomiske Foreninger i Ringkøbing Amt kunne en af de sidste dage i 1977 fejre 75 års jubilæum, det skete bl. a. med udgivelsen af et vægtigt værk om landbruget i amtet i de forløbne 75 år.

Bogen, Landbruget i Ringkøbing Amt 1902-1977, er skrevet af den 83-årige forstander K. Møller, Hammerum, der havde gode forudsætninger herfor dels ved at have ledet Hammerum Landbrugsskole i 24 år – hvad han tidligere har fortalt om i en spændende erindringsbog – og selv være med i landbrugets organisationsarbejde, bl. a. som landboforeningsformand.

Som baggrundsmateriale har han bl. a. haft samvirksomhedens protokoller, men de refererer jo bl. a. formandsberetninger til en flok tilhørere, der har siddet med tidens viden om de ting, der blev taget op, men som senere tids læsere må mangle. Denne viden søger K. Møller at give med som baggrund ud fra sin egen store viden om emnet, og derfor er den 320 sider store bog blevet et vægtigt kildeskrift for andre, som siden vil beskæftige sig med landbrugets historie i amtet i det trekvarte århundrede. Prisen er kun 25 kr.

jø

Oldtidsvejen fra Dybå til Hagebro. Af Knud Pichard, Torben Skov og Kr. Bjerregård. 1978. 39 sider. (Udg. Holstebro Bibliotek, kr. 5,-.)

Til den lille bog har forfatteren Knud Pichard leveret en velskrevet personlig opfattelse af livet langs den oldtidsvej, som passerer gennem Holstebro. Museumsinspektør mag. art. Torben Skov har givet en kort arkæologisk orientering, mens bibliotekar Kr. Bjerregård har bidraget med kort og nogle smukke illustrationer, der på en elegant måde forbinder Pichards og Skovs tekster. Der er tale om en lille fin handskerumsbog, for den der gerne vil vide noget om det landskab, man til daglig færdes i, og det er en helt ideel bog til en historisk søndagstur, og så er bogen utrolig billig. Den kan bestilles på Holstebro Bibliotek.

B. B.

REGISTER

omfattende personnavne (personer der bare er nævnt, men ikke videre omtalt, er udeladt), stednavne og emner. B angiver billede.

Anmeldelser:

K. Møller: De Samvirkende Landøkonomiske Foreninger i Ringkøbing Amt 126-127
Oldtidsvejen fra Dybå til Hagebro 127
Storåen 126

Arkiver:

Egnehistorisk Arkiv - Egnehistorisk Forening for Thyholm og Jegindø 120-121
Egvad Egnehistoriske Samling 118
Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune 119
Lokalhistorisk Arkiv for Struer Kommune 119-120
Lokalhistorisk Arkiv for Vinding Sogn 120
Lokalhistorisk Samling for Gjellerup Sogn 118
Det Lokalhistoriske Arkiv i Heming 118-119
Rind-Arnborg Egsarkiv 119
Ringkøbing Amts Arkiver 120
Ringkøbing Lokalhistoriske Arkiv 119
Vinderup Egnehistoriske Forening 122
Arkæologisk udgraving. Herningsholm 79-114
Automekanikeruddannelse. Jydske Dragonregiment 68-69

Banegårde. Heming Banegård B64
Banegårde. Velling Station 25-29
Besættelsen 1940-45 31-35
Bjerg Nielsen, N. (Rindum) 12, 15
Borg (Hvidbjerg) 51
Brande Museum 115
Brøndgravning 39

Civilundervisning. Jydske Dragonregiment 71

Dragon- og Frihedsmuseet, Holstebro 77, 116
Dragonregimentet, Holstebro 67-78

Egnehistorisk Arkiv - Egnehistorisk Forening for Thyholm og Jegindø 120-121
Egnehistorisk Skolesamling Ulfborg-Vemb Kommune 120
Egvad Egnehistoriske Samling 118
Eriksdatter, Karen Kirstine (Hedegården, Hover) 37, 38 B38

Fester 45
Fårehydekår 40-41

Gammeltoft, P. (Henne) 10-12
Gilder 45
Gudum kirke 50
Gudum Kloster (Gudum) 49-62
Gymnastikundervisning. Jydske Dragonregiment 71

Harpøth, Ivar (Rindum) 10-12, 14
Hee 41-46
Herning Banegård B64
Herning Museum 115
Herning-egnen. Besættelsen 31-35
Herningsholm 79-114
Herningsholms Venner 121
Historisk Samfund for Ringkøbing Amt 123-124
Hjemmeværnsmuseet, Holstebro 116
Holmsland 37-38, 42-43, 46-47
Holstebro. Markmandsinstruks 21-24
Holstebro. Videbrev 17-20
De Holstebro Dragoner 67-78
Holstebro Museum 116
Hover 37-45
Hyrdeliv 40-41, 43-44

Iversdatter Quistgaard, Maren (Gudum Kloster) 51

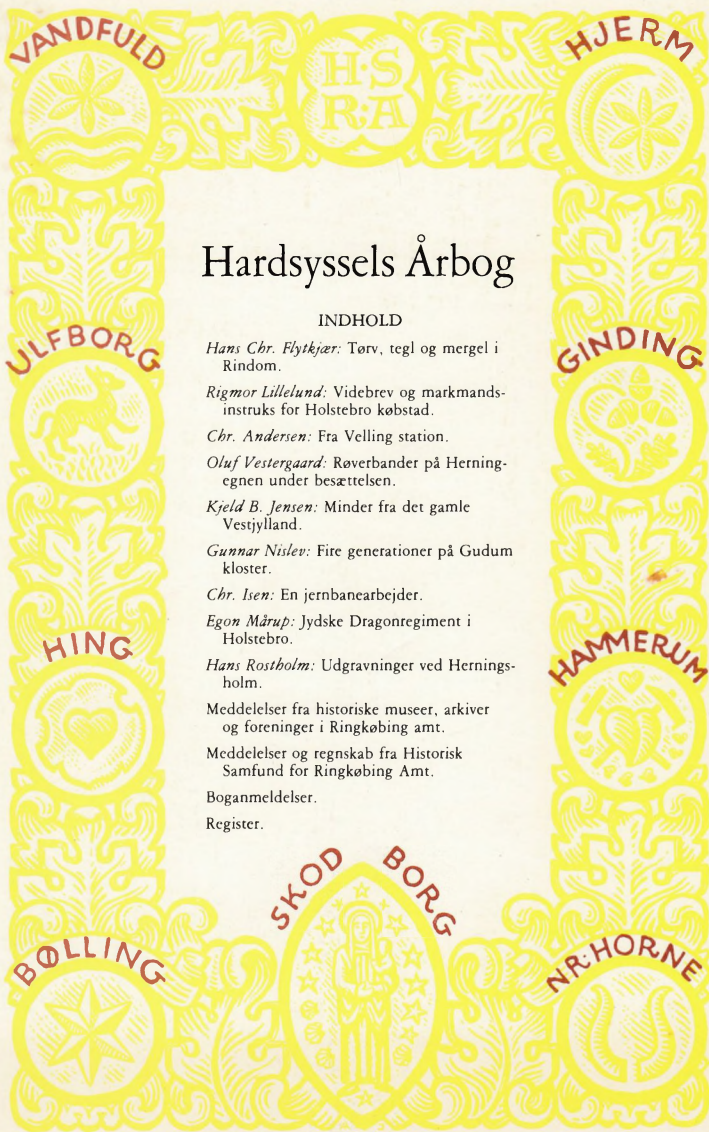
Jensen, Hans (Billetsælger, Velling) 26-28 B29
Jernbanearbejde 63-65
Julsgaard, N. Chr. (Holmsland) 8-10
Jydske Dragonregiment 67-78

Kampvogne 67-69, 71, 73-76 B69
Kaserner. Holstebro 67-78
Klosterheden 55, 60-61
Kollund. Borgerværn 31-35
Kongensgård (Nørre Nissum) 50-51
Kreaturer. Bestemmelser om løsgående kreaturer 17-24
Krigen 1848-1850 42
Kristensen, Erik (Lærer, Vindelev) 34-48, B47

Lemvig Museum 116-117
Lilholt, Hans (Redaktør, Lemvig) 125, B125
Lillelund, Kirstine Marie (Gudum Kloster) 53-55, B53
Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune 119

- Lokalhistorisk Arkiv for Struer Kommune 119–120
 Lokalhistorisk Arkiv for Vinding Sogn 120
 Lokalhistorisk Samling for Gjellerup Sogn 118
 Det Lokalhistoriske Arkiv i Herning 118–119
 Lovløse tider under besættelsen 31–35
- Markmand. Markmandsinstruks 21–24
 Markmand. Videbrev 17–20
 Markmandsinstruks. Holstebro 21–24
 Mergelbaner 9–14
 Mergelgravning 6–16
 Militær hjælp 75–76
 Munch, Kirstine (Gudum Kloster) 57–59, B58
 Munch, Peter (Peterslund) 57–58
- Museer:
 Brande Museum 115
 Dragon- og Frihedsmuseet, Holstebro 77, 116
 Hening Museum 115
 Hjemmeværnsmuseet, Holstebro 116
 Holstebro Museum 116
 Lemvig Museum 116–117
 Ringkjøbing Museum 117
 Skjern Museum 117
 Strandgården, Husby Klit 117
 Struer Museum 118
- Nielsen, Christen (Hedegården, Hover) 37–38, 43
 Nielsen, N. Bjerg (Rindum) 12, 15
 Nislev, Ane (Gudum Kloster) 52
 Nislev Olesen, Christian (Købmand, Nygård) 52–53, 55
 Nygård (Gudum) 52–56, 59
 Nørre-Omme-Ringkøbing-banen 9
 Nørre Quistgård (Vejrums) 51
- Olesen, Ane f. Nislev (Gudum Kloster) 52
 Olesen, Christen (1727–1784) (Gudum Kloster) 50–52
 Olesen, Christen (1791–1854) (Gudum Kloster) 52–57, B53
 Olesen, Christian Nislev (Købmand, Nygård) 52–53, 55
 Olesen, Iver (1760–1832) (Gudum Kloster) 51–52
 Olesen, Iver (1825–1902) (Gudum Kloster) 54–61, B58
 Olesen, Kirstine (f. Munch) (Gudum Kloster) 57–59, B58
 Olesen, Kirstine Marie (f. Lillelund) (Gudum Kloster) 53–55, B53
 Olesen, Maren (f. Quistgaard) (Gudum Kloster) 51
 Olesen, Thea (f. Steenstrup) (Gudum Kloster) 59
 Overdahl (Vejrums) 51
- Pedersen Quistgaard, Iver (Skikkild, Vejrums) 51
 Plantningssagen 60
- Quistgaard, Iver Pedersen (Skikkild, Vejrums) 51
 Quistgaard, Maren Iversdatter (Gudum Kloster) 51
- De Randers Dragoner 67–78
 Ridesport 72
 Rind-Arnborg Egnarkiv 119
 Rindum 5–16
 Rindum mergeløje 8–16
 Rindumkarret 5
 Ringkjøbing Museum 117
 Ringkjøbing Amts Arkiver 120
 Ringkjøbing Lokalhistoriske Arkiv 119
- Silkeborg-Herning-banen 63–65
 Skikkild (Vejrums) 51
 Skjern Museum 117
 Skolegang 39–41, 43
 Skydebaner. Dragonkasernen 71
 Slægtshistorisk Forening, Herning 120
 Slægtshistorisk Forening, Holstebro 121
 Stationer. Herning Banegård B64
 Stationer. Velling Station 25–29
 Statsbankerotten 1813 52
 Staugaard, Christian (Møborg) 55
 Steenstrup, Thea (Gudum Kloster) 59
 Strandgården, Husby Klit 117
 Struer Museum 118
 Studehandel 51–52, 56, 61
 Sønder Vinkel (Heldum) 51
- Teglværker 6–8
 Tolsgård (Vejrums) 51
 Trompeterkorps 77
 Tørvegravning 5–6
- Ulfborg kirke 50
- Vagtværn 31–35
 Vandviser 39
 Varde-Ringkøbing-banen 25–29
 Velling Station 25–29
 Vestbanen 25–29
 Westh, Claudi (Ingeniør, Hedeselskabets mergelvirksomhed) 8–9, 13
 Vestjyllands Mergelforsyning 8–16
 Videbrev. Holstebro 17–20
 Vinderup Egnshistoriske Forening 122
- Æltetørv 5–6

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

- Hans Chr. Flytkjær:* Tørv, tegl og mergel i Rindom.
- Rigmor Lillelund:* Videbrev og markmands-instruks for Holstebro købstad.
- Chr. Andersen:* Fra Velling station.
- Oluf Vestergaard:* Røverbander på Herning-egnen under besættelsen.
- Kjeld B. Jensen:* Minder fra det gamle Vestjylland.
- Gunnar Nislev:* Fire generationer på Gudum kloster.
- Chr. Isen:* En jernbanearbejder.
- Egon Mårup:* Jydske Dragonregiment i Holstebro.
- Hans Rostholm:* Udgravninger ved Herningsholm.
- Meddelelser fra historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt.
- Meddelelser og regnskab fra Historisk Samfund for Ringkøbing Amt.
- Bogammeldelser.
- Register.

GADGAARD NIELSENS BOGTRYKKERI . LEMVIG

Medlemspris: kr. 35,-

Bogladepris: kr. 50,-